

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

MERFÛÂT BAĞLAMINDA İBN CİNNÎ'NİN NAHİV ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ALİ BÜYÜKKAYA**

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇIKAR**

VAN-2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Ali BÜYÜKKAYA tarafından hazırlanan “ Merfuatlar Bağlamında İbn Cinni’nin Nahiv Anlayışı ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Başkan : Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Rıfat AKBAŞ Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Mansur TEYFUR Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Yedek Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ali Sevdı Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Iğdır Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Yedek Üye : Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	28/09/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.**

Ali BÜYÜKKAYA

28/09/2021

(Yüksek Lisans)

Ali BÜYÜKKAYA

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYLÜL, 2021

MERFÛÂT BAĞLAMINDA İBN CİNNÎ'NİN NAHİV ANLAYIŞI

ÖZET

Nahiv ilk müessisi olarak kabul edilen Ebû'l-Esved ed-Düelî'den, nahiv ilminin ilk eseri olan *el-Kitâb* ve müellifi Sîbeveyhi'ye kadar O'ndan da günümüze kadar Arap dili alanında birçok dilci yetişmiş ve sayısız eser te'lif edilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle nahvi gerektiren sebepler ve nahiv ilk müessisi olarak kabul edilen Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin yürüttüğü faaliyetlere değinilmiş, sonrasında nahiv ilmi alanında kaleme alınmış olan bazı klasik eserler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra nahiv çalışmalarına bağlı olarak ortaya çıkan dil mektepleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

Nahiv çalışmaları sonucu ortaya çıkan dil mekteplerinde, gerek kendi döneminde gerekse günümüzde büyük bir üne kavuşmuş birçok dilci arasında gösterilen Ebû'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsîlî 'nin (öl. 392/1002) merfûât bağlamında ortaya koyduğu görüşleri tezin ana temasını teşkil etmektedir.

Bu bağlamda çalışmada İbn Cinni'nin yetiştiği ortam inceledikte sonra hayatı, tahsili, hocaları, talebeleri ve bazı şahsi özelliklerini de yer verilmiştir.

Son olarakta, Nahiv ilminin kısımlarını (mansûbât, mecrûrât, merfûât, ve İbn Cinni'yi ayıran merfûât görüşlerini ele alıp örneklerle sunacağız.

Anahtar Kelimeler : Arap dili, Arap Grameri, Nahiv, İbn Cinni, Merfûât.

Sayfa Sayısı : X + 91

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR

(M.S.c)

Ali BÜYÜKKAYA

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September, 2021

**IBN JİNNİ'S UNSDERSTANDİNG OF NAHV İN THE CONTEX OF
MERFÛÂT**

ABSTRACT

In this study, from Ebu'l-Esved ed-Dueli, who is accepted as the first founder of nahw, to al-Kitab, which is the first work of nahw, and its author, Sibeveyhi, many linguists in the Arabic language have been trained and countless works have been copyrighted. has been done.

In our study, we will try to give information about the first works of nahv after focusing on the reasons that require nahv and the works of Ebu'l-Esved ed-Dueli, who is accepted as the first founder of nahv. After examining the language schools that emerged depending on the grammar studies, we will introduce the language schools.

In the language schools that emerged as a result of syntax studies, many linguists who gained a great reputation both in their own time and even today were trained. One of these linguists is our author, Ibn Cinni, who is an authoritative syntax and is known as an-Nahvi.

In the continuation of our study, after examining the environment in which Ibn Jinni grew up; We will examine his political, social, economic, religious and cultural life and then try to deal with his life, education, teachers, students and some personal characteristics.

Finally, we will discuss and present with examples the opinions of merûât that separate the sections of nahvi science (mansûbât, mecrûrât, merfûât, mubtedâ, news, perpetrator) and Ibn Jinni.

Key Words : Arabic Language, Nahv, Ibn Jinni, Merfûât

Quantity of Page : X + 91

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1
NAHİV İLMİNE GENEL BAKIŞ.....	1
A.1. Kavramsal Çerçeve Ve Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı	1
A.2. Dil Ekollerine Genel Bakış.....	7
1. NAHİV İLMİNİN TEDVİNİ VE KONULARI.....	13
1.1. TEDVİN VE TASNİF	13
1.2. NAHİV İLMİNİN BELİRLEYİCİSİ OLARAK İ'RÂB ALÂMETLERİ	17
1.2.1. Refî Alâmetler.....	17
1.2.2. Nasb Alâmetleri	18
1.2.3. Cer Alâmetleri.....	19
1.3. KONULARI İTİBARIYLA NAHVİN KISIMLARI	21
1.3.1. Mansûbât (المنصوبات)	21
1.3.1.1. Mefûller	21
1.3.1.1.1. Mef'ûl Mutlâk(مفعول المطلق)	21
1.3.1.1.2. Mefûlun Bîhi(مفعول به)	22
1.3.1.1.3. Mef'ûlun Fîh (Zarfîlar(الظروف) فيه)	22
1.3.1.1.4. Mef'ûlun Leh(مفعول له)	23
1.3.1.1.5. Mef'ûlun Maâh(مفعول معه)	24
1.3.1.2. Hâl(الحال)	24
1.3.1.3. Temyîz(التمييز).....	24
1.3.1.4. İstisnâ(الإستثناء).....	25
1.3.2. Mecrûrât (المجرورات)	26
1.3.2.1. Harf-i Cer'ler(الحروف الجر).....	26
1.3.2.2. İzâfet(إضافة).....	28
2. İBN CİNNÎ VE MERFÛÂT	29
2.1. BİR DİLCİ OLARAK İBN CİNNÎ	29
2.1.1. Hayatı.....	29

2.1.2. Tahsili ve Hocaları.....	30
2.1.3. Talebeleri	34
2.1.4. Nahivdeki Mezhebi.....	36
2.1.5. Dini Görüşleri	37
2.1.6. Şahsiyeti ve Bazı Özellikleri.....	38
2.2. ESERLERİ	39
2.2.1. Nahiv İle İlgili Eserleri	39
2.2.2. Sarf İle İlgili Eserleri	42
2.2.3. Sözlük İle İlgili Eserleri.....	44
2.2.4. Edebiyat İle İlgili Eserleri.....	46
2.2.5 Diğer Eserleri.....	48
2.3. MERFÛÂT(المرفوعات)	50
2.3.1. Mübtedâ (المبتدأ)	50
2.3.2. Haber.....	52
2.3.3. Fâil	56
2.3.4. Nâib Fâil	59
2.3.5. Kâne'nin İsmi اسم كان	61
2.3.6. Harfinin ما ليس ye Benzerliği.....	63
2.3.7. İnne'nin Haberى خبر إن	64
2.3.8. Cinsini nefyeden لا فى النفى (Cinsini nefyeden lâ).....	65
2.3.9. İnne (إن) Ve Enne (إن) 'nin Arasındaki Fark	66
2.4. DİĞER MERFÛÂTLAR.....	67
2.4.1. en-Na't veya VASF (النعته أو الوصف).....	67
2.4.2. et- Tevkîd (التوكيد).....	69
2.4.3. Bedel (بدل).....	70
2.4.4. Atif (العطف).....	71
2.4.4.1. Atf-ı Beyân(عطف البيان)	71
2.4.4.2. Atf- Nesak(عطف النسق)	71
2.4.5. Fiillerin İ'râbı.....	73
2.4.6. Durumu نعم ve بنس	75
2.4.7. Durumu 'nin حبذا	76
2.4.8. Durumu 'nin عسى	76
2.4.9. Efal-i Mukârabe	76
2.4.10. Durumu 'nin Bir Arada Kullanımı إن ve كان	77

3. İBN CİNNÎ'Yİ MERFÛÂT KONUSUNDA DİĞERLERİNDEN AYIRAN ÖZELLİKLERİ	78
3.1. İBN CİNNÎ'Yİ MERFÛÂT KONUSUNDA TESBİTİNDE DİĞERLERİNDEN AYIRAN ÖZELLİKLERİ.....	78
3.2. MERFÛÂT KISIMLARI BAKIMINDAN İBN CİNNÎ'Yİ DİĞERLERİNDEN AYIRAN ÖZELLİKLERİ	81
3.2.1. Mübtedâ	81
3.2.2. Haber.....	81
3.2.3. Fâil	82
3.2.4. İsimleri ref' haberi ise nasb eden harfler (كان و أخواتها) Kâne Ve Kardeşleri).....	82
3.2.5. İsimleri nasb haberi ise merfû yapan harfler (إنَّ و أخواتها) İnn ve Kardeşleri).....	83
3.2.6. Atf	83
3.2.7. Fiillerin İ'râbı.....	83
3.2.8. نعم ve بنس Durumu	84
SONUÇ	85
KAYNAKLAR	87
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
B.	: Oğul
Bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet Ansiklopedisi
C.	: Cilt
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
M.	: Miladi
Nşr:	: Neşr
Ö.l.	: Ölüm Tarihi
S.	: Sayfa
Sa.	: Sayı
Sav.	: Sallallahu alayhi vesellem
Tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkîk
Y.L.	: Yüksek Lisans

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm Allah'ın Resulü, rehberimiz, önderimiz Hz. Muhammed (SAV.)'in, O'nun ashâbının ve tertemiz olan ehl-i beytinin üzerine olsun.

Şüphesiz ki Arap dilinin, tarih boyunca gerek ırk ve gerekse coğrafya bakımından farklı toplumların kültürlerinin teşekkül etmesindeki rolü büyüktür. Özellikle İslâm dininin temel kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm, Hadis ve bunlara bağlı ilimlerin doğru bir şekilde öğrenilmesinde hayati bir öneme sahiptir.

Arap dilinin daha iyi konuşulması ve Arapça yazılmış olan eserlerin doğru anlaşılmasının sağlanması amacıyla İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren gramer çalışmaları yapılmıştır.

Hicri 4. yüzyıl, lisânî, dînî ve tabîî ilimlerin zirve yaptığı ve genel anlamda her bakımdan kültürel gelişmenin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde şöhretleri günümüze kadar gelen, eserleri ile gerek kendi dönemlerine gerekse günümüze damgalarını vurmuş birçok âlim yetişmiştir. Bu dönemin en meşhur âlimlerinden biri de İbn Cinnî'dir.

İşte bu dönemin en meşhur âlimlerinden biri de İbn Cinnî'dir. Çalışmamızda İbn Cinnî ve merfûât konusuna geçmeden önce çalışmamızın giriş kısmını oluşturan nahiv ilminin ortaya çıkışı ve dil ekollerine değinilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamız üç bölümde oluşmaktadır. Birinci bölümünde nahiv ilminin tedvini, nahiv ilmini oluşturan i'râb alametleri ve nahvin en önemli kategorilerinden olan mansubat ve mecruratlar başlığı altında irdelenen konulara yer verilmiştir. İkinci bölümünde İbn Cinnî'nin hayatı ve eserlerine yönelik birtakım bilgiler verildikten sonra merfûât konusu ele alınacaktır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise İbn Cinnî'nin merfûât bağlamındaki görüşleri ve onu diğer dil âlimlerinden ayıran yaklaşımları ele alınmıştır.

Bu çalışmamıza öncülük eden her türlü desteği sunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet şirin çıkar hocama ve bu sürece katkıda bulunan Doç Dr. Abdulhadi Timurtaş, Dr. Rıfat Akbaş ve ile mftmz Süleyman Turul hocalarıma teşekkür eder saygılarımı sunarım.

aba bizden başarı ise Allah'tandır.

ALİ BÜYÜKKAYA

2021

GİRİŞ

NAHİV İLMİNE GENEL BAKIŞ

A. 1. Kavramsal Çerçeve Ve Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı

Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında kabul görülen genel görüşe göre Araplar, dillerini tabîi olarak nesilden nesile öğrendikleri şekilde kendi mîzaçlarına uygun bir tarz da gramere ihtiyaç duymadan aynı zamanda dillerini bozmadan konuşabiliyorlardı. Bu yüzden onların, dilin korunmasını sağlayan kâidelere ihtiyaçları yoktu. Onlar gerek kelimeleri ve gerekse oluşturdukları cümleleri doğal bir şekilde yaratılışlarında var olan bir kabiliyet sayesinde hiç zorlanmadan gayet akıcı bir şekilde kullanıyorlardı. Her insan dilini konuşurken istisnâsız bunu yerine getirmektedir. Zirâ dillerin gramerleri henüz tedvîn edilmeden öncede o dillerde edip ve bilginler eserler vermişlerdir.¹

Arap dilinde de durum bundan farklı değildir. Câhiliye döneminde incelemelerde bulunduğumuz zaman Arap dili grameri (*nahiv/sarf*) tedvîn edilmeden önce de edebî faaliyetlerde bulunulmuştur. Her sene ukâz vb. gibi bilinen yer ve zamanlarda panayırlar kurularak her kabileden şâirler ve hatipler buralara gelir şiirlerini ve hutbelerini irad etmişlerdi. Şiir yarışmaları sonucunda üstün gelen ve en fazla beğenilen şiirin altın suyu ile yazılarak kâbe duvarına asılması (muallak)² cahiliye dönemindeki edebî faaliyetlerin en önemlilerindendir ve bu tür faaliyetlerin dilin gelişmesinde oynadığı rol büyüktür.

Buna bağlı olarak beyân ve belagatin yüksek bir seviyesine ulaşmış bir toplumda, filolojik anlamda olmasa da, bilinçli veya bilinçsiz, dil çalışması olarak kabul edebileceğimiz bazı faaliyetler mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: eski Araplar, fasîh Arapçayı daha iyi bir şekilde öğrenebilmeleri için çocuklarını, fasîh konuşan kabilelere göndermeleri ve bu kabilelerde fasîh Arapçayı öğrenmeleri bir tür dil çalışması olarak kabul edilebilir. Aynı şekilde câhiliye döneminde dil zenginliklerinin gelişmesi amacı ile çocuklar şâir ve ediplere teslim edilirdi. Şâirler ise bu çocukları yanlarında eğitir, onların şâir ve edip olarak yetişmelerini sağlardı.

¹ Yavuz, Mehmet, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi), İstanbul, 1998, 2.

² Geniş bilgi için, Elnure Azizova, "Ukâz", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 42/ 61-62.

Buna örnek olarak Zuheyr b. Ebî Sulmâ dayısı Beşame b. el-Gadir tarafından bu yolla yetiştirilmiş, sonrasında ise Zuheyr ekolü vb. adlarla adlandırılan edebî ekoller ortaya çıkmıştır.³

İslâmi dönemde ise Kur'ân'ın yazıya geçirilmesi ve hadislerin derlenmesi bizzat birer dil çalışmasıdır. Çünkü Kur'ân'ın yazıya aktarılması Arapça'nın, konuşulan yedi lehçesinin yazıya geçirilmesi anlamını taşır. Kur'ân-ı Kerîm gibi, hadisler de bazı yeni kelime ve deyimler, yeni manalar ihtiva etmekteydi. Bunlardan bir kısmı ilk defa Hz peygamber tarafından kullanılmıştır. Bir kısmı da daha önce kimse tarafından kullanılmadığı bir mana ve terkipte kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, yatağında ölen bir kimse için حَتْفٌ أُنْفِهِ⁴ savaş kızıştığı anı vasfetmek için de الْآنَ حَمَى الْوَطِيسُ kullanılmıştır ki, İbn Dureyd bu terim ve deyimlerin Hz. Peygamberden önce hiçbir Arap'tan işitilmediğini söylemiştir.⁵

Arapçayı fasîh konuşan ve çeşitli Arap kabilelerinin lehçe özelliklerini bilen⁶ Hz. Peygamber, gerek Kur'ân'da gerek hadiste geçen yeni ve garip kelimeleri, gerekse dilde i'râb hatalarını (*lahn*) yeri geldikçe bizzat kendisi açıklanmış ve dildeki i'râb hataları (*lahn*) düzeltilmiştir. Hatta bir defasında kendisine gelen bir heyetin sözcüsü, O'nun huzurunda *lahn* yapmış, bunun üzerine Hz. Peygamber (as): “Kardeşiniz hata etti; onu irşâd ediniz” buyurmuştur.⁷

Ancak Hz. Peygamberin vefâtından sonra, vahyinde kesilmesi nedeniyle, Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı kelimelerin manası sahâbeye kapalı kalmıştır. Nitekim Hz. Ömer'in (وَأَبَّأً)⁸ (فَأَكْهَةً) ayetindeki (أَبَّأً) kelimesinin anlamını bilmediğini ifade etmiştir.⁹ Aynı zamanda İslâm devletinin hudutlarının genişlemesi, Arapların diğer milletlerle karışmasına ve neticede Arapçanın kullanımında ve yapısında bir takım bozuklukların ortaya çıkmasına yol açtı.

Binâenaleyh Kur'ân'daki garip lafızların açıklanmasına lüzum duyulmuş ve bu maksatla Arap şiirlerine başvurulmuştur. Yine bu nedenden dolayı, Arap şiiri

³ Süleyman Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sulmâ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, 44/ 540-542.

⁴ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Muzhîr fî ulûmi'l lugat*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhîm (Bejrût: Mektebetu'l Asriyye,1998), 1/301.

⁵ Suyûtî, *el-Muzhîr*, Mektebetu'l Asriyye, 1/302.

⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Garibu'ul-Kur'ân”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, 13/379.

⁷ Yavuz, *İbni Cinni Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 3.

⁸ Abese, 80/31.

⁹ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûm'il Kur'ân*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, (Bejrût: Muessesetu -r-Risale, 1429/2008), 239.

hakkında geniş bilgi sahibi olan İbn Abbâs ise lügatçilik alanında ilk eser olarak kabul edebileceğimiz *Garibu'l-Kur'ân*'ı yazmıştır.¹⁰ Bir taraftan Kur'an'daki garip lafızların açıklanmasını hedef alan çalışmalar, diğer taraftan lahn olayının yaygınlaşması dilcileri Arap dili grameri üzerinde çalışmaya sevk etmiştir. Buna bağlı olarak Kur'ân-ı Kerîm'in harekelenmesi ve noktalanması İslâmî dönemde gerçekleştirilmiş önemli birer dil çalışmalarıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Araplar gerek câhiliye döneminde ve gerekse İslâm'ın ilk devirlerinde dillerini nesilden nesile öğrendikleri için gramere ihtiyaç duymadan aynı zamanda dillerini bozmadan konuşabiliyorlar ve Kur'ân'ı da i'râbla okuyorlardı. İslâmî dönemde fetihler sonucu çeşitli milletlerin İslâm'a girişi ve kendi ana dillerinin yanı sıra Kur'ân dili Arapçayı da öğrenmelerinden sonra lahn¹¹ (i'râb hatalarının) daha fazla yayıldığı şüphesizdir. Bu çeşit hatalar Hz. Peygamber (as.) henüz hayatta iken başlamış, tadrîcen dört halife (11-40/632-660) ve Emevîler devri (41-132/661-750)'nde de devam etmiştir.¹²

İlk halife Hz. Ebû Bekir “ Bazı kelimeleri hafzederek okumam lahn ederek okumamdan daha iyidir.¹³ Şeklindeki sözüyle lahna dikkat çekmiştir.

Hz. Ömer (12-23/634-644) ise ok talimi yapan bir grubun yanından geçer ve hedefe isâbet ettiremediklerini görünce onlara serzenişte bulunur. Bunun üzerine aralarından birisi "نَحْنُ قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ" (Biz ok atmayı öğrenmeye çalışan kimseleriz) şeklinde cevap verir "مَنْعَلِّمٌ" kelimesinin çoğulunun merfû' yerine mecrûr veya mensûb okur. Bunu işiten Hz. Ömer kızarak oradan ayrılır ve şöyle der: “ Allah'a yemin ederim ki, konuşmanızdaki hatanız bana, kötü ve isâbetsiz atışlarınızdan daha çok tesir etti.¹⁴ Şeklindeki sözleriyle mukabelede bulunmuştur. Yine Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye yazdığı bir mektupta “ Dine ait hükümleri (fıkıh) ve sünneti öğrenin, Arapçayı anlamaya çalışın ve Ebû'l-Esved ed-Duelî (öl. 69/688) Basralılara i'râbı öğretsin¹⁵ demiştir.

¹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 240.

¹¹ Geniş bilgi için İbn Teymiyye'nin *ed-Dirâset el-lugaviye ve-n-nahviyyin*, (Beyrût: Dâr el-Bahsâir, 1422/2001), bkz. 34-36.

¹² Ebû'l-Feth Osmân b.Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Beyrût: Alem el-Kutûb), 313.

¹³ Ebû Tayyîb el-Luğavî, *Merâtibu'n-nahviyyin*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl (Beyrût: Mektebet'ul-Asriyye, 1394/1974), 19.

¹⁴ Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, (Dar'ul Maârif), 16.

¹⁵ Ali b. Yusûf el-Kıfî, *İnbâhu'r-ruvât*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrâhîm, (Kahire: Dâr'ul Fikr'il Arabî, 1406/1986), 1/51.

Emevîler döneminin vâlilerinden Ziyâd b. Ebîh (öl. 53/673)'in huzuruna giren bir adam “إِنَّ أَبِيْنَا قَدْ هَلَكَ وَ إِنْ أُخِينَا عَضَبْنَا مِيرَاتْنَا مِنْ أَبَانَا” (Babamız öldü ve kardeşimiz, babamızdan kalan mirasımızı gasbetti) diyerek (مِنْ أَبِيْنَا) demesi gerekirken (مِنْ أَبَانَا) demiş, Ziyâd ise adama “ şahsiyetinizden kaybetmiş olduğunuz, mâli kaybınızdan çok daha fazla olmuş, senin gibi bir evlât bıraktığı için Allah babana rahmet etmesin¹⁶” şeklinde karşılık vermiştir.

Arap dilinin yanlış kullanılması sadece günlük konuşmalara yahut yazışmalara mahsur kalmamış, lahn Kur'ân'ın bazı âyetlerinin yanlış okunmasına kadar varmıştır. Nitekim Arapçayı iyi kullanması ile bilinen Haccâc b. Yûsuf da;

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihâttan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin!”¹⁷ âyetinde (أَحَبَّ) kelimesini merfû olarak okumaktaydı, onun bu hatası Yahyâ b. Ya'mer (öl. 129/746) tarafından tesbit edilince Haccâc bunu gurur yapıp, O'nu Horosan'a sürmüştür.¹⁸

Her şeyden önce Kur'ân'ı böyle yanlışlardan korumak ve Arap olmayanlarında bu dili Araplar gibi okuyup anlayabilmelerini sağlamak için Arapçanın kâidlerine ihtiyaç duyulmuş ve nahiv çalışmaları nahivcilerin genel görüşüne göre Hz. Ali'den nahiv ilmine dair aldığı malumatları geliştiren Ebu'l Esved ed-Düelî tarafından başlamıştır.¹⁹

Ebu'l-Esved ed-Düelî ve öğrencilerinden sonra ilk önemli nahivcilerden birisi de şüphesiz Basralı Abdullah b. Ebî İshâk b. el-Hadramî (ö.117/135) 'dir.²⁰ Aynı zamanda bir kıraât âlimi olan Hadramî, Basra dil mektebinin kurucusu kabul

¹⁶ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Uyûnu'l ahbâr*, thk. Yusûh Ali Tavîl, (Beyrût: Dâr'ul-Kutub'il-ilmîyye, 1430/2009), 2/174.

¹⁷ Tevbe, 9/ 24.

¹⁸ Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ tabakâtu'l-udebâ*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrâhîm, (Kahire: Dâr'ul Fikri'll Arabî, 1418/ 1998), 25.

¹⁹ Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân Sîrafî, *Ahbâru'n-nahviyyin*, (Kahire: Mektebetu's-Sekafet ed-Diniyye, 2007), 16; Ebu Tayyib el-Luğavi, *Merâtibu'n-nahviyyin*, 20; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibba*, 19- 20; Suyûtî, *el-muzhir*, 2/397.

²⁰ İbnu'l Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/104.

edilmiştir.²¹ Bundan sonraki nahivciler arasında yine kendisi gibi iki talebesi İsb b. Ömer es-Sekâfi (ö. 149/766) ve Ebû 'Amr b. el-Alâ (ö. 154/771) gelir.²² Nahve dair çalışmalarıyla şöhret bulan Ömer es-Sekâfi, aynı zamanda bugün elimiz de bulunmayan fakat isimleri açık bir şekilde bize kadar ulaşmış bulunan “*el-Cami*” ve “*İkmâl*” adındaki eserleriyle tanınır.²³

Ancak bu iki eserin varlığı hakkında bilginler ihtilaf etmişlerdir. Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrafî (ö. 368/979) ve Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî (ö. 577/1181) ne bu esere ne de bu eserleri gören herhangi birine rastladıklarını belirtirler.²⁴

Hadramî'nin diğer önemli öğrencisi Ebû Amr b. el-Alâ ise, yedi büyük kıraât âlimi (*Kurrâ-i sebâ*) nden biri olup, nahiv ve lugât sahasında devrinin önde gelen âlimlerinden idi.²⁵

Dil çalışmalarında bu iki âlim birbirlerinden farklı bir yol takip etmiş, bunlardan Ebû 'Amr b. el-Alâ, çağdaşı Ömer es-Sekâfi gibi kıyâsa muhâlif olarak vârid olan rivâyetleri reddetmemiş, aksine bu tür rivâyetleri şâzz olarak değerlendirmiş fakat bunlar üzerine kıyâsta bulunmamıştır.

Dil çalışmalarının başladığı andan bu devreye kadar yapılmış olan güzel ve değerli çalışmalara rağmen nahiv ilmi, yine de bir teşekkül devresinde kalmıştır.²⁶ Bu döneme kadarki dil âlimleri umûmiyetle dilin malzemesini toplamaya ve bunlar arasındaki benzerlik ve ortak noktalarını tespiti ve bundan sonra da kıyâs yoluyla genel kâidelere ulaşmaya çalışmışlardır.

Bu teşekkül devresinden sonra nahiv tarihinde âdeta bir dönüm noktasını teşkil eden yeni bir merhâleye gelinmiş ve bunuda Sekâfi'nin talebesi ve lisânî ilimlerde devrinin en büyük siması olan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) gerçekleştirmiştir. Halîl, bugünkü anlamına yakın bir şekilde nahiv ilmini geliştirmiş; mevzûlarının sınırlarını tayin, sebep ve illetlerini beyân etmek suretiyle dilin birçok kâidesini tespit etmiştir. Ayrıca lugâte dâir “*Kitâb el- 'Ayn*” adlı lugât kitabıyla da bu sahanın ilk müellifi olma ünvanına da sahip olmuştur. Yine o bu

²¹ Şevkî Dayf, *el-Medârisu 'n-nahviyye*, (Kahire: Mektebet'ul-Asriyye), 18.

²² Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, (Beyrût: Dâr'ul Garb el-İslâmî,1993), 5/2141.

²³ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 10.

²⁴ Sîrafî, *Ahbâru 'n-nahviyyin*,21; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 30.

²⁵ Tayyar Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 10/95.

²⁶ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*,10.

çalışmalarına bağlı olarak da aruz ilmini tesis etmiş ve kâidelerini koymuştur.²⁷ Ne var ki bütün bu değerli çalışmalarına rağmen Halîl, bu bilgilerini topluca ihtivâ eden bir eser yazmamıştır.

Bunu daha sonraları talebesi Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796), gerçekleştirmiştir. Basra dil mektebinin en büyük siması olan Sîbeveyh hocası Halîl'in derslerinde aldığı notlarla ve kendi tecrübelerine dayanarak nahiv alanındaki ilk eser olma özelliğini de taşıyan meşhur “*el-Kitâb*”ını meydana getirmiştir.²⁸ “*el-Kitâb*” Arap dilinin nahvi, sarfı ve fonetiği alanında ölümsüz bir eserdir.²⁹ Ancak sarf ilminin ilk temsilcisi hakkında eski dilcilerden gelen herhangi bir rivâyet mevcut değildir.³⁰ Fakat Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Suyûtî (öl. 911/1505) sarf ilminin ilk temsilcisinin Kûfeli dilci Muâz b. Muslim el-Herrâ (ö. 187/803) olduğunu söylemiştir.³¹ Sarfa dair müstakil olarak yazılan birçok eser olmuş ise de, el-Mâzinî'nin “*Kitâb et-Tasrîfi*”³² ile Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî (ö. 377/987) “*et-Tekmile*”³³ si dışında hiçbir eser günümüze kadar gelmemiştir. Dolayısıyla Ebû Osmân Bekr b. Muhammed b. Habîb el-Mâzinî (ö. 249/863) her ne kadar bu sahada ilk eser yazan kişi olmasa da, eseri günümüze ulaşan en eski dilci ünvanına sahiptir.

Bu yoldaki çalışmalar, hicri 2. asrın sonlarına doğru Basra'dan sonra Kûfe'de de ortaya çıkmış, böylece dil konusundaki faaliyetlerde yeni bir devir açılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda dil ekolleri ortaya çıkmıştır.

²⁷ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 50.

²⁸ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Halîl b. Ahmed”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 15/309.

²⁹ Mehmet Reşit Özbalıkçı, “Sîbeveyh”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 37/130.

³⁰ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 11.

³¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, 2/ 400.

³² Hüseyin Elmalı, “Ebû Osmal el-Mâzinî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 10/210.

³³ Özbalıkçı, “Ebû Ali el-Fârisî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 10/90.

A.2. Dil Ekollerine Genel Bakış

Nahvin bazı esaslarını tespit eden Basralı âlim Ebu'l-Esved'den sonra nahiv çalışmaları, onun öğrencileri tarafından Basra'da devam ettirildi. Basra'da sistemli bir şekilde başlatılan gramer çalışmalarında tabiînin büyüklerinden olup Kur'ân'ı ve nahvi Ebu'l-Esved'den öğrenen Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89/708),³⁴ Ebu'l-Esved'in öğrencisi, şiir râvilerinden olan Anbese b. Mâ'dan (ö. 100/718'),³⁵ ondan sonra nahiv ilmini ilk tesis eden kişiler arasında adı sayılan ve kiraât âlimi olan Abdurrahmân b. Hurmuz (ö. 117/735),³⁶ Arapça ve hadis alanında âlim bir kişi olup İbn Abbâs'tan kiraât öğrenen aynı zamanda kiraât âlimi Yahyâ b. Ya'mer'dir.³⁷ Bunlar nahiv ilminin, dolayısıyla da Basra dil mektebinin ilk önemli temsilcileri arasında yer almışlardır.

Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî,³⁸ onun öğrencisi Sekâfî,³⁹ Arapça'nın deryası kabul edilen ve meşhur yedi kiraât âlimlerinden biri olan Ebû Amr b. el-Alâ,⁴⁰ Basra'da nahiv çalışmalarını yürüten âlimlerin ikinci tabakasını oluşturur.

Öğrencileri arasında Ebû Saîd Abdulmelik b. Kureyb el-Asmaî (ö. 216/831) gibi büyük dilciler olan ve ayrıca ilk defa şiire her beytin altında şerhetme usulünü getiren büyük dilci Ebu'l-Hattâb Abdulhamî b. Abdilmecî el-Ahfeş (ö. 172/788),⁴¹ yine iki büyük dil âlimi olan Halîl b. Ahmed⁴² ve Yûnus b. Habîb (ö. 182/798)⁴³ Ahfeş'in öğrencilerinden olan “*et-Tasriif*” adlı eseriyle sarf ile nahvi birbirinden ayırıp sarfın müstakil bir ilim olarak ortaya çıkmasını sağlayan Ebû Osman el-Mâzinî⁴⁴ Basra dil mektebinin üçüncü tabakasını oluşturan başlıca dilcileridir.

³⁴ İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/343; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 23.

³⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, 2/398; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 21; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/381.

³⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 24; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/172.

³⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhic ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 27-29; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 25.

³⁸ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 31-33; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/104; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 27.

³⁹ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 40-45; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 29.

⁴⁰ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 32.

⁴¹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 48; ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 40; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/157.

⁴² Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 47-51; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 49.

⁴³ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 52.

⁴⁴ Zubeydî, *Tabakatu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 87-93.

Halîl ve Yûnus b. Habîb'den sonra Basra dil mektebinde nahiv çalışmaları ile ün kazanan, ve günümüze kadar ulaşan ilk nahiv eseri olarak kabul edilen “*el-Kitâb*” adlı eserin müellifi büyük dilci Sîbeveyh'tir.⁴⁵ Sîbeveyhî'nin el-Kitâb'ını Mâzinî'den okuyup üzerinde ona yakın çalışma yapmış olan devrinde Basra dil mektebinin önde gelenler arasında sayılan ve nahve dair “*el-Muktazab*” adlı bir eser de kaleme almış olan ve aynı zamanda edebî sahada yazdığı “*el-Kamil*” adlı eseriyle de tanınan, Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred (ö. 286/900),⁴⁶ nahiv alanında Basra dil mektebinin en önemli simalarından biri olan ve Kûfeli âlimlerden ders alan tek Basralı dilcidir.

Bunların yanı sıra nahiv alanında “*kitâbu'l avsât fi'n-nahv* ve *Kitâbu'l makâyis fi'n-nahv*,” aruz hakkında “*Kitâbu'l arûd*” ve kafiye hakkında “*Kitâbu'l kavâfi*” adlı eserleri bulunan ve günümüze kadar ulaşan Ebu'l Hasen Saîd b. Me'sede el-Ahfeş el-Evsat (ö.215/830)⁴⁷ Basra dil mektebinin âlimleri arasında sayılmaktadır.

Müberred'in talebeleri olan ve hiç şüphesiz Basra dil mektebinin iki önemli simaları arasında yer alan isimler şunlardır; biri sarf ve nahivle ilgili eserleri dışında Kur'ân filolojisine dair “*Me'âni'l-Kur'ân*” adlı eseri de bulunan Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923),⁴⁸ diğer isim ise, Müberred'in diğer talebesi ve hocasının vefatı üzerine önce Zeccâc'ın yanında, daha sonraları ise müstakil ders halkası oluşturarak ömrünün sonuna kadar tadrîs faaliyetlerini sürdürmüş olan ve nahiv usulüne dair “*Kitâb el-Usûl'ü*” ile etimolojiye dair “*Kitâb el-İştikâk*” adlı eserin sahibi Ebû Bekir Muhammed es-Serî b. es-Serrâcc (ö. 316/928)'dir.⁴⁹

Bu dil mektebinin önemli isimlerinden İbn Serrâc'ın önde gelen talebeleri arasında yer alan daha sonraları Bağdat dil mektebinin önemli temsilcileri arasında yer alan Sîrafi ve Ebû Ali el-Fârisî zikredilebilir.⁵⁰

Basralı âlimler Arap dilinin grameri ile uğraşırken Kûfeli âlimler daha çok fıkıh ve uslü, kıraâtler ve rivâyeti, eski Arap şiirinin rivâyet ve derlenmesi ile meşgul

⁴⁵ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 60.

⁴⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 193-201; Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 101-110.

⁴⁷ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 120.

⁴⁸ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 111-112.

⁴⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 220; Zubeydî, *Tabakatu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 112-114.

⁵⁰ Yavuz, *İbni Cinni Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 16.

olmuşlardı.⁵¹ Kûfe nahiv çalışmalarının kesin olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak başlangıçta Ebû Amr b. el-Alâ ve İsbâ b. Ömer olmak üzere Basralı âlimlerden ders aldıktan sonra Kûfe'ye gelen Ebû Ca'fer er-Ru'asi (ö. 175/791) Kûfe dil mektebinin kurucusu sayılmaktadır.⁵²

Ru'asi Kufe'ye geldikten sonra amcası Muâz el-Herrâ⁵³ ve başkalarıyla nahiv çalışmalarını sürdürmüş böylece Kûfe nahiv mektebinin birinci tabakasını oluşturmuştur.⁵⁴

Ru'asi ile başlayan bu dönem Ebu'l Hattâb el-Ahfeş, el-Halîl ve Yûnus b. Habîb'in teşkil ettiği Basra nahiv mektebi âlimlerinin üçüncü tabakasına tekabül etmektedir.

Nahiv, dil ve meşhur yedi kiraât âliminden biri olan Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza el-Kisâi (ö. 189/804)⁵⁵ Kûfe dil mektebinin gerçek kurucusu sayılır. Ru'asi ve Muâz el-Herrâ'dan nahiv öğrenen el-Kisâi Basra'ya giderek el-Halîl b. Ahmed'den ders almış, daha sonra ilmini genişletmek üzere Hicaz, Necd ve Tihame çöllerine gitmiştir.⁵⁶

Kisâi, Kûfe mektebi mensuplarının üzerinde yürüyecekleri temel kâide ve prensipleri koyan ilk kişi olmuştur. Bu itibarla Basra dil mektebinde Halîl'in mevki ne ise, Kûfe dil mektebinde de Kisâi'nin mevki odur. Fakat onun nahiv, edebiyat ve kiraâte dâir eserleri arasında sadece halkın dil hatalarına dair yazdığı küçük bir risâlesi (*Risâle fi-lahn el- 'amme*) günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁷

Kisâi'nin öğrencilerinden Ebu'l Hasan Ali b. Mübârek el-Ahmer (ö. 194/809),⁵⁸ yine Kisâi'nin öğrencilerinden olup, Arap şiiri, ahhârî ve eyyâmî, tıp, felsefe ve astronomi gibi ilimlerle ön plana çıkan ve nahiv araştırmaları yapan ve günümüze kadar ulaşan "*Kitâbu'l-Hudûd*" adlı eserin sahibi olan Fars asıllı âlim Ebû

⁵¹ Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 36.

⁵² Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 125; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 56; Celâluddin es-Suyûtî, *Buğyetul vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyin ve'n-nahviyyin*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, (Dâru'l Fikr: 1979), 1/82.

⁵³ İbnü'l Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/288.

⁵⁴ Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, 115.

⁵⁵ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 127-130.

⁵⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 66.

⁵⁷ Yavuz, *İbni Cinni Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 19.

⁵⁸ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 89.

Zekeriyâ el-Ferrâ (ö.207/822)⁵⁹ ve Ebu'l Hasan el-Lihyani (ö. 220/835)⁶⁰ Kisai'den sonra Kufe'de nahiv çalışmalarını devam ettiren âlimlerdir.

Ahmer, Ferrâ ve Lihyânî'nin oluşturduğu, Kûfe dil âlimlerinin üçüncü tabakası Ebu'l-Hasan el-Ahfeş'in oluşturduğu Basra dil âlimlerinin beşinci tabakasına tekabül etmektedir.

Kûfe dil mektebinin son temsilcileri arasında ise, Ferrâ'nın talebesi olan ve halife Mutevekkil oğulları Mu'tezz ile Mueyyed'in hocalığını yapan İbn es-Sikkât (ö. 243/857)⁶¹ ile nahiv ve lugâtte olduğu kadar eski şiirin rivâyetinde de meşhur olan Ebu'l Abbâs Sa'leb (ö. 291/904)⁶² bulunmaktadır.

Bunlardan İbn's-Sikkât, nahiv ve lugât ilminde olduğu kadar Kur'ân ilimleri ve şiirde de geniş malumatı olup, lisânî ve edebî ilimlere dair yazdığı önemli eserleriyle temayüz etmiştir. Onun en önemli eserleri arasında lugâte dair “*Islah el-Mantık*”, “*Kitâb el-ezdad*” ve “*Kitâb el-Kalb vel İbdal*” sayılmaktadır.

Kûfe mektebi mensubu olmakla birlikte hayatının büyük kısmını Bağdat'ta geçiren Sa'leb ise, ilmi faaliyetlerini de burada yapmıştır. Sa'leb, dil ve edebiyata dair önemli eserler kaleme almıştır. “*Kitâb el-Fasih*” ve “*Mecâlis Sa'leb*” günümüze kadar gelmiş önemli eserleri arasındadır.

8. yüzyılda Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (136-156/754-775) tarafından kurulan Bağdat kuruluşunu takip eden yıllardan itibaren her alanda hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bağdat h.3-4. (m. 9-10.) yüzyıllarda İslâm dünyasının en büyük şehri, en önemli ilim, kültür ve medeniyet merkezi haline geldi.

Bağdat'ın kuruluşundan sonra Basralı ve Kûfeli âlimler Bağdat'a gittiler ve orada halifeler nezdinde büyük hürmet ve itibar gördüler. Halifeler özellikle Kûfeli âlimleri Bağdat'a çağırır, onlara ihsan ve ikramda bulunurlardı. Meşhur dilcilerden Ali b. Hamza el-Kisâî Me'mûn'a öğretmenlik yapmıştır.⁶³ Böylece dil Basra ve Kûfe'de gerçekleştirilen bu yoldaki faaliyetler, tedrici bir şekilde Bağdat'a kaymıştır.

Bu durum Kûfeli dilcilerin kendi görüşlerini burada kolaylıkla yaymalarına imkân tanımıştır. Basralı nahivciler ise, ancak 3. hicri (m.9.) asrın ortalarına doğru

⁵⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 90.

⁶⁰ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 195.

⁶¹ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 202-204.

⁶² İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 202.

⁶³ Tayyar Altıkulaç, “el-Kisâî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara,2020, 26/69

Bağdat'a gelerek Basra dil mektebinin usûl ve kâidelerini okutmaya ve yaymaya başlamışlardır.

Bağdat dil mektebinin ilk temsilcileri, Basralı Müberred ile Kûfeli Sa'leb olarak kabul edilir ve bu dil mektebi şu şeklide şekilde sınıflandırılır:

a) Basra mektebinin etkisinde olanlar, bunların ilki Müberred'in taleblerinden olan, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc,⁶⁴ ve İbnü's-Serrâc (öl. 316/929)'dir.⁶⁵

İbnü's-Serrâc'ın öğrencilerinden olup, Basra eğilimli olan ve kaleme aldığı günümüze kadar ulaşan “*el-Cumel*” adlı eserin müellifi Ebu'l Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî (ö.339/950)'dir.⁶⁶

Bir başka Basra mektebinin etkisinde olan İran'lı “*el-İrşâd fi'n-Nahv ve Esrâru'n-Nahv*” adlı iki eseri müellifi olan Ebu Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Durusteveyh (ö.348/953)'dir.⁶⁷

b) Kûfe mektebinin etkisinde olanlar, Bunlardan Sa'leb'in talebelerinden olan Ebû Mûsâ el-Hamiz (ö. 305/917),⁶⁸ “*Muhtasar fi'n-Nahv*” adlı eserin müellifi İbn Şukayr (öl.317/929),⁶⁹ ve yine bir diğer Kûfe dil mektebinde etkilenen Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed Ebû Bekr b. el-Enbârî (öl. 327/938)'dir.⁷⁰

c) Mektep taâsubu dışında kalanlar, Bunlar Bağdat dil mektebinin ilk temsilcileri arasında, kendilerine has görüşleri yanında Basra ve Kûfe mekteplerinden her hangi birine meyiletmeden bu iki mektebin görüşleri arasında uzlaştıracı bir yol takip eden nahivcilerdir.

Bunların başında Müberred ve Sa'leb'den ders almış olan bundan dolayı Basra ve Kûfe dil mekteplerinin nahiv görüşlerine hâkim olmuş olan Ebu'l Hasan Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Keysânî (ö. 299/911)⁷¹ gelmektedir. Keysânî'nin nahve dair “*Kitâb el-Kâfi fi'n-Nahv*” gibi önemli eserleri yanında, Basra ve Kufe

⁶⁴ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 112.

⁶⁵ İbnü'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/145.

⁶⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 265.

⁶⁷ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 247.

⁶⁸ İbnü'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/21-22.

⁶⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 221.

⁷⁰ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 231.

⁷¹ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 153.

mektepleri arasındaki ihtilafli meseleleri konu edindiği “*el-Mesâil 'alâ mezheb en-nahviyin mimmâ ihtelefe fihî el-Basriyun ve'l-Kûfiyun*” eseriyle de meşhurdur.⁷²

Bunun yanı sıra el-Ahfeş el-Asğar (ö. 315/927)⁷³ ve “*en-nahvu'l-kebîr*” gibi nahve dair eserin müellifi olan Semerkandlı âlim İbnu'l-Hayyât Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 323/934)'dir.⁷⁴

Bağdat dil mektebinin bu ilk tabakasını oluşturan âlimlerden sonra, bu mektebin gerçek temsilcileri olan ikinci nesil nahivcileri takip etmiştir.

Bunların başında hiç şüphesiz, dönemin en iyi nahiv âlimlerinden olan ve nahiv ilmi yanı sıra kıraât, fıkıh, ferâiz, kelâm, şiir, aruz ve kâfiye gibi ilim dallarında da otorite olduğu söylenen ve “*Ahbâru'n-nahviyyin el-Basriyyin*” adlı eserin müellifi olan Ebû Saîd es-Sîrafi⁷⁵ gelmektedir.

Bu tabakayı oluşturan diğer âlimler İbn Cinnî'nin hocası Ebû Ali el-Fârisî, Ebu'l Hasan Ali b. İsâ er-Rummânî (ö. 384/994),⁷⁶ ve “*el-Cumel fi'n-nahv*”, adlı eserlerin müellifi olan Ebu Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (ö. 370/980)'dir.⁷⁷

Bu mektep en büyük temsilcisi olarak kabul edilen Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî (ö. 392/1002) ile devam ederek 4. hicri (m. 10.) asrın sonlarında Bağdat dil mektebi zirveye ulaşmıştır. İkinci nesil Bağdat dil mektebi nahivcilerinin temsil ettikleri görüş sadece bunların değil, bunlardan sonra gelen nahivcilerin temsil ettikleri görüş olmuştur ki, bu da istisnâlar bir yana bırakılırsa, günümüze kadar devam ede gelen Basra dil mektebinin ağır bastığı ve desteklendiği görüştür.⁷⁸

Bağdat dil mektebinin önemli temsilcilerinden biri de nahiv, lügat, Arap şiiri ile Eyyâmu'l Arab konusunda zamanın ileri gelen âlimlerinden biri olan ve anne tarafından ehl-i beyt soyuna bağlı olduğundan İbnu'ş-Şecerî lakabıyla tanınan Ebû's-Se'adat Hibetullah b. Ali eş-Şerif el-Bağdâdî (ö. 542/1148)'dir.⁷⁹

⁷² Yavuz, *İbni Cinni Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 23.

⁷³ İbnu'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/276.

⁷⁴ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyin ve'l-lugaviyyin*, 117.

⁷⁵ İbnu'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 1/312; İbnu'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 266.

⁷⁶ İbnu'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/294.

⁷⁷ İbnu'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 270.

⁷⁸ Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 248.

⁷⁹ İbnu'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 348.

1. NAHİV İLMİNİN TEDVİNİ VE KONULARI

1.1. Tedvîn Ve Tasnif

Bâb, tertîb, fasl ve tasnif bir eserin düzenlenmesine, aynı konuları ele alıp işlenmesine göre ayrıldığı bölümler anlamlarına gelmektedir.⁸⁰

Tedvîn ise, sözlükte “yazmak, toplamak, derlemek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, hâfızalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde bulunan metinlerini belli bir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirmeyi ifade eder.

Tasnif, Arap edebiyatı başta olmak üzere İslâmî ilimlerde kitap ve bâb başlığı esasına göre hazırlanmıştır. Bu esasları farklı başlıklar altında ele almak yerine, “nahiv geleneğinde konuların tedvîn ve tasnif dönemi” başlığı altında ele almayı tercih ettik.

Tedvîn ve tasnif dönemi İsbâ b. Ömer ile başlar ve Halîl b. Ahmed ile son bulur. Bundan sonrası ise İsbâ b. Ömer ve Halîl’in başlattığı bu merhaleyi örnek alarak geliştirmişlerdir.⁸¹

İsbâ b. Ömer es-Sekâfî, bugün elimizde bulunmayan fakat isimleri açık bir şekilde bize kadar ulaşmış bulunan “*el-Câmi*” ve “*İkmâl*” adındaki eserleriyle tanınır.⁸²

Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıftî (ö. 646/1248) ise, İsbâ b. Ömer’in nahve dair 70 küsur kitap telif ettiğini, bunların yok olduğunu, en hacimlilerinin “*el-Câmi*” ve “*el-İkmâl*”⁸³ olduğunu belirtmiştir.

Nahiv ilmin de ilk kez te’lif edilen ve günümüze kadar ulaşan Sîbeveyh’in eseri olan “*el-Kitâb’a*” bakıldığında, muhtemelen son şekli verilmemiş olacak ki,

⁸⁰ Merlîn Adnân el-Gunmiyîn, *Esâlîbu Tertîbi Ebvâb en-Nahvi'l-Arabî*, Câmiatu'lBeyt, Edebiyat Fak. Arap Dili Ve Edebiyatı Bölümü (Y.L.Tezi) Ürdün, 7.

⁸¹ Merlîn Adnân el-Gunmiyîn, *Esâlîbu tertîbi ebvâb en-nahvi'l-Arabî*, 13-14

⁸² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 10.

⁸³ İbnu'l Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/375.

eserde telif amacını ve yöntemini açıklayan bir kısmın yani mukaddimesi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra eserin tasnifin de bir dağınıklık görülmektedir.

“*el-Kitâb*”ta göze çarpan bir özellikte, Nahiv ve sarf konuları yanı sıra belagat konularını içermiş olmasıdır. Sîbeveyh’in belagat çalışmalarından ve bu ilmin “*el-Kitâb*”’ind yer aldığı gerçeğini dikkate alan birçok çağdaş yazar Sîbeveyhi’yi meânî ve beyân ilimlerinin kurucusu kabul etmiştir.⁸⁴

Diğer ilimler de olduğu gibi Arap dilinde de ilimler bir birlerinin tedahülündeydi. Yani “nahiv” adı altında sarf ve belagat konularıda yer almaktaydı. Bu tedahül Sîbeveyh’iden sonra bir süre devam etmiştir.

Müberred’in “*el-Muktedab*” adlı eseri incelendiği zaman, Kitâbü’s-Sîbeveyhi’den sonra Arap gramerinin en önemli eseri olup grameri Sîbeveyh’inin kitabından daha anlaşılır bir üslûpla te’lif edilmiştir. Ancak “*el-Muktedab*”’ta da, Sîbeveyh’inin kitabında olduğu gibi tasnifi ve ana bölümlere ayrılması açısından bir düzen problemi göze çarpmaktadır. Muhteva açısından bakıldığında Sarf ve fonetikle ilgili meseleler Kitâbü’s-Sîbeveyhi’de müstakil bölümlerde bir araya toplanmışken el-Muktedab’da dağınık halde ele alınmıştır.⁸⁵

İbnü’s-Serrâc “*el-Usûl*”’ünde Kitâbü’s-Sîbeveyhi’den çıkardığı malzemeyi benzer kural ve konuları bir araya getirmek suretiyle yeni bir tasnife tâbi tutmuştur. Kitap i’rab ahkâmı ile başlar, ardında merfuât, mansubât ve mecrurât konularıyla devam eder. Ayrıca sarf ve nahiv konuları yanı sıra me’ânî ilminde ele alınan takdim-tehir gibi konuları da ele almıştır.⁸⁶ Sîbeveyh’in “*el-Kitâb*”’ına göre daha derli toplu gözükse bile yine de eserdeki konuların tasnifi hususunda tam bir düzenliliğin hâkim olduğu söylenmez.

İbn Şukayr’ın “*el-Muhallâ*”’sı iki kısımdan oluşur; birinci kısımda sırasıyla mansûbât, merfuât, mecrûrât ve meczûmât, ikinci kısımda ise edatlar ele alınmıştır. İlk kısmı i’rab eksenli olan bu taksimde, çok kullanılması sebebiyle mansûbât’ın başa alınması, çok kullanılanı başlayarak ilerleyen bir teknik olması açısından dikkat çekicidir.⁸⁷

⁸⁴ Özbalıkçı, *ag.e.*,37/132.

⁸⁵ İsmail Durmuş, “el-Müberred”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, 31/433.

⁸⁶ Merlîn Adnân el-Gunmiyîn, *Esâlibu tertibi ebvâb en-nahvi ’l-Arabî*, 18.

⁸⁷ Merlîn Adnân el-Gunmiyîn, *Esâlibu tertibi ebvâb en-Nahvi ’l-Arabî*, 51.

Ebû Cafer en-Nehhâs'ın (ö.338/950) “*Kitâbu't-tuffâha*” adlı eserinde “Arapçanın kısımları” başlığı altında isim, fiil ve harf izah edildikten sonra “ i'râb, tesniye ve cemilerin ref'i, fiilin kısımları fâil, mefûlun bih, ibtidâ, cer harfleri كان ve kardeşleri, اِنَّ ve kardeşleri fiili nasbeden harfler, fiilleri cezm eden harfler, ref' edici harfler, fâili zikredilmeyen mefûl, marife vb.”⁸⁸ şeklinde devam etmiştir.

Ebu Ali el-Fârisî'nin “*el-Îzâh*”'ında kelime “ isim, fiil ve harf” şeklinde üçe ayrıldıktan sonra, i'râb ve binâ/mebnilik tanıtılmış ve ardından isimlerin sonundaki i'râb hükümleri, fiiller ve onların i'râbla hükümleri, mübtedâ ve haberin başına gelen âmiller, mansûb isimler, iki ve üç mef'ûl alan fiiller, mefûl türleri, diğer yan öğeler, mecrur isimler, atıf harfleri, tekrar fiillerin i'râbı, cer ve cezm edici harfler vb.” şeklinde ilerlemektedir.⁸⁹

İbn Cinnî'nin (ö.392/1002) *el-Luma'* adlı eseri, kelimenin isim, fiil ve harf olarak taksiminden sonra, i'râb ve mebnilik durumları, isimlerin i'râbı, cemi ve türleri, merfû isimler, mansûb isimler, tabîler gibi mamûllerden hareketle ya da başka bir ifadeyle i'râb eksenindeki bir konu tasnifiyle devam etmekte ve ardından marife ve nekre kavramları izah edilerek marifenin türlerine geçilmekte, sonra fiillerin i'râb ve mebnilik durumları ele alınmaktadır. Ayrıca eserin sonlarında hemzenin türleri gibi farklı konularda yer almaktadır.

Yine İbn Cinnî'nin *el-Hasâ'is* adlı eseri bir nahiv usulü tasarısı olarak “kelam ve kavl arasındaki fark, dilin mahiyeti, dilin kaynağı, illetler, kıyas, sema, hazf, takdir, teradüf, takdim-tehir, kalb iştikak, idğam” gibi sarf, nahiv, belagat ve genel dilbilim konularını teknik yönüyle ele almıştır.

Geleneksel nahiv çalışmalarındaki konu tasnifinin i'râb ekseninde ve amil teorisine göre tasarlandığını ileri süren bazı modern dilciler, yeniden ele alınması ve bu çerçevede konularının da yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunu savunanlarının başında İbrahim Mustafa (1988-1962) gelmektedir. İbrahim Mustafa “*İhyâu'n-nahv*” adlı eserinde şu şekilde tasnife gitmiştir. Merfûâtan olan mübtedâ, fâil ve nâib-i fâilin her biri müsnedün ileyhdır. İbrahim Mustafa mübtedâ, fâil ve nâib-i fâilin tek bir bâb (müsnedün ileyh) olarak ele alınmasının bizi gereksiz alt başlıklardan, âmil felsefesinden ve nahivcilerin uzun ihtilaflarından kurtararak, nahiv kurallarının anlaşılmasında büyük bir kolaylık sağlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca

⁸⁸ Muhammed İbrahim, *Nahvu't-ta'limî*, (İskenderiye: Neşe'tu'l-Mârif),43.

⁸⁹ Muhammed İbrahim, *Nahvu't-ta'limî*, 20.

“vakit fiilleri” diye başlık açarak كان ve kardeşleri konusundaki vakit bildiren fiilleri bu başlık altında vermiştir.⁹⁰

İbrahim Mustafa’dan sonra öğrencisi Mehdi Mahzumî (1910-1994), nahiv bablarını yeniden düzenleyen ve “*Tecdîd’u-nahv*” adlı eserin müellifi Şevkî Dayf (1910-2005) ve Temmâm Hassan (1918-2011) gibi dilciler de klasik tasnifle örtüşmeyen metotlarla eserler kaleme almışlardır.

⁹⁰ Merlîn Adnân el-Gunmiyîn, *Esâlibu Tertîbi Ebvâb en-Nahvi ’l-Arabî*, 160.

1.2. Nahiv İlminin Belirleyicisi Olarak İ'râb Alâmetleri

Hareke, harf ve hazif olmak üzere üç alâmeti vardır.

a. Harekeler: Damme, fetha ve kesre olmak üzere üç tanedir.⁹¹

b. İ'rb harfleri: Elif (ا), vav (و), yâ (ي) ve nûn (ن) olmak üzere dört tanedir.⁹²

1.2.1. Refî Alâmetler

Refî alâmetleri, **damme**, **elif (ا)**, **vav (و)** ve **nun (ن)** olmak üzere dört tanedir. Bunlardan **damme** ası refî alameti olup, diğerleri nâibleridir.

a. Damme'nin Kullanıldığı Yerler

Damme dört yerde refî alâmeti olur;

1. Müfred isimlerde. Misal: قَامَ زَيْدُ الْعَالِمِ Âlim olan Zeyd ayağa kalktı.
2. Mükesser cemi'lerde.⁹³ Misal: حَضَرَ التَّلَامِيذُ Öğrenciler geldi.
3. Cemi' müennes sâlimlerde.⁹⁴ Misal: حَضَرَتِ الطَّالِبَاتُ Kız öğrenciler geldi.
4. Sonuna bir şey bitişmeyen muzârî fiillerde.⁹⁵ Misal: يُحِبُّ الصَّادِقُ Doğru olan kişi sevilir.

b. (و)Vâv'ın Refî Alâmeti Olduğu Yerler

Vâv, iki yerde refî alâmeti olarak kullanılmaktadır.

1. Cemi' müzekker sâlimlerde.⁹⁶ Misal: فَذَ نَجَحَ الْمُجْتَهِدُونَ Çalışkan öğrenciler başarılı olmuşlardır.
2. Esmâ-i sitte'de.⁹⁷ Misal: حَضَرَ أَخُوكَ Kardeşin geldi.

⁹¹ İbn Cinnî, el-Hasâis, 712.

⁹² İbn Cinnî, el-Luma, thk. Dr.Semîh Ebû Mağalî, (Ummân: Dâr'ul Cedellâvî) 19.

⁹³ İbn Cinnî, el-Luma, 27.

⁹⁴ İbn Cinnî, el-Luma, 26.

⁹⁵ İbn Cinnî, El-Hasais, 515.

⁹⁶ İbn Cinnî, el-Luma, 25.

⁹⁷ İbn Cinnî, el-Luma, 24.

c. (إ) Elif'in Refî Alâmeti Olduğu Yerler

Elif, sadece isimlerin tesniyelerinde refî alâmeti olur.⁹⁸ Misal: قَامَ الزَّيْدَانُ Zeyd kalktı.

d. (ن) Nûn'un Refî Alâmeti Olduğu Yerler

Nûn, sadece ef'âl-i hamse'de refî alâmeti olur. Misal: أَنْتُمْ تَنْطَفُونَ بِالْحَقِّ Sizler gerçekleri söylüyorsunuz.⁹⁹

1.2.2. Nasb Alâmetleri

Nasb alâmetleri, fethâ, elif, ya kesre ve nûn'un hazfi olmak üzere beş tanedir. Bu alâmetler içinde fethâ asli alâmet olup, diğerleri onun nâibleridir.

a. Fethâ'nın Nasb Alâmeti Olduğu Yerler

Fethâ üç yerde nasb alâmeti olur:

1. Müfred isimlerde. Misal: دَرَسْتُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ Arapça tahsil ettim.
2. Cemi Mükesserlerde.¹⁰⁰ Misal: اشْتَرَيْتُ الْكُتُبَ Kitapları satın aldım.
3. Başına nasb edatı dâhil olup da sonuna bir şey bitişmeyen muzârielerde.

Misal: جِئْتُ كَيْ أَتَعَلَّمَ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ Arapça öğrenmek için geldim.

b. (إ) Elif'in Nasb Alâmeti Olduğu Yerler

Elif, sadece esmâ-i sitte'de nasb alâmeti olur.¹⁰¹ Misal: أَعْطِ ذَا الْحَقِّ حَقَّهُ Hakkı hak sahibine ver.

c. (ي) Yâ'nın Nasb Alâmeti Olduğu Yerler

Yâ, iki yerde nasb alâmeti olur.

1. İsimlerin tesniyelerinde.¹⁰² Misal: اشْتَرَيْتُ كِتَابَيْنِ فِي النَّحْوِ Nahve dair iki kitap aldım.

⁹⁸ İbn Cinnî, *el-Hasais*, 723.

⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Hasais*, 515.

¹⁰⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 27.

¹⁰¹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 24.

¹⁰² İbn Cinnî, *el-Luma*, 24.

2. Cemi müzekker salimlerde.¹⁰³ Misal: يُحِبُّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَّقِينَ Allah, müttâki olan mü'min kullarını sever.

d. Kesre'nin Nasb Alâmeti Olduğu Yerler

Kesre, sadece cemi' müennes sâlimlerde nasb alâmeti olur.¹⁰⁴ Misal: خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ Allah gökleri yarattı.

e. (ن) Nûn'un Hazfinin Nasb Alâmeti Olduğu Yerler

Nûn'un hazfi, sadece ef'âl-i hamse'de nasb alameti olur. Misal: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz.

1.2.3. Cer Alâmetleri

Cerr'in kesra, ya ve fethâ olmak üzere üç alâmeti vardır. Bunlardan kesre asıl olup, diğerleri onun nâibleridir.

a. Kesre'nin Cer Alâmeti Olduğu Yerler

Kesre, üç yerde cer alâmeti olur.

1. Munsarîf müfred isimlerde.¹⁰⁵ Misal: أَحْسَنْتُ إِلَى زَيْدٍ Zeyd'e iyilik yaptım.

2. Munsarîf cemi mükesserlerde. Misal: دَرَسْتُ عَلَى لَأَسَاتِدَةِ الْكِبَارِ Büyük üstadlardan ders aldım.

3. Cemi müennes sâlimlerde.¹⁰⁶ Misal: نَظَرْتُ إِلَى السَّمَاوَاتِ Göklere baktım.

b. (ي) Yâ'nın Cer Alâmeti Olduğu Yerler

Ya üç yerde cer alâmeti olur.

1. İsimlerin tesniyelerinde. Misal: تَعَلَّمْتُ النَّحْوَ مِنْ هَدْيَيْنِ الْكِتَابَيْنِ Nahiv ilmini bu iki kitaptan öğrendim.

2. Cemi müzekker salimlerde.¹⁰⁷ Misal: تَقَرَّبْ مِنَ الصَّادِقِينَ وَ أْنَا عَنِ الْكَاذِبِينَ Doğrulara yaklaş, yalancılardan uzak dur.

¹⁰³ İbn Cinnî, *el-Luma*, 25.

¹⁰⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 26.

¹⁰⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 18.

¹⁰⁶ İbn Cinnî, *el-Luma*, 26.

3. Esmâ-i sitede.¹⁰⁸ Misal: أَطِيعُ أَوْامِرَ أَبِيكَ Babanın emirlerine uy.

c. Fethâ'nın Cer Alâmeti Olduğu Yerler

Fethâ, sadece gayr-i munsarîflerde cer olur.¹⁰⁹ Misal: لَيْسَ فَاعِلٌ الْخَيْرِ مِنَ السَّاعِي فِيهِ
Hayır işleyen, hayır yolunda gayret sarf edenden daha üstün değildir.

¹⁰⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 25.

¹⁰⁸ İbn Cinnî, *el-Luma*, 24.

¹⁰⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 18.

1.3. Konuları İtibariyle Nahvin Kısımları

İbn Cinnî'nin "el-Luma' " adlı eserini incelediğimiz zaman mansûbâtları iki kısma ayırmıştır. Bunlar şunlardır: Mef'ûl ve mefûl'un benzerleri.

Mef'ûller beş kısımdır. Mef'ûlun mutlâk, mef'ulûn bîh, mef'ûlun fih, mef'ûlun leh ve mef'ûlun maâh.¹¹⁰

Mef'ûl'un benzerleri beş kısımdır. Hâl, temyîz, istisnâ, inne ve kardeşlerinin haberi ve kâne ve kardeşleri'dir.¹¹¹

Ancak kaynaklarda: en-Nida, Mütellim Yâ'sına muzâaf münâda, İstiğâse, en-Nedbeh, Lâ-i nefî ve İgrâ gibi konularda mansûbât konuları arasında değerlendirilmiştir. Biz de mansûbâtlar konusuna İbn Cinnî'nin bu konuyu ele aldığı mevzûlar çerçevesinde ele almaya çalıştık.

Yine bazı kaynaklarda mansûbâtlar konusunda ele alınan İnne ve kardeşlerinin ismini" ve yine "Kâne ve kardeşlerinin haberi konuları mefûâtlar da incelenecektir.

1.3.1. Mansûbât (المنصوبات)

1.3.1.1. Mefûller

1.3.1.1.1. Mef'ûl Mutlâk (مفعول المطلق)

Kendi lafzından bir fiilin mansûb masdarıdır.¹¹² Misal: قفمت قياما, و قفوت قعودا. Mef'ûlun mutlâk başlıca üç kısma ayrılır:

1. Manasını vurgulayanlar: Misal: قفمت قياما Gerçekten ayağa kalktım.
2. Açıklayıcı olan. Misal: جلست جلوسا طويلاً Gerçekten uzun oturdum.
3. Meydana geliş sayısını açıklayanlar: Misal: ضربت ثلاث ضربات Üç tane örnek verdim.¹¹³

¹¹⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 44.

¹¹¹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 52.

¹¹² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *Katr'u-n nedâ ve bellu'sadâ*, (Mısır: Mektebeti Dâr'ul-Fecr) 332.

¹¹³ İbn Cinnî, *el-Luma*, 44.

Masdar, tesniye ve cem' olmaz. Çünkü cins isim, lafzında az ya da çok düşme gerçekleşir.¹¹⁴

1.3.1.1.2. Mef'ûlun Bîhi (مفعول به)

İbn Cinnî, müteâddî fiilden olan mef'ûlun bîhi iki kısma ayırmıştır. Bunlar şunlardır: Mef'ûlü kendinden olan müteâddî fiil, mef'ûlü harf-i cerli olan müteâddî fiil.

a. Mef'ûlun bihi gayr-i sarîh (Mef'ûlü harf-i cerli olan müteâddî fiil):

Bir harf-i cer vasıtasıyla fâilin yaptığı işin tesiri altında kaldığını belirten mef'ûldür. Misal: مررت بزید, و نظرت الى عمرو, و عجبت من بكر

İbn Cinnî'ye göre, harfi cerr'in hazfî câiz değidir. Sadece şiirlerde zarurete binâen câiz görmektedir.

b. Mef'ûl'un bihi sarîh (Mef'ûlü kendinden olan müteâddî fiil):

Arada herhangi bir vasıta olmaksızın doğrudan doğruya fâilin yaptığı işin tesirinde kaldığını belirtir. Misal: ضربت زیداً, وكلمت عمراً

1.3.1.1.3. Mef'ûlun Fîh (Zarflar (الظروف) فيه)

(فى) takdiriyle, işin meydana geldiği zaman veya mekanı belirtir.

Misal: قمت اليوم Bugün için de kalktım.

جلست مكانك Mekânında oturdum.

Yukarı da verdiğimiz örneklerde (فى) takdiriyle mef'ûlun fîh (zarf) olur.

Zarflar zaman ve mekân zarfı olmak üzere iki kısımdır.¹¹⁵

1. Zaman zarfları

Zaman geceler ile gündüzlerden oluşur. Misal: اليوم, واللييلة, والساعة, والشهر, والسنة
Gün, Gece, Saat, Ay, Yıl.

¹¹⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 45.

¹¹⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 48.

Zaman zarfları iki kısma ayrılır.

a. Mubhem zaman zarfları: Bu zaman zarfları belirsiz bir zamana delalet eden zarflardır. Misal: دهر, وقت, زمان

b. Muhtas zaman zarfları: Bu zaman zarfları ise, belirli bir zamana delalet eden zarflardır. Misal: لقيك يوم الجمعة Seninle Cuma günü buluşalım.

2. Mekân Zarfları

Bir mekâna yerleşmeyi bildiren zarftır.

Mekân zarfları ikiye ayrılır.

a. Mübhem mekân zarfları: Yeri ve sınırı belli olmayan zarflardır. Misal: أمام, وراء, خلف, يمين, يسار, فوق, تحت

b. Muhtas mekân zarfları: Yeri ve sınırları belli olan zarflardır. Misal: دار, مدرسة, مسجد, بصره, كوفة¹¹⁶.

1.3.1.1.4. Mef'ûlun Leh (مفعول له)

Fiilden sonra, o fiilin meydana geliş sebebini belirten bir isimdir.

Mef'ûlun leh üç şekilde olur:

1. Kalbi masdar olması.
2. Âmilıyla zaman ve fâilde aynı olması.
3. Âmilinin lafzıyla aynı olmaması.

Misal: زرتك طمعاً في برك Seni yerleşmekten dolayı ziyaret etti. Yukarıda ki verilen tanımda ve verilen misalde de görüldüğü gibi “ziyaret etme” fiili gerçekleşmiş ve daha sonra ise “ziyaret sebebi” belirtilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁶ İbn Cinnî, *el-Luma*, 49.

¹¹⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 50.

1.3.1.1.5. Mef'ûlun Maâh (مفعول معه)

İbn Hişâm'ın mef'ûlun maâh konusunda şu tanımı vermiştir: “ mâiyet vâv'ından sonra gelen ve fiilin onun eşliğinde meydana geldiğine delalet eden mansûb isimdir.”¹¹⁸

İbn Cinnî ise: “Başka biri ile meydana gelen işi belirtir.” demiştir.

Misal: *قمت و زيدا* Ben ve Zeyd kalktık.¹¹⁹

1.3.1.2. Hâl (الحال)

Fâilin veya mefû'ul'un bîh'in durumunu bildirir.

Âmili iki kısımdır. Bunlar şunlardır: Mutasarrîf ve Gayr-i mutasarrîf

1. Mutasarrîf: Hallerde asıl olan müteâhhir olmasıdır. Ancak mutasarrîf âmiline cevâzen takdimi câizdir.

Misal: *جاء زيدٌ ركباً. و جاء ركباً زيد.* misalde de görüldüğü gibi hâl üç şekilde gelmiştir. Üç şekilde câizdir. Çünkü *جاء* mutasarrîftir.

2. Gayr-i Mutasarrîf: Bunlarda halin mütekkâdimi câiz değildir.¹²⁰

Misal: *زيد في الدر قائماً* Bu cümlede *قائماً* mansûbtur ve hâl zarf üzeredir.

Eğer, *زيد قائماً في الدر* şeklinde olursa bu câiz değildir. Çünkü zarf tasrîf edilmez.

1.3.1.3. Temyîz (التمييز)

İbn Cinnî'nin tanımına göre temyîz, “tam bir cümleden sonra, bir isim veya cümledeki mübhemliği ortadan kaldıran mansûb nekre bir isimdir”

Temyîz, adetten ve miktardan sonra gelir. Misal: *عندي أحد عشر رجلاً. و خمسون درهما.*¹²¹

¹¹⁸ İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*, 344.

¹¹⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 51.

¹²⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 52.

¹²¹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 53.

1.3.1.4. İstisnâ (الاستثناء)

Bir kimse veya bir şeyi benzerlerinden ayrı tutma, ayrı tutulan kimse veya şey demektir. İstisnâ özellikle إلا edatı ile yapılır. Ya da istisnâ إلا'nın benzerleri olan; İsimler, fiiller veya hafler ile yapılmaktadır.

1. İsimler: غير, و سواى
2. Fiiller: ليس, و لا يكون, عدا, و خلا, و حاشا
3. Harfler: خلا, و حاشا

Eğer, “إلا” ile istisnâ yapılacak olursa her zaman إلا'dan sonra masûb gelmesi vâciptir.¹²²

¹²²İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*,365; Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâî, *el-Cumel*, thk. Ali Tefîk el-Hamd (İrbid: Dâru'l Emel, 1404/1984), 230; İbn Cinnî, *el-Luma*, 55.

1.3.2. Mecrûrât (المجرورات)

Mecrûrât iki kısımdır. Harf-i cerler ve izâfet.

1.3.2.1. Harf-i Cer'ler (الحروف الجر)

Harf-i cerler sadece isimlere gelmektedirler. Bunlar üç kısımdır: Harfler, zarflar ve harf ve zarf olmayanlar.

Harf-i cerler şunlardır: من, وِإِلي, وِفي, وِعن, وِعلى, وِرب, وِالياء, وِالباء, وِالام, وِ وِحتى الكاف الزوائد, وِالواو, وِالتاء, وِحاشا, وِخلا, وِمذ, وِمنذ, وِحتى bu harflerin tamamı kendinde sonra gelen ismi mecrûr yapar.

Misal: عجبت من زيدٍ, وِ نظرت إلى عمورٍ, وِ رغبت في أبي محمدٍ, وِ انتصرت عن جعفرٍ, وِ زيدٍ.¹²³ على الفارسٍ, وِ رب رجل رأيت, وِ مررت بسعيد

Harf-i cer'lerin her biri farklı anlamlara gelmektedir.

من : Başlamak, kısmiyet ve açıklama anlamlarına gelmektedir.

Misal: خرجت من البصرة إلى بغداد سرت Basradan yürümeye başladım, Bağdat' kadar. Bu örnekte yürümeye başlama yeri Basra, ulaşıldığı yer ise Bağdat'tır. Başlama yerinin Basra olduğunu من harf-i ceri sağlamaktadır.

شربت من الماء Sudan içtim. Burada ise, من harf-i cer'i kısmilik anlamı katmaktadır.¹²⁴

إلى: Yönelme, son nokta, bitiş anlamındadır. Misal: خرجت من الكوفة إلى بغداد Kufe'den çıktım, Bağdat'a kadar gittim. Son bitiş noktası Bağdat'tır. Bitiş noktasını sağlayan إلى harf-i cer'dir.

في: Zarf anlamındadır. Misal: زيد في الدار Zeyd evde.

عن: Birşeyden uzak durmayı, uzaklaşmayı ifade eder. Misal: انصرفت عن زيد

على: Üstün/üstünde anlamında fiziksel veya mânevi anlamda yukarıda olmayı anlatma için kullanılır. Misal: زيد على الفرس Zeyd atın üzerindedir. Zeyd'in ata bindiğini ve onun üzerinde olduğunu sağlayan على harf-i cer'idir.

¹²³ Ebû Bekir Muhammed es-Serî b. es-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Abdu-l Huseyn el-Fetlî, (Muessestu er-Risale, 1996), 408; ez-Zeccâcî, *el-Cumel*, 60.

¹²⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 59.

رُبَّ: Sadece nekre isimden önce kullanılır. Pek az/pek çok anlamlarından azlık çokluk ifade etmek için kullanılır. Misal: رُبَّ رجلٍ لقيته

الباء: İsimden veya zamirden önce gelir. İthâmda bulunmayı sağlama harf-i cerr'dir. Misal: أمسكت الحبل بيدي

الام: Âidiyet, mülkiyet bildirmek amacıyla kullanılır. Misal: المال لزيد Zeyd'in maldır. Burada mülkün Zeyd'e ait olduğunu belirten **الام** harf-i cerr'i'dir.¹²⁵

الكاف: Benzerlik ifade etmek için kullanılan harf-i cerr'dir. Misal: زيد كعمرو Zeyd, Âmr gibidir. Burada Zeyd'in Âmr'a benzerliğini sağlayan **الكاف** harf-i cerr'idir.

منذ / مذ Bunlardan her biri isimde ref' alameti olduğu gibi cerr alameti de olur. Ancak genellikle **منذ** ismi ref' ederken, **منذ** harf-i cerr olur. Kelama, "benimle onun arasında" anlamı katmaktadır.¹²⁶

Misal: أما رأيته منذ يومان iki günden beri görmedim. Verdiğimiz örnekte ref' olur. Çünkü "benimle onun arasında görüşme anlamına gelmektedir.

Ancak أنت عندنا منذ اليوم Sen bugünden beri yanımızdasın. Denildiği zaman ise, "bugünden beri" anlamına gelmektedir.

منذ Damme üzere mebni iken, **منذ** sükûn üzere mebni'dir.¹²⁷

حتى isime, fiile ve cümleye gelmektedir.

Fiile geldiği zaman hafif (أن) görevi yapmaktadır. Kendinden sonra ki fiili nasb eder. Misal: خرجت حتى أقصد زيدا

Cümleye geldiği zaman ise, etkisiz olur. Misal: قام القوم حتى زيد قائم (زيداً) 'i ref'etti. (ibtidâdır.) (قائم) haberidir.¹²⁸

Müfred isme gelmesi. Misal: قام القوم حتى زيد.¹²⁹

¹²⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 60.

¹²⁶ Ebu'l Abbâs Muhameed b. Yezîd el-Müberred, *el-muktedab*, thk. Muhammed Abdu'l-Hâlık Azîmet (Mısır: Vuzaratu'l Evkâf), 3./30; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, thk. Abdullatif Muhammed Hatib, (Kuveyt: 2000), 3/285-355.

¹²⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 61.

¹²⁸ Zeccâcî, *el-Cumel*, 66.

¹²⁹ Zeccâcî, *el-Cumel*, 67.

1.3.2.2. İzâfet (إضافة)

İbn Hişâm'a göre: İzâfet, iki ismin ma'rifelik veya tahsisten ötürü birbirine nisbet edilmesidir.

Birinci isme **muzâaf (tamlanan)** ikinci isme ise **muzaafun ileyh (tamlayan)** adı verilmektedir.

İzâfet iki çeşittir. Bunlar şunlardır:

1. Mânevi İzâfet: Muzâfın, muzâfun ileyhte amel eden bir sıfat olmaması halindeki izâfettir. Misal: غلام زيد

2. **Lafz-i İzâfet:** Bu izafette muzâaf, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe gibi bir sıfatın muzâfun ileyhte amel etmesi halindeki izâfettir.¹³⁰

İbn Cinnî ise bu taksimi şu şekilde yapmıştır:

1. **İzâfet-i Lâmiyye:** اللام harf-i cer'i takdir edilerek yapılan izâfettir. Misal: هذا غلام زيد Bu Zeyd'in oğlu. Burada "oğul" Zeyd'e izafet olunmuştur. Zeyd'e ait olduğunu göstermektedir.

2. **İzâfet-i Beyâniyye:** من harf-i ceri takdiri ile yapılan izâfettir. Misal: هذا ثوب خز Bu elbise ipektendir. Yani "ipekten elbise" anlamına gelmektedir.¹³¹

İzâfette i'râb şu şekilde olur: Muzâaf cümlelerin konumuna göre i'râb alırken muzâfun ileyh ise her zaman mecrurdur. Lafz-i izâfetten muzâafta tenvin atılır. Yine tesniyelerle cem'i müzekker salimlerde "nûn'lar" atılır.

Misal: هذا غلاما زيد، و هؤلاء بنو محمدٍ misaller de görüldüğü gibi tesniye ve cem' "nûn'ları" hazfolunmuştur.¹³²

¹³⁰ İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*, 381.

¹³¹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 64.

¹³² Zeccâcî, *el-Cumel*, 144.

2. İBN CİNNÎ VE MERFÛÂT

2.1. Bir Dilci Olarak İbn Cinnî

2.1.1. Hayatı

İbn Cinnî neseb olarak Arap değildir.¹³³ Babası Yunan asıllıdır. Musull'u ailelerden birine mensup olan Süleyman b. Fahd b. Ahmed el-Ezdî'nin kölesidir.¹³⁴ Babasının ismi Cinnî¹³⁵ Yunanca da (GENNAÏUS) Arapça söylenişi cömert, asil, güzel fikirli ve saygın kişi anlamlarına gelmektedir. İbn Cinnî'de babasının adını doğrular mahiyette Yunanca'da saygın¹³⁶ ve şerefli kişi anlamına geldiğini söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Cinnî'nin babasının Musul'a dışarıdan geldiği muhakkak olmakla birlikte, buraya nereden, ne zaman ve hangi amaçla geldiği ve efendisinin yanındaki görevi bilinmemektedir.¹³⁷ Ancak onun sonradan islamı kabul edip müslüman olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁸

Adı bütün kaynaklar da Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî şeklinde müşterek olarak yer almıştır. Kendisi daha çok babasının adı olan Cinnî'ye izafetle İbn Cinnî diye anılmıştır.

Ayrıca nahiv ilmindeki geniş ve güvenilir bilgisine istinaden en-Nahvî,¹³⁹ doğduğu yere nispetle el-Mevsilî,¹⁴⁰ lügat ilmindeki yüksek mevkiinden dolayı el-Lugavî, babasının hizmetinde bulunduğu aileye nispetle de el-Ezidî nisbetlerini almıştır. Kaynaklarda İbn Cinnî'nin Ali, Âl, ve Alâ adların da üç oğlundan bahsedilmesine rağmen künyesi olan Ebu'l-Feth'i ne suretle aldığı bilinmemektedir.

Buna göre İbn Cinnî'nin tam olarak adı Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî en-Nahvî el-Mevsilî el-Lugavî el-Ezidî olarak bilinmektedir.

¹³³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 7.

¹³⁴ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, (Bağdat: Ed-Dâru Nezîr, 1389 1969), 21.

¹³⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 9.

¹³⁶ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 22.

¹³⁷ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 24.

¹³⁸ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 39.

¹³⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibba*, 287.

¹⁴⁰ İbnü'l Kiftî, *İnbahu'r-ruvât*, 2/ 330.

İbn Cinnî'nin doğum yeri olarak Musul'da doğduğu¹⁴¹ hususunda ittifak¹⁴² edilmiştir. Ancak İbn Cinnî'nin doğum tarihi konusunda ihtilaf vardır.

Doğum tarihini veren bazı kaynaklar onun 330 H./ 941 M. yılından önce¹⁴³ bazıları da 300/912 den önceye götürmektedir.

Bazıları da kesin bir tarih vererek 300/912, 302/914 ve 330/942 olarak kaydetmişlerdir.

Fakat bunlardan ikinci üçüncü ve dördüncü rivâyetler uzak birer ihtimal olarak görünmektedir. İbn Cinnî'nin uzun yaşadığına dâir herhangi bir rivâyet bulunmadığı gibi, aksine onun 70 yaşında vefat ettiğini söyleyenlerde olmuştur. Eğer bu rivâyet ve İbn Cinnî'nin, hocası Ebu Ali el-Fârisî ile henüz 14-15 yaşlarında tanıştığı tarih dikkate alınırsa onun 322/948 yılında doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Buna göre, kaynaklarda son yıllarıyla alakalı olarak fazla bir malumat bulunmayan İbn Cinnî, 27 Safer 392 (14 Ocak 1002) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

İbn Cinnî'nin bu vefat tarihinde kaynakların çoğu ittifak etmişlerdir. Ancak İbn el-Esîr bunu 393 Hicrî olarak vermiştir.¹⁴⁴

2.1.2. Tahsili ve Hocaları

İbn Cinnî'nin çocukluk ve ilk tahsil yıllarına dair kaynaklarda önemli bir mâlumat bulunmamaktadır. Ancak onun oldukça küçük sayılabilecek yani 14-15 yaşlarında Musul'da bir ders halkası oluşturarak nahiv dersi okuttuğu¹⁴⁵ dikkate alınırsa, çok küçük bir yaşta ilim tahsiline başladığı ve bu konuda epeyce bir mesâfe katettiğini anlayabiliriz. İbn Cinnî'nin tahsil ve talebelik dönemini iki ayrı devre teşkil eder. Bunlardan birinci devre, onun Musul'daki tahsili, ikinci devresi ise hocası Ebû Ali el-Fârisî ile H. 337 yılında tanışmasından sonraki devre teşkil eder. Buna göre İbn Cinnî ilk tahsilini Musullu hocalardan yapmış ve devrinin geçerli ilimlerini,

¹⁴¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 9.

¹⁴² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 40.

¹⁴³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 9.

¹⁴⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 38.

¹⁴⁵ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 287.

çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde çok kısa bir zamanda elde etmiş ve 15 yaşlarında ders halkası oluşturacak bir seviyeye ulaşmıştır. İbn Mâkûla, İbn Cinnî'nin bir grup Musullu ve Bağdatlı âlimden okuduğunu söylemiş, ancak bunların kimler olduğunu belirtmemiştir. Konuyla ilgili diğer kaynaklarda da onun Musullu hocalarından biri dışında diğerlerinin adları geçmemektedir.¹⁴⁶

İbn Cinnî'nin ders aldığı hocalar şu şekilde sıralanabilir:

1- Ebu'I-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mavsîlî el-Ahfeş¹⁴⁷

İbn Cinnî çocukluk yaşlarında ilk nahiv dersini Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî'de almıştır. İbn Hallikân'ın İbn Cinnî'nin küçüklüğünde Musul'da Ebu Ali el-Fârisî'den okuduğu ve daha sonrada burada tadrîs faaliyetlerine başladığı¹⁴⁸ şeklindeki rivâyetini, diğer kaynaklar doğrulamamaktadır. Zira Ebû Ali el-Fârisî'nin Musul'a ilk gelişi ve İbn Cinnî'nin bu müstakbel hocası ile ilk görüşmesi 337/948 yılında olmuştur. Aynı zamanda İbn Cinnî'nin bu tanışmadan önce tahsil için Musul dışına çıktığına dair bir rivâyet de mevcut değildir. Bu bakımdan İbn Hallikân'ın bu rivâyetini dikkate almak mümkün değildir.

2. Ebû Ali el-Fârisî

İbn Cinnî Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî'den sonra bilinen en önemli hocası Ebû Ali el-Fârisî'dir.¹⁴⁹ İbn Cinnî bir gün Musul'da bir camide nahiv dersi okuttuğu bir sırada Ebû Ali el-Fârisî buraya uğrar ve ders vermekte olan İbn Cinnî'nin o esnada ecvef fiillerden bahsettiğini görür ve kendisine sarfa dair bir soru sorar. Fakat İbn Cinnî bu soruya gereken cevabı veremeyince el-Fârisî onun henüz hocalık yapacak kadar yeterli bilgiye sahip olmadığını îma etmek maksadıyla *تَزَيَّبْتُ و أنت حَصْرَم* (Sen henüz koruk iken üzüm olma iddiasındasın) diyerek oradan ayrılır.¹⁵⁰ Bu olaydan sonra İbn Cinnî, oradakilere bu zatın meşhur nahiv âlimi, Ebû Ali el-Fârisî olduğunu öğrenir. Ders halkasını dağıtır ve Bağdat'a gitmek üzere yola çıkmış bulunan, Ebû Ali el-Fârisî'nin yanına gider ve böylece yaklaşık kırk yıl sürecek

¹⁴⁶ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 42.

¹⁴⁷ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 20.

¹⁴⁸ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 35; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 14.

¹⁴⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 288.

¹⁵⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 14; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 288.

olan¹⁵¹ talebelik hayatına yeniden başlar. Hocasının sarfa dâir sorusuna cevap verememesi İbn Cinnî'nin daha sonraları sarf ilminde daha da derinleşmesine ve bu ilmin en büyük temsilcilerinden biri olmasına vesile olacaktır.¹⁵²

Burada İbn Cinnî'nin her yönden yetişmesinde büyük rolü olan hocası Ebû Ali el-Fârisî'den bahsetmek yerinde olacaktır.

Gerçek adı Hasan b. Ahmed b. Abdulgaffâr el-Fârisî olan ve ancak Ebû Ali el-Fârisî en-Nahvî diye tanınan İbn Cinnî'nin hocası, aslen İran'ın Fesa şehridir.¹⁵³ İlk tahsilini burada yaptıktan sonra Şâm, Trablus, Şîraz, Musul ve Halep gibi döneminin başta gelen ilim ve kültür merkezlerini gezerek buraların önde gelen âlimlerinden tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra Bağdat'a gelerek buraya yerleşmiştir. Hayatının sonuna kadar burada te'lif ve tadrîs faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Halep'te Hamdânî veziri Seyfuddevle (ö. 356/697), Şîraz'da Buveyhi sultanı Azududdevle (ö. 372/983)'nin saraylarında bunların hizmetinde bulunmuştur.¹⁵⁴

Ebû Ali el-Fârisî'nin hocaları arasında, döneminin önde gelen nahiv âlimleri Ebû İshâk ez-Zeccâc ve İbnü's-Serrâc bulunmaktadır. Ebû Ali el-Fârisî, bilhassa nahiv ilminde döneminin önde gelen âlimlerinden olmuştur. Hatta bazıları onun el-Muberrred'ten daha üstün olduğunu iddia etmiş, bazıları da Sîbeveyh'den sonra onun gibisi gelmemiştir¹⁵⁵ demişlerdir.

Eserleri: Buveyhî Sultanı Azudduddevle'ye takdim ettiği nahve dâir *Kitabu'l-İzâh*'i¹⁵⁶ ile sarfa dair *et-Tekmile*'si¹⁵⁷ en önemlilerindendir.

Talebeleri: Ali b. İshâ er-Rumân (ö. 384/994) Ebû Tâlib el-Abdi (ö. 406/1015) ve 'Ali b. İshâ er-Rebâî (ö. 420/1029) ile çalışmamızın konusunu teşkil eden öğrencisi ve yakın arkadaşı İbn Cinnî gibi şahsiyetler vardır.¹⁵⁸

¹⁵¹ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 35.

¹⁵² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 43.

¹⁵³ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 31.

¹⁵⁴ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 32.

¹⁵⁵ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 274.

¹⁵⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 275.

¹⁵⁷ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 47.

¹⁵⁸ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 33.

Ebû Ali el-Fârisî Rabîul evvel ayının 17. Gecesi 377 tarihinde Bağdat'ta vefât etti ve buraya defnedildi.¹⁵⁹

İbn Cinnî, Ebû Ali el-Fârisî'den başka hocalardan da istifade etmiştir. Bu hocaları şunlardır:

3- Ebu Bekr Muhammed b. Hasan b. Miksem (ö. 354/965)

İbn Cinnî'nin kendilerinden istifade ettiği önde gelen hocalarından biri de Bağdatlı İbn Miksem'dir. Kıraât âlimi olan İbn Miksem Ebu'l-Abbâs Sa'leb (ö. 291/904)'in râvisidir.¹⁶⁰ İbn Cinnî, Sa'leb'den yaptığı rivâyetleri İbn Miksem'den almıştır.¹⁶¹ Sa 'leb'in Mecâlis'ini de bu hocasından okumuştur.¹⁶²

4- Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967)¹⁶³

İbn Cinnî'nin diğer önemli bir hocası da Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'dir. el-İsfahânî, döneminin en büyük âlimlerindedir. Aslen İsfahânlı olup, tahsilini Bağdat'ta yapmış, Onun İisânî ve edebî ilimlere dair eserleri içinde en önemlisi, Kitâb el-Eğanî'sidir. İbn Cinnî kendisinden Bağdat'ta iken istifade etmiştir.¹⁶⁴

5- Ebu Bekr Muhammed b. Hârûn er-Ruyânî (ö. 358/969)

İbn Cinnî'nin kendisinden faydalandığı diğer bir hocası da es-Sicistânî'nin râvisi olan er-Rüyânî'dir.¹⁶⁵

6- Muhammed b. Seleme

İbn Cinnî'nin kendisinden çokça rivayette bulunduğu hocaları arasında yer alır.¹⁶⁶

7- Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed el- Kattân¹⁶⁷

8- Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-Kirmisî¹⁶⁸

9- Ebû Hasan Ali b. Ömer b. Amr¹⁶⁹

¹⁵⁹ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 275.

¹⁶⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 12.

¹⁶¹ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 28.

¹⁶² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 48.

¹⁶³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 29.

¹⁶⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 12-95.

¹⁶⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 12.

¹⁶⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 13.

¹⁶⁷ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 29.

¹⁶⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 95.

¹⁶⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 301.

- 10- Ebû Bekr Muhammed b. el- Hasan¹⁷⁰
- 11- Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed el-Haccâc¹⁷¹
- 12- Bundar b. Abdulhamîd el- Kerhî
- 13- Ebu'l-Hasan Ali b. Vekî¹⁷²
- 14- Ebû Bekr Muhammed b. Ali
- 15- Ebû Bekr Muhammed b. Ali el-Merâğî'dir.¹⁷³

İbn Cinnî bunların dışında dilleri bozulmamış birçok bedeviden de dile dair malzeme almış ve kendilerinde rivayetlerden bulunmuştur.

İnceleme ve araştırmalardaki titizliği onu bedevilerle de bilgi alışverişinde bulunmaya sevketmiştir.

İbn Cinnî'nin rivâyette bulunduğu bedeviler arasında bilhassa **Muhammed b. el-Assaf el-Ukaylî et-Temîmî¹⁷⁴**, **Ebû Abdullah eş-Şecerî**, ve **Ebû Vefâ el-Arabî¹⁷⁵** zikredilir.

2.1.3. Talebeleri

Kaynaklarda İbn Cinnî'nin talebesi olarak zikredilenlerin sayısı oldukça azdır.

İbn Cinnî'nin kaynaklarda tesbit edilen talebeleri arasında bilhassa şunlar zikredilir.

1- Ebû Ahmed Abdusselâm b. Huseyin b. Muhammed el Basrî el-Lugavî (ö. 405/1014)

Ebû Ahmed el-Basrî, devrinin önemli âlimlerinden olan Ebû Ahmed daha çok lugat ilmiyle tanınmıştır. Hicrî 329(m. 941) yılında Basra'da doğmuş, eğitimini başta İbn Cinnî olmak üzere başka hocalardan Bağdat'ta tamamlamıştır. Kıraât ilmindeki

¹⁷⁰ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 31.

¹⁷¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 301.

¹⁷² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 49.

¹⁷³ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 30.

¹⁷⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 13.

¹⁷⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 13-96.

üstün bilgisi yanında, tilâvette de güzel sesi ile tanınmıştır. Kaynaklarda her hangi bir eserinden bahsedilmemektedir.¹⁷⁶

2- Muhammed b. Huseyin eş-Şerîf er-Razî (ö. 406/1015)

eş-Şerîf er-Razî diye tanınan Muhammed b. Huseyin Bağdat'ta doğmuş, daha çok şairliği ile tanınmıştır. Bağdat'ta H.406(M.1015) yılında vefat etmiştir.¹⁷⁷

3-Ebu'l Hasan 'Ali b. Ubeydullah es-Simsimî el-Lugavî (ö. 415/1024)

Ebu'l Hasan, İbn Cinnî, Ebu Ali el-Fârisî ve Sîrafi'den tahsilini yapmıştır. Bağdat'ta H. 415'te vefât etmiştir.¹⁷⁸

4- Sabit b. Muhammed el-Cürcânî el-Endulusî (ö.431/1040)

Hicrî 359(m. 961) yılında Curcân'da doğdu. Ebu'l-Futûh el-'Endulusî diye de bilinmektedir. İbn Cinnî'nin yanısıra Ali b. İsa er-Rebaî (ö. 320/1029) gibi döneminin önde gelen âlimlerinden okumuş ve edebî ilimlerde zamanının önde gelen âlimleri arasında yer almıştır. Kaynaklarda zikredilen tek eseri, ez-Zeccâcî'nin nahve dair meşhur eseri el-Cümel'in şerhidir.¹⁷⁹

5-Ömer b. Sabit es-Semninî (ö. 442/1050)

Nahiv ilmindeki üstünlüğü ile bilinmektedir. Telif faaliyetleri eserleri arasında hocası İbn Cinnî'nin nahve dair "el-Luma "ı ile sarfa dair Tasrîf el-muluki'si üzerine şerhler yazmıştır.¹⁸⁰

6- Ebu'l-Hasan Ali b. Hilâl

7- Ez-Zâkir en-Nahvî

8- Ebu'l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Murtazâ¹⁸¹

9- Ali b. el-Kâşânî¹⁸²

10- Muhammed b. Ahmed b. Sehl el-Vâsitî

¹⁷⁶ İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu 'l-elibbâ*, 292.

¹⁷⁷ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 78.

¹⁷⁸ Saîd en-Naîmî, *İbn Cinnî âlim el-arabiyye*, (Bağdat: Dâru- eş-Şuûn es-Sekâfiyye ve'l i'lam, 1990), 26.

¹⁷⁹ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 81.

¹⁸⁰ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 79.

¹⁸¹ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 54.

¹⁸² Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 81.

11- Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hafâcî

12- Muhammed b. Abdullah b. Şahaveyh¹⁸³

13- Ebu Abdullah Hüseyin b. Nasr¹⁸⁴

Bunların yanı sıra İbn Cinnî'nin talebeleri arasında elbette onun **Ali, Âl**, ve **Alâ** adlarındaki üç oğlunu da zikretmek gerekir.¹⁸⁵

2.1.4. Nahivdeki Mezhebi

İbn Cinnî'nin yaşadığı devirde var olan dil mektepleri Basra ve kûfe dil mektebidir.¹⁸⁶

Bu iki dil mektebinin görüşleri yanı sıra asıl bağımsız görüşlerden oluşan Bağdat dil mektebi olmak üzere üç mektep bulunuyordu.

İbn Cinnî'nin hangi mezhebe ait olduğu konusunda bilginler arasında ihtilaf edilmiştir. Kimileri onun Basra dil mektebine ait olduğunu, kimileri Bağdat dil mektebine ait olduğunu söylerken kimileri de onun herhangi bir mezhebe ait olmadığını savunmuşlardır.

Bunlardan bazıları şunlardır.

İbn Cinnî'yi Basra dil mektebine bağlı kabul edenlerin başında, İbn Cinnî el-Hasâis adlı eserini neşreden Muhammed Ali en-Neccâr gelmektedir. en-Neccâr, İbn Cinnî'nin dil çalışmalarında Basra dil mektebinin bazı temel kaidelerini benimsemiş olması, zaman zaman bunları savunması ve özellikle Basra dilcilerinden "Arkadaşlarımız" (أَصْحَابِنَا)¹⁸⁷ diye söz etmesi gibi bazı hususlara dayanarak onun hocası Ebû Ali el-Fârisî gibi Basra mektebi dilcilerinden olduğunu söylemiştir.¹⁸⁸

Fuâd el-Bustanî de İbn Cinnî'nin Basra dil mektebine mesup olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹

¹⁸³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 82.

¹⁸⁴ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 55.

¹⁸⁵ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 56.

¹⁸⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 28.

¹⁸⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 30.

¹⁸⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 29.

¹⁸⁹ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 245.

İbn Cinnî'nin Basra dil mektebine mensup olduğunu iddia edenlere karşılık bazıları da onu Bağdat dil mektebi dilcilerinden saymışlardır. Şüphesiz bunların başında Şevkî Dayf gelmektedir. Şevkî Dayf'a göre İbn Cinnî ve hocası Ebû Ali el-Fârisî' Bağdat dil mektebinin önemli temsilcileri arasında yer almaktadırlar. Çünkü İbn Cinnî'nin eserlerinde Basralılardan "Arkadaşlarımız" diyerek bahsetmesi, onun Basra dil mektebine mensup olduğu şeklinde değerlendirme yapılması için yeterli bir sebep değildir. Bunun yanı sıra eserlerinde hem Basra ve hemde Kûfe dil mekteplerinden alıntılar yaptığını; bunun yanında kendisi de içtihatlarında da bulunduğu v.s. gibi hususları göz önüne alarak onun Bağdat dil mektebine mensup olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰ Yine İbn Cinnî'nin Bağdat dil mektebine mensup olduğunu söyleyenlerin arasında Brockelmann vardır.¹⁹¹

İbn Cinnî'nin Basra veya Bağdat dil mekteplerine mensup olduğunu söyleyenler olduğu gibi, onun hiçbir dil mektebine mensup olmadığını Basra, Kûfe ve Bağdat dil mekteplerinin görüşlerini kendi süzgecinde geçirip kendi görüşlerini ortaya koyduğunu ifade edenler de vardır. Bunların başında İbn Cinnî'nin mukallid olmadığını meselerlerde dil mekteplerinden bağımsız olarak kendi görüşleri olduğunu söyleyen Muhammed Esad Talas gelmektedir.¹⁹²

2.1.5. Dini Görüşleri

Kaynaklar da İbn Cinnî'nin Şîa olduğu söylenmekte ise bu konu ihtilafıdır. O'nun şu davranışları Şîiliği konusunda dikkat çekmiştir;

1- Şiilerin âdeti olarak Hz. Ali'nin adını andıktan sonra (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) demesi.

2- İbn Cinnî Hz. Peygambere salât ve selamdan sonra yine Şiilerin âdeti üzerine sahabeyi anmaz ve Âl kelimesinin önünde Alâ harf-i cerini zikretmez.

3- Hz Hasan'dan bahsederken (salât) getirmesi¹⁹³

¹⁹⁰ Şevkî Dayf, *el-Medârisu 'n-nahviyye*, 248.

¹⁹¹ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 246.

¹⁹² Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 247.

¹⁹³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 55-56.

İbn Cinnî'nin buna benzer davranışlarında yola çıkan çağdaş araştırmacılardan Mustafa es-Sekâ İbn Cinnî ve hocası'nın Şîa olan Buveyhilerin tanıdığı imkânlarla rağmen Şîâ olmamışlardır.¹⁹⁴

Muhammed Ali Neccâr'da onun Şîa olmadığını söylemiştir.¹⁹⁵

Onun Şîf olduğunu söyleyenler varsa da, İbn Cinnî hocası Ebû Ali el-Fârisî'nin mezhebine mu'tezile'ye tabidir.

İbn Cinnî eserlerin de kelâma dâir meselelerine daie açıklamalarda bulunurken getirirken mut'ezile olduğu anlaşılmaktadır. O, kulun fiilleriyle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır. 'Kul, kendi fiillerinin yaratıcısıdır.'¹⁹⁶ Zira mes'uliyetin ancak bu yönden gerçekleşmesi mümkün olabilir.

İbn Cinnî'nin fıkhıdaki mezhebine baktığımız zaman ise Hanefî mezhebinde olduğunu söylemek mümkündür. Onun bir takım ifadelerine baktığımız zaman Hanefî mezhebine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hanefî mezhebine mensup âlimlerden bahsederken "Arkadaşlarımız" ifadesini kullanmaktadır.¹⁹⁷

2.1.6. Şahsiyeti ve Bazı Özellikleri

Kaynaklardaki bilgiler İbn Cinnî'nin şahsiyeti ve ilim hayatına dair her yönüyle açık ve net bilgiye sahip olmamakla birlikte yinede bir takım bilgilerden hareketle bazı özellikleri tespit edilmiştir.

İbn Cinnî, gerek çağdaşları olan âlimlerin nazarında, gerekse döneminin yöneticileri nezdinde elde ettiği saygı ve itibar, tesâdüfen elde edilmemiştir. İlim tahsilinde devamlılık, ilmi ehlinden almaya özen göstermesi gibi özelliklere sahiptir.

Ciddiyeti seven fakat kendisine yapılan şaka ve espirilerde bir incelik varsa bundan hoşlanır ve hoşgörü ile karşıları.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 70.

¹⁹⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 25.

¹⁹⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 28.

¹⁹⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 27.

¹⁹⁸ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 26.

2.2. Eserleri

Yaklaşık yetmiş yıllık ilmî faaliyetler ile geçiren İbn Cinnî, dil ve edebiyat alanındaki eserleriyle kendinden sonrakilere büyük değerler bırakmıştır. Nitekim o, bu alanlarda sahip olduğu bilgi ve birikimini tedris yoluyla çağdaşlarına ve talebelerine öğretmekten kaçınmamıştır. İbn Cinnî yaşamı boyunca birçok alanda birçok eser te'lif etmiştir.

2.2.1. Nahiv İle İlgili Eserleri

1- el-Hasâis

İbn Cinnî'nin eserlerinin başında el-Hasâis gelmektedir. İbn Cinnî, bu eserini Buveyhi sultanı Bahauddevle'ye ithaf etmiştir.¹⁹⁹

İbn Cinnî'nin el-Hasâis adlı eserinde, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb* ile *el-Munsıf* adlı kitaplarından alıntılar karşımıza çıkmaktadır. Yine bu eserinde hocası Ebû Ali el-Fârisî'yi rahmetle anmış olması²⁰⁰ bu eserin bunlardan sonra te'lif edildiği anlaşılmaktadır.

el-Hasâis, esas itibariyle diğer ilimlerde olduğu gibi nahiv ilminin de bir usulü olması gerektiği düşüncesinden hareketle kaleme alınmıştır. Eser sistemli bir şekilde olmayıp eserin bütünü içerisinde dağınık şekilde ele alınmıştır. Eserde nahiv usulüne dair meseleler yanında dille ilgili genel konuların da yer aldığı görülür.²⁰¹

162 bâbdan oluşan eser yurt içi ve yurtdışında çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulmaktadır.²⁰²

el-Hasâis'in birinci cildi ilk defa 1913 yılında Dâru'l-Kutûb el-Mısıriye tarafından neşredilmiş ve bundan uzun yıllar sonra usulüne uygun bir tahkik ile eserin tamamı Muhammed Ali en-Neccâr tarafından Kâhire'de 1952 yılında üç cilt halinde neşredilmiştir²⁰³.

¹⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 47.

²⁰⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 43.

²⁰¹ Mehmet Yavuz, "el-Hasâis", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, 16/275.

²⁰² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 44-46.

²⁰³ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 81.

2. İlel et-Tesniye

Klasik kaynaklarda yer almayan bu eser, ilk defa Brockelman zikretmiştir.²⁰⁴

3. el-Luma' fi'l -arabiyye

İbn Cinnî'nin icâzesinde zikrettiği bu eser, diğer bir kısım kaynaklarda da yer almıştır.²⁰⁵ el-Luma' nahve dair muhtasar bir el kitabı olup nahivle ilgili konuları her biri ayrı bir babta ele alınmış ve meselelerin ayrıntılarına girilmeden sade ve akıcı bir üslupla işlenmiştir. Eserde mevzuların muhtasar bir şekilde ele alınışı ve edatlarla ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

İbn Cinnî bu eserinde nahivle ilgili meseleleri altmış üç bâb altında ve bazen de bâb başlığını kullanmadan ele almıştır. Merfû'ât, mansûbât ve mecrûrât başlıklarını kullanmadan; önce merfû', sonra mansûb daha sonra da mecrûr isimleri ele almış, hemen akabinde tevabi 'i; son kısmında da ma'rife ve nekre, şart ve cezm edatları gibi edatlar hakkında mâlumat vermiştir. el-Luma'ın yazıldığı andan itibaren medreselerde bir el kitabı olarak asırlarca okutulmaktadır.

Şârihleri

1. **Ebû Nasr Kâsım b. Muhammed el- Vâsîfî**
2. **Ebu'I-Berekât Ömer b. İbrahim el-Kûfî** (Bu şerhinde bir nüshâsı Atıf Efendi 2554 numara da mevcuttur.)
3. **Sa 'id b. el-Mubârek b. Dehhân** (Şehîd Ali Paşa 939)
4. **Abdullah b. Huseyn el-Ukberî**
5. **Es'ad b. Nasr el-Abartî**²⁰⁶
6. **Ömer b. Sabit es-Semaninî** (İbn Cinnî'nin öğrencilerindendir. Şerhin bir nüshâsı Bayezid'da bulunmaktadır.)
7. **Hatîb et-Tebrizî, İbn'ul-Haşşâb, Ebû Bekr el-Haffâf, Ebu'l Hasan Ali b. Hasan el-Hillî**²⁰⁷ Bunlar dışında da zikretmediğimiz şârihler mevcuttur.

²⁰⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 43.

²⁰⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 11.

²⁰⁶ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 89.

²⁰⁷ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 90.

4. Şerh el-İzâh²⁰⁸

Ebû Ali el-Fârisî'nin nahve dair el-İzâh adlı kitabının şerhidir.

5. el-Mufîd fi'n-Nahv²⁰⁹

6. et-Tezkire

Yine bu eseri de hocası Ebu Ali el-Farisi'nin Kitab et-Tezkire'sinin muhtasarıdır.²¹⁰

7. et-Telkin²¹¹

İbn Cinni'nin günümüze kadar ulaşmamış eserlerindedir.

8. Ukûd el-Luma'²¹²

9. Mes'eletân min Kitâb el-eymân li Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî

Brockelman zikretmiş ve bir nüshâsının Vatikan'da bulunduğunu söylemiştir.²¹³

10. Kitâb zi'l-Kadd

Bazı kaynaklarda zikredilen bu eser, İbn Cinnî'nin hocası Ebû Ali el-Fârisî'nin derslerinde nahvin değişik konularına dair tuttuğu ve bir araya getirdiği notlarından oluşmaktadır. el-Bağdâdî Hızâne'sinde bu eserden alıntılar yapmıştır. Fakat bu eserin şimdiye kadar herhangi bir nüshâsı tespit edilememiştir.²¹⁴

²⁰⁸ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 22.

²⁰⁹ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 92.

²¹⁰ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 84.

²¹¹ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 86.

²¹² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 86.

²¹³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 43.

²¹⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 42.

2.2.2. Sarf İle İlgili Eserleri

1. Muhtasar et-tasrîf 'alâ 'icmâ'ihî²¹⁵

İbn Cinnî'nin icâzesinde zikrettiği bu eser, sarfa dâir muhtasar bir metindir. Eser, bazı kaynaklarda "Cumel 'usûl et-tasrîf el-muluki ; "et-Tasrîf ef-mulûki" ve "Cumel 'usûl et-tasrîf" gibi adlarla da zikredilmiştir. Eser ilk kez G.Hoberg tarafından Latince tercümesiyle birlikte Leipzig'de 1885 yılında neşredilmiş, daha sonra eseri Muhammed Sa'id en-Na 'san bir takım açıklama ve notlar ekleyerek Kahire'de 1913 yılında yeniden neşretmiştir.²¹⁶

2. Mukaddimât Ebvâb et-tasrîf²¹⁷

3. el-Muktadab

İbn Cinnî'nin icâzesinde zikrettiği bu eser Yakut zikretmiştir. İsm-i Mefuller konusu hakkında telif edilmiştir. Bu eser İbn Cinnî'nin iki risalesiyle birlikte basılmıştır.²¹⁸

4. el-Munsîf

İcâzeyle birlikte hemen bütün kaynaklarda yer alan el-munsîf, İbn Cinnî'nin en önemli eserlerinden biridir. el-Munsîf, sarf konusunda zamanına kadar yazılanların en meşhur ve aynı zamanda günümüze gelen en eski sarf kitabı olma özelliğini taşıyan el-Mâzinî (ö. 247/861) 'nin Kitâb et-Tasrîf'nin şerhidir.²¹⁹

5. Risâle fî medd el-' esvât ve mekâdir el-meddad

Seslerin uzatılması ve bunların miktarına dair bir eser olan bu risâleyi sadece Yâkut zikretmiştir. Onun ifadesine göre İbn Cinnî, 16 varâk civarındaki bu eserini muasırından olan hadis bilgini Ebu İshak 'İbrahim b. 'Ahmed et- Taberi (ö. 393/1003) için yazmıştır.²²⁰

²¹⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 40.

²¹⁶ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 88.

²¹⁷ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 96.

²¹⁸ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 84.

²¹⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

²²⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

6. Sırru Sınâ'ati'l-i'râb

İbn Cinnî'nin en meşhur ve hacimli eserlerinden biridir. Başta icâzede ve diğer birçok kaynakta zikredilen bu eser, fonetiğe dair müstâkil olarak yazılan ilk eserdir. Bu itibarla da günümüzde fonetiğe (ses bilgisi) dair yapılan çalışmaların başta gelen kaynaklar arasında yer alır. Eserde genel anlamda Arap alfabesini oluşturan 29 harf fonetik bakımdan incelenmiştir. Bu harfler bu gün bilinen tertip içinde her biri ayrı başlıklar altında ele alınarak ilk önce bunların mahreçleri ve çeşitli özellikleri olmak üzere, bunlara kelime içinde arız olan i'lal ' ibdâl, idğâm, kalb, hazf v.b. gibi hususlar örneklerle anlatılmıştır.²²¹

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshâsı bulunan eserin I. cildi Mustafa es-Sekâ ve Abdullah Emîn tarafından Mısır'da 1954 yılında neşredilmiş; daha sonra eserin tamamını Hasan Hendavî mukaddime ve birçok açıklama ve notlar ilave ederek Dımaşk'ta 1985 yılında iki cild halinde neşretmiştir.²²²

6. Te'akub el-Arabiye

Başta icâzede ve diğer kaynaklarda zikredilen bu eser, bedel ve mubdelun minh ile 'ivaz ve mu'avvezun minh ve bunlann değişik çeşitlerine dair bir eser olup, her hangi bir nüshâsı bize intikal etmemiştir. İbn Cinnî kendisi el-Hasâis'inde, es-Suyûtî de el-Eşbâh'ında bu eserden birçok alıntılar yapmıştır.²²³

²²¹ İbn Cinnî, *Sırr sınâ'at el-i'râb*, thk. DR. Hasan Hindevî, (Beyrût: ed-Dâru'l'-Kalem, 413/1993), 17-19.

²²² İbn Cinnî, *Sırr Sınâ'at el-'î'râb*, 51.

²²³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 39.

2.2.3. Sözlük İle İlgili Eserleri

1. el-Elfâz el-Mehmûze Mâ Yahtâcu İleyhi'l-Kâtib

İcâzede ve diğer bazı kaynaklarda yer alan bu eser günümüze kadar gelmiş olup, ilk defa Vecih Fâris el-Keylânî'nin "Selâs Resâ'il-li İbn Cinnî" adıyla Kahire'de 1924 yılında neşrettiği risâleler arasında yer almıştır. Eser, uzun bir aradan sonra Selâhaddin el-Munsîf tarafından "el-Elfâz el-Mehmûze" adıyla Beyrût'ta 1981 yılında; bundan kısa bir süre sonra da yine aynı adla Mâzin el-Mubârek tarafından geniş bir mukaddime ve bir takım açıklama ve notlar ilavesiyle Dımaşk'ta 1988'de neşredilmiştir.²²⁴

2. el-Mubhic fi Şerh Esmâ-i Şu'ara el-Hamâse

İbn Cinnî'nin, Ebû Temmâm'ın Divan el-Hamâse'si üzerine yaptığı çalışmasıdır. Günümüze kadar gelen bu eser, ilk olarak Dımaşk'ta 1929 yılında basılmıştır. İlk ilmi neşri ise Hasan Hendavî tarafından Dımaşk'ta 1987 yılında yapılmıştır.²²⁵

3. el-Muzekker Ve'l-Muennes

Adından da anlaşılacağı üzere eser Arapça'da müzekkerlik ve müenneslik konusuyla, müzekker ve müennes kelimelere dair muhtasar bir kitaptır. Bu eserde ilk önce semâî müennes kelimeler²²⁶, daha sonra alfabetik sırayla müzekkerler ve müennesler ile her iki şekli de câiz olanlar ele alınmış; ayrıca son bölümde üç, dört ve beş harfli müennes kelimelerin taşığirlerinde takip edilecek usullere dair bilgi verilmiştir. el-Muzekker ve'l-muennes, ilk olarak Paris'te 1914 yılında müsteşrik olan O. Rescher neşretmiştir.²²⁷

²²⁴ İbn Cinnî, *el-Elfâz el-mehmûze ma yahtâcu ileyhi'l-kâtib*, (Beyût: Dâru'l-Fikr, 1993), 9-10.

²²⁵ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 90.

²²⁶ İbn Cinnî, *el-Muzekker Ve'l-Muennes*, thk. Dr. Târik Necm Abdullah, (Lübnân: Dâru'l-Beyan el-Arabiye, 1405/1985), 37.

²²⁷ İbn Cinnî, *el-Muzekker Ve'l-Muennes*,41.

4. Şerh Kitâb el-Kalb Ve'l-İbdâl el-Ya'kûb

İbn Cinnî el-Hasâis'te fırsat bulduğunda İbn Sikkât (ö. 244/858)'in Kitâb el-Kalb ve'l-İbdâl'ini şerhedeceğini söylemiştir.²²⁸ Ancak bunu gerçekleştirip gerçekleştirmediği tesbit edilmediği gibi, bu esere atıfta bulunan bir kaynak da görülmemiştir.

5. en-Nevâdir el-mumti'a

İbn Cinnî'nin icâzesinde zikrettiği ve bin varak olduğunu söylediği bu eserinin kaybolduğunu belirterek, her hangi bir zamanda tamamı veya bir kısmı bulunursa icazesini verdiği eserlerin arasına bunun da dâhil edilmesini istemiştir. Ancak şu ana kadar eserin her hangi bir nüshâsı tespit edilememiştir. İbn Cinnî, el-Hasâis' inde bu esere atıflarda bulunmuştur²²⁹.

6. Şerh el-Fasîh

İbn Cinnî'nin, çeşitli kaynaklarda zikredilen ancak günümüze kadar ulaşmayan eseridir.²³⁰

7. Şerh Muzekker ve'l-Muennes li-Ya'kûb

İbn Cinnî'nin icâzesinde zikrettiği, fakat tamamlanmadığını belirtmiştir.²³¹

8. Şerh el-Maksûr ve 'l-Memdûd' li- İbn es-Sikkât

İbn Cinnî'nin günümüze kadar ulaşmamış eserlerindedir.²³²

9. Et-Tasrîf'li-l-Mâzini²³³

10. ez-Zecr

Herhangi bir nüshâsı tespit edilmeyen eserden İbn Cinnî el-Hasâis'inde bahsetmektedir.²³⁴

²²⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 364.

²²⁹ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 95.

²³⁰ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 88.

²³¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 40.

²³² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 39.

²³³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 92.

²³⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 333.

2.2.4. Edebiyat İle İlgili Eserleri

1. el-Fesr (Tefsir Divan el-Mütenebbî)

İbn Cinnî'nin bu eseri İcâzesin'de yer almıştır. Adın da anlaşılacağı üzere bu eser el-Mutenebbî'nin divanının iki şerhlerinden büyük olanıdır.²³⁵ Bu şerhini çok geniş tutmuş ve şiirleri dil ve edebiyat açısından teker teker ele almış; kendi yorum ve görüşlerini de birçok şevâhidle destekleyerek çok ayrıntılı izahlar yapmıştır. Bu şerhin önemli bir özelliği, tamamı olmasa bile büyük bir kısmı İbn Cinnî tarafından peyderpey divan sahibi el-Mutenebbî'ye takdim edilmiştir. Daha sonrakilere de kaynaklık eden bu şerh, Safa Hulusi tarafından Bağdat'ta, I. cildi 1970, II. cildi de 1978 yılında neşredilmiştir.²³⁶

2. el-Feth el-Vehbi 'alâ müşkilât el-Mutenebbî

İbn Cinnî icâzesinde zikretmiştir. Eser adından da anlaşılacağı üzere Mutenebbî divandaki bazı müşkil beyitlerin şerh ve izahına dairdir. Bu şerh bize kadar gelmiş olup, eserin Mekke Harem-i Şerif (nr. 255/3, 30 vr. 1064 h.) kütüphanesindeki yegâne nüshâya istinaden Muhsin Gayyad tarafından Bağdat'ta 1973 yılında neşredilmiştir.²³⁷

3. Buşra ve'z-Zafer

İbn Cinnî'nin, Buveyhi sultanı Azududdevle söylemiş olduğu:

أهلاً وسهلاً بذي البشرى ونويتها وباشتمال سراياناً على الظفر

Müjdeler sahibine ve onun cülusuna ve birliklerimizin zaferle kucaklaşmasına tebrikler. Beyitlerinin şerhidir.²³⁸

4. Kitâb el- Meâni'l-Mucerred

Bu eserin herhangi bir nüshâsı tespit edilmemiştir.²³⁹

²³⁵ İbn Cinnî, *Tefsîr ebyât el-meâni fi 'şi'ri'l-Mutenebbi*, thk. Dr. Rızâ Receb (Dimaşk: Mektebe DR. Mervan,2007), 9.

²³⁶ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 99.

²³⁷ (Geniş Bilgi İçin) İbn Cinnî, *Tefsîr Ebyât el-Meâni fi 'Şi'ri'l-Mutenebbî*, 9-23.

²³⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

²³⁹ Fazıl es Sâmerâ'î, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 91.

5. Kitâb el-Muhtasar el-Arûz ve'l-Kavâfi

Brockelmann bu eseri zikretmiştir. Bir nüshâsı Berlin diğer nüshâsı ise Escorial kütüphanesinde mevcuttur.²⁴⁰

6. Muhtasar el-Erâcîz

Bu eseri Yâkut icâze de zikretmiştir.²⁴¹

7. et-Tenbîh

İcâzede zikredilen bu eser, şair Ebû Temmâm (ö. 231/845)'ın "Divan el-Hamâse"sinde i'râb ve mana bakımından müşkil beyitlerin şerhine dairdir.²⁴²

8. en-Nakd 'alâ İbn Vekî fî Şi'r el-Mutenebbî ve tahtı etihî²⁴³

9. Tefsir el-Aleviyât

eş-Şerîf er-Rızâ'nın dört kasidesinin şerhine dair olup günümüze ulaşmamıştır.²⁴⁴

10. eş-Şi'r

Kaynaklarda adı geçmeyen bu eseri Muhammed 'Esad Talas zikretmiştir³. O'na göre bu eser aslında hocası Ebu Ali el-Farisi'nin olup İbn Cinni ise bunu bir takım ilave ve şerhlerle rivayet etmiştir. Eserin bilinen tek nüshası, Berlin Ktp. 6465 numara da kayıtlıdır.²⁴⁵

11. Tefsir Urcûze Ebî Nuvâs

Bu eseri Yâkut zikretmiştir. Şeyhu'l-İslâm Arif Hikmet kütüphanesinde nüshâsı mevcuttur.²⁴⁶

12. el-Fasl Beynel Kelâm el-'Âmm ve'l-Hâss

Sadece kaynaklarda adı zikredilen bu eserin her hangi bir nüshâsı tesbit edilememiştir.²⁴⁷

²⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 42.

²⁴¹ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 84.

²⁴² Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 103.

²⁴³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 93.

²⁴⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

²⁴⁵ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 88.

²⁴⁶ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 85.

²⁴⁷ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 100.

13. el-Mu'rib fi Şerhi'l-Kavâfi

Ebu'l-Hasan el-Ahfeş el-Evsat'ın Kitab el-Kavafi'sinin şerhidir. Müellifin el-Hasais'inde alıntılar yapmıştır.²⁴⁸

2.2.5 Diğer Eserleri

1. Kitâb el-Vakf Ve'l-İbtidâ

Sadece kaynaklarda adı geçen bu eser, müellifin kıraâta dair bir çalışması olup günümüze kadar gelmemiştir.²⁴⁹

2. el-Muhezzeb

Bu eserden İbn Hallikân bahsetmiştir. Günümüze kadar ulaşmamıştır.²⁵⁰

3. el-Muhteseb fi'l-Kıraât eş-Şâzze²⁵¹

4. Şevvâz el-Kur'ân

Kur'ân'ın irâbı, noktaları ve değişik kıraatlarıyla ilgili olarak devrinde yapılan tartışmalara cevap mahiyetinde yazılmış bir eserdir. Berlin kütüphanesinde. 674 numarada bulunmuştur.²⁵²

5- ed-Dimaşkiyât

Bu eserde es-Suyûtî bahsetmiştir. Günümüze kadar ulaşmamıştır.²⁵³

6- el-Mesâil el-Vâsitiyât

Kaynaklarda yer almayan bu eser, İbn Buşrân diye meşhur Ebû Gâlib Muhammed b. Amed el- Vasiî'nin hal tercümesinde gerçekleşmiştir. Günümüze kadar ulaşmamıştır.²⁵⁴

²⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

²⁴⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 41.

²⁵⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 42.

²⁵¹ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 90.

²⁵² Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 88.

²⁵³ Fazıl es Sâmerî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, 87.

²⁵⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 43.

7- Hâtırayat

İbn Cinnî'nin icâzesinde son olarak zikrettiği bu eser, onun değişik zamanlarda hatırına gelen bir takım konuları kaydedip topladığı notlardır. Eserde yaklaşık olarak iki yüz yetmiş dokuz mesele vardır. Günümüze kadar gelen eser, Ali Zulfikâr Şâkir tarafından Beyrût'ta 1988 yılında neşredilmiştir.²⁵⁵

²⁵⁵ Yavuz, *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri*, 107.

2.3. Merfûât(المرفوعات)

Merfûât konusunu ele alırken gerek İbn Cinnî'nin “arkadaşlarımız” dediği kendisine yakın gördüğü Basralıların önde gelen âlimlerinden olan Sîbeveyh, Müberred, İbn Serrâc ve ez-Zeccâcî gerek Mısır dil ekolünde olan İbn Hişâm'ın ve gerekse Kûfe dil âlimlerin eserlerinde incelemelerde bulunduk. Yine İbn Cinnî'nin en hacimli nahiv olan *el-Hasâis* ve *el-Luma'* adlı eserlerinde incelemelerde bulunuldu. Ancak gerek Basralı âlimlerin eserlerinde gerek İbn Hişâm'ın eserinde ve gerekse İbn Cinnî'nin *el-Hasâis*'inde merfûât konusunun tek başlık altında bir arada toplanmadığını gördük. Biz de merfûât konusunun işleyişini merfûât konusunda daha toplu olan İbn Cinnî'ni *el-Luma'* adlı eserini referans alıp konu işleyişini *el-Luma* göre sıraladık. Buna göre konu sıralamamız; 1. Mübtedâ, 2. Haber, 3. Fâil, 4. Olmuş bir olayın etkisinde kalıp fâil olarak isimlendirilmeyenler (Nâib Fâil), 5. Lafızda fâile benzeyenler. Bunlar ise iki kısımdır: 1. كان و أخواتها. (Kâne Ve Kardeşleri) 2. إنَّ و أخواتها. (İnne Ve Kardeşleri), 6. ما Harfinin ليس ye Benzerliği, 7. لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ) ve 8. diğer merfûât konuları şeklinde olmuştur.

2.3.1. Mübtedâ (المبتدأ)

Arapçada, cümle fiil ve isim cümlesi olarak ikiye ayrılmaktadır. İsim cümlesi, en az iki isimden meydana gelir. Bu isimlerden genelde cümlenin başında yer alana mübtedâ denir. Mübtedâ, hakkında hüküm verilen veya onunla ilgili bir hükme varılandır. Örneğin, وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah lütfu geniş olan ve hakkıyla bilendir”²⁵⁶ ayetinde اللّٰهُ lafz-ı celâli, mübtedâdır. Çünkü onun hakkında bilgi verilmektedir.

Mübtedâ merfûdur. Ancak onun fâil ve nâibu'l-fâil gibi harekesine etki edecek lafzî bir âmil yoktur. Mesela, أَلِكْتَابُ نَافِعٌ, cümlesinde أَلِكْتَابُ kelimesi mübtedâdır ve kendisinden önce harekesini etkileyecek görünen bir âmil bulunmamaktadır.

İbnü's-Serrâc göre ise mübtedâ, isimleri âmillerden soyutlayarak fiilleri ve harfleri kasederek, birinciyi ikinciye yükler, birincisini mübtedâ ikincisini de onun haberi yapar. Onlarda her biri diğeri olmadan olmaz. İkisi de kesinlikle merfû'dur.

²⁵⁶ Bakara, 2/261

Misal: *الله ربنا, و محمد نبينا* mübtedâ tek başına haber olmadan bir anlam taşımamaktadır.²⁵⁷

Zecâccî'ye göre mübtedâ, cümle evveline gelen merfû' isimlere denir. Mübtedâ her zaman kesinlikle merfû' olarak gelmektedir. Mübtedâ konum bakımından fâile benzemektedir.

Misal: *زيد قائم*. *زيد* isimdir. Burada mübtedâ görevini yapmakta olup daima merfû'dur. *قائم* ise mübtedânın haberidir ve yine merfû'dur. Mübtedâ tıpkı fâile benzemektedir. Nasıl ki fâilin fiile ihtiyacı varsa, mübtedânın da habere ihtiyacı vardır.²⁵⁸

İbn Cinnî'ye göre de mübtedâ, isim cümlesini oluşturan isimlerden ilkinde denir. Mübtedâ, ibtidâ ile merfûdur.

İbn Cinni'ye göre her ne kadar lafzî âmillerden soyutlanma anlamına gelmiş olsa da ibtidâ ile merfû' olmaktadır. İbtidâ, isme has kılınmış bir mana olup, fiil gibi âmil olur. İbtidâ'nın manası şudur ki, kendisi ilktir ve ikinciye ister. İlk olup ikinciye istemek ikincide amel etmeyi gerektirip bu da ibtidâ'nın âmil olduğunu gösterir. İsimlerin ilk özelliği, musnedun ileyhi olmalarıdır. Cümlelerde bu özelliklerinden dolayı merfû olurlar. Fâil'in musnedun ileyhi olup, fiil ile merfû olması gibidir. Yani mübtedâ da musnedun ileyhi olup, ibtidâ ile merfû olur. Misal: *زيد قائم, و محمد منطلق*. *زيد* ve *محمد* Cümlelerdeki isimlerin özelliği, musnedun ileyhidir. Bu özelliklerinden dolayı merfû olurlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi fâil'in musnedun ileyhi olup, fiil ile merfû olması gibidir. Yani mübtedâ da musnedun ileyhitir ve ibtidâ ile merfû olmuştur.

Sonra gelen isim ise mübtedâ'nın haberidir.²⁵⁹

Kûfeli âlimlere göre ise, mübtedâyı ref eden âmil hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre mübtedâyı merfû yapan âmil, haberdir, Aynı zamanda haberi de merfû yapan âmil mübtedâdır. Bunlar karşılıklı olarak birbirlerini merfû yaparlar.

²⁵⁷ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 58

²⁵⁸ Zeccâcî, *el-Cumel*, 36.

²⁵⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 29.

İkinci görüşe göre; mübtedayı merfû yapan âmil, haberde bulunup mübteda'ya dönen bir zamirdir.²⁶⁰

Haber konusuna ayrıca değinilecektir.

İbn Hişâm, İbnü's-Serrâc ve Zeccâcî incelediğimiz eserlerinde, fâil sedde mesedde'l-haber alan mübtedâ konusuna değinmişlerdir.

Fâil Sedde Mesedde'l- Haber Alan Mübtedâ Nedir?

Bunlar, sıfat manası taşıyan ve fiil ameli yapan mübtedâlardır.

Bir mübtedânın, fâil sedde müsedde'l- haber alabilmesi için gerekli şartlar şunlardır:

1. Sıfat olacak. Misal: زيد قائمٌ. زيد قائمٌ gibi sıfat manası taşıyan bir isim olacak.
2. İstifhâma veya nef'ye i'timâd edecek, yani kendisinden önce bir istifhâm veya nefye delalet eden bir edat gelecek. Misal: أين زيد, و كيف أنت
3. Fâil, zahir ile bir isim veya munfâsıl bir zamir olacak. Misal: ما قائم أنتما
4. Fâil ile birlikte cümlenin manası tamam olacak. Misal: زيد قائم ابوه و حسن عندهم.²⁶¹

2.3.2. Haber

İsim cümlesini oluşturan isimlerden ikincisi haberdir. Mübtedânın anlamını tamamladığı, hakkında bilgi verdiği için kendisine haber denmektedir. Misal: أَلَكْتَابُ نافعٌ, نافعٌ kelimesi, أَلَكْتَابُ kelimesinin anlamını tamamladığından dolayı haberdir.

Mübtedâ, habere ihtiyaç duyduğu gibi haberde mübtedâ'ya ihtiyaç duyar. Biri, diğeri olmadan bir anlam ifade etmediği gibi, her ikisi olmadan cümle tamamlanmaz زيد أخوك denildiğinde, bunlardan her biri tek başına bir anlam ifade etmez. Ancak anlam ifade etmesi için birinin diğere ihtiyacı duyduğu görülür. Her

²⁶⁰ Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâil'l-hilâf*, thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk, (Kahire: Mektebetu'l- Hancî, 2002), 47.

²⁶¹ İbn Hişâm, *Katr-u neda*, 197; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 61-62; Zeccâcî, *el-Cumel*, 38.

iki cüz birbirlerine böyle ihtiyaç duyarlar ise her ikisinin bir birinde amel etmesi gerekir.²⁶²

Haber de mübtedâ gibi merfûdur ve genellikle mübtedâdan sonra gelir. Bir cümlede birden fazla haber bulunabilir. Ayrıca haber müfred, cümle ve şibh-î cümle olmak üzere üç şekilde gelebilir.

İbn Hişâm'a göre haber, mübtedâ ile birlikte faydalı cümle yapan isme denir. Misal: زيد قائم . زيد mübtedâ, قائم haberdir. Bu cümlede de görüldüğü gibi haber, mübtedâyı tamamlamış ve faydalı bir cümle meydana gelmiştir.²⁶³

İbnü's-Serrâc ise haberi şu şekilde tanımlar: “Mübtedânın haberi isimdir. İşiten ve gören kişinin kendisinden faydalandığı, mübtedâ haber ile birlikte doğruluğu ve yanlışlığı meydana getiren isimdir.” Misal: عبد الله جالس Abdullah oturmuştur. Bu cümlede Abdullah'ın oturup veya oturmadığı, yani doğruluğu ve yanlışlığını mübtedâ ile birlikte mübtedânın haber meydana getirmektedir. Burada عبد الله mübtedâdır. جالس ise عبد الله'a isnadından dolayı haberdir ve merfû'dur.²⁶⁴

Mübtedâ ve haber ma'rifelik-nekrelik açısından dört kısma ayrılır:

1- Mübtedânın ma'rife; haberin nekre olması: Misal; عمرو منطلق, cümlesinde ma'rife olan عمرو mübtedâ; nekre olan منطلق haberdir. Mübtedâ ve haber konusunda asıl olması gereken de budur.

2- Mübtedâ ve haberin ma'rife olması. Misal: زيد أخوك

3- Mübtedâ ve haberin nekre olması. Misal: ما أحد في الدار, ما فيها رجل

4- Mübtedânın nekre; haberin ma'rife olması. Bu durum sadece şiir zarûretinde söz konusu olmuştur.

كأن سلافة من بيت رأس يكون مزاجها عسل و ماء

Beyitte, يكون fiilinin ism-i nekre-i mahd, haberi ise ma'rife gelmiştir. Bu durum zarûretten sayılmıştır.²⁶⁵

²⁶² İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 40.

²⁶³ İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*, 197.

²⁶⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 62.

²⁶⁵ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 65-67.

Zeccâcî ise haberi şu şekilde tarif etmektedir: “ Mübtedâ her zaman merfû’ olduğu gibi haber de her zaman merfû’dur. Mübtedâ, tek başına bir anlama sahip değildir. Mübtedâ ile birlikte anlam bütünlüğünü sağlayan isme haber denir.

Zeccâcî’ye göre haber dört şekilde gelmektedir.

1- İsim olarak gelir. Misal: زيدٌ قائمٌ, والله ربنا, محمد نبينا. Cümlelerindeki قائم, ربنا ve نبينا isimleri haberdir.

2- Haber, fiil olarak, fâil ve mef’ûle ile bitişik gelir. Misal: زيدٌ خرج أبوه, عبدالله. 266
زيدٌ خرج أبوه, عبدالله. Cümlelerindeki خرج ve أكرم أخاك,

3- Haber, zarf olarak gelir. Misal: محمدٌ في الدار, زيدٌ عندك و عبدالله أملك. Cümlelerindeki في الدار, عندك ve أملك zarfları haberdir.

4- Cümle olarak gelir. Misal: زيدٌ أبوه قائمٌ cümlesindeki زيدًا mübtedâ, أبوه 2. Mübtedâ ve قائم ise haberdir. عبدالله ماله كثير و محمد غلامه سائر gibi.²⁶⁷

Ancak, O’na göre, zaman zarfları haber değillerdir. Eğer zaman zarfları masdar ile birlikte gelirse haber olur. Misal: زيدٌ اليوم شاعت الخروجُ غدًا و قدومُ عبدالله بعد غدٍ veya غدًا şeklinde olursa bu doğru olmaz.²⁶⁸

İbn Cinnî: “Haber, mübtedâya dayandırılan her şeydir.” Şeklinde bir tanım getirmiştir. Müfred ve cümle olmak üzere iki çeşittir. Eğer haber müfred ise, haber, mana da mübtedâdır. Mübtedâ ile merfu’dur. Misal: زيد أخوك, و محمد صاحبك. زيد kardeş, محمد ise arkadaş olduğu anlamı taşımaktadır.

Eğer ma’rife ve nekre bir cümlede bir araya gelirse, mübtedâ ma’rife olmuş olur. Haber ise nekre olur. Misal: زيد جالس. (زيد) ma’rife olduğundan dolayı mübtedâdır. (جالس) ise, nekre olduğundan dolayı haberdir.

Şayet ikisi de ma’rife ise ikisi arasında herhangi bir seçim yapılabilir. Yani ikisinden biri haber veya mübtedâ olarak kullanılabilir. Misal: زيد أخوك olduğu gibi, زيد أخوك şeklinde de olabilir.²⁶⁹

İbn Cinnî’ye göre cümle ise kendine özgü faydalı olan her kelâmdır. İki çeşittir. 1. Mübtedâ ve haberden oluşan. 2. Fiil ve fâilden oluşan. Ancak her ikisi bir

²⁶⁶ Zeccâcî, *el-Cumel*, 36.

²⁶⁷ Zeccâcî, *el-Cumel*, 37.

²⁶⁸ Zeccâcî, *el-Cumel*, 38.

²⁶⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 29.

cümlede bulunması gerekmektedir. Eğer haberi mübtedâdan kılınırsa zamir haberden mübtedâyâ döner.

Misal: زيد قام أخوه . زيد Mübtedâ olduğu için merfû'dur. Cümlenin sonrası ise haber-i anhudur. O da fiil ve fâilden oluşuyor. قام fiil, أخو fail, (هـ) harfi ise mübtedâyâ dönen zamirdir.²⁷⁰

Eğer, زيد قام عمرو denildiği zaman bu câiz değildir. Çünkü mübtedâ'ya dönen bir zamir yoktur.

Haber mekân veya zaman zarfları olarak gelebilir.

Mekân zarfı ile alakalı misal: زيد خلفك, و عمرو في الدر البيع في النهار eder.

Zaman zarfı ile alakalı misal: البيع في النهار

Eğer, زيد يوم الجمعة şeklinde cümle olursa bu câiz değildir. Burada zaman zarfı haber görevinde değildir. Çünkü hiçbir fayda sağlamamaktadır.²⁷¹

Haberin tekaddümü konusunda el-Müberred'de câiz görmüş ve delil olarak Arapların kullandığı şu ifadeleri getirmiştir: رجل عبد الله - مشنؤ - من يشنؤك Bu ifadelerde cümleler nekire ile başlamışlar ve haber mübtedâdan önce gelmiştir.²⁷²

ez-Zeccâcî'ye göre de haberin tekaddümü câizdir. Ancak fiilin mübtedâ'ya takdimi câiz değildir.²⁷³

İbn Cinnî'ye göre haberin tekaddümü ise câizdir. Misal: قائم زيد, وخلفك بكر.²⁷⁴

İbn Cinnî'ye göre bazen, mübtedâ haberi hazf edebilir. Misal : من عندك؟ سorusuna زيد şeklinde cevap verirse aslında, زيد عندي demek istenmiştir. Fakat cümlenin haberi olan hazfedilmiştir.

İncelediğimiz kaynaklarda haberin tanımına baktığımız da bazı farklılıklar vardır. Ancak tanımların hepsi aynı yola çıkmaktadır. Yine bilginlerin, haberin her zaman merfû' olduğu konusunda ittifak halinde oldukları da görmekteyiz.

²⁷⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 30.

²⁷¹ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 63; Zeccâcî, *el-Cumel*, 37; İbn Cinnî, *el-Luma*, 31-32.

²⁷² Müberred, *el-muktedab*, 127.

²⁷³ Zeccâcî, *el-Cumel*, 37.

²⁷⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 32.

2.3.3. Fâil

İbnü'l-Enbârî, fâili fiile isnad edilen ve fiilden sonra gelen isimdir şeklinde tanımlamıştır.²⁷⁵

İbn Hişâm'a göre ise fail, fiili yapan merfû'u ismdir. Misal: قام زيد . Kendinden önceki tesniye fiillerde tesniye alâmeti ve yine cem'i fiillerde de cem' alametleri bulunmamaktadır.²⁷⁶

Müberred'e göre fâil, merfû'dur. Sebebi ise, cümlede fiili gerçekleştirip fiil cümlesi olmasıdır. Misal: قام عبدالله و جلس زيد . Fâil, fiil ile birlikte faydalı olmaktadır. Fiil cümlesinde fâilin cümledeki konumu mübtedâ'nın, fiilin konumu ise haberin konumundadır.²⁷⁷

Fâilin fiili takdimini Müberred'e göre câiz görه زيد قام أبوه misalindeki gibi زيد fâil iken, fiile isnad edilirdi. Bu örnekte mübtadâ olduğundan dolayı fiile isnâd edilmemiştir. Fâilin âmili fiildir. Âmilin rütbesi, ma'mûlünden önce gelmesidir. Öyleyse fiil fâilden önce gelmelidir.²⁷⁸

İbnü's-Serrâc göre ise fâil, fiili gerçekleştiren veya fiilin kendisi ile meydana geldiği öğedir. Fâil cümlede merfû olarak bulunur. Misal: وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma.”²⁷⁹ Bu ayette, تُصَلِّ ve تَقُمْ fiillerinin fâil gizli أنت zamiridir. Bu iki fiilin fâille ilgisi, ikisinin gerçekleşip gerçekleşmeme hususudur. Çünkü fâil bazen fiili gerçekleştirir bazen de gerçekleştirmez. Bu ayette gerçekleşmeme hususu söz konusudur. مات fiilinin fâille ilgisi, fâilin bu fiile sebep olması ya da fiilin onunla kâim olması, meydana gelmesidir. Fâil, fiili yapanı (yapılan işi) bünyesinde barındıra merfû' ismidir. Hakîkate yapılan iş (fiil) fâilden önce gelmektedir. Misal: جاء زيد, و مات عمرو gibi. Bünyesini fiil ve fâil oluşturmaktadır. Fiil fâil (isimden)den önce zikredildi.²⁸⁰

²⁷⁵ Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrârü'l-Arabiyye*. thk: Muhammed Behcet el-Bitâr. Dimâşk: Metbu' el-Cami'i el-Arabi, 1377/1907, 77.

²⁷⁶ İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*, 275.

²⁷⁷ Müberred, *el-Muktedab*, 1/146.

²⁷⁸ Müberred, *el-Muktedab*, 4/128.

²⁷⁹ Tevbe, 9/84.

²⁸⁰ İbn's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 72.

Fiil-fâil bünyesini oluşturan fiiller, hakiki ve hakiki olmayanlar üzere iki kısma ayrılmaktadır.

a. Hakiki fiil: Hakiki fiil kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır.

1.a. Fiil fâile geçişli olmaz. Bunun dışında mefûlun delili olmaz. Misal: *قمت*, *و قعدت*

2.a. İsm-i fâilden sonra fiilin bir isme bitişik olması. Bitişen fiil iki çeşittir.

a. Etkili olan. Misal: *ضربت زيداً, و قتلت بكرةً*

b. Sadece isme bağlantılı olan. Misal: *ذكرت زيداً و مدحت عمراً*

b. Hakiki olmayanlar: Kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır.

1.b. Fiillerin ihtisar için müstear (istiare yapılmış) bir çeşidi vardır. Onun hakkında bu fiillerin fâilleri hakikatte mefûlleridir şeklide beyan edilir.

2.b. Lafızda fiil olup hakikatte fiil olmayanlar. Sadece zamana delâlet eder. Misal: *كان عبد الله أخاك, و أصبح عبدالله عاقلاً*. Bu cümlelerde fiil yapılan bir iş hakkında haber vermemektedir

3.c. Menkûl fiiller ise, kendileriyle kendisi için fâil kılınandan başkasının kastedildiği fiillerdir. Misal: *ها هنا*

وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ Ancak Müslüman olarak can verin. Ebu'l- Abbâs bu ayeti şöyle tefsir etmiştir. “ölüm burada nehyedilmemiştir. Vakit olarak takdimi veya tehiri önemli değildir. Önemli olan İslam üzere olmaktır. Ölüm kaçınılmazdır, ancak ne zaman olduğu bilinmemektedir.” İbn serrâc’a göre de fiil fâilden ayrılamaz ikisi birbirini tamamlayan ve anlamlı cümle meydana getiren ikilidir. Aksi halde yalnız kullanılacak olurlarsa hiçbir anlam teşkil etmezler.²⁸¹

Ebû Ali el-Fârisî’ye göre, fâil fiile isnâd edilen merfû’ isimdir.²⁸² Misal: *جرى* *الفرسُ, و يطيب الخبر* misâllerinde olduğu gibi fâiller merfû’dur.

el-Fârisî’ye göre mefûlün fâile takdimi câizdir. Misal *وإذ ابتلى إبراهيم ربه*²⁸³ *بِكَلِمَاتٍ*

²⁸¹ İbn’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-nahv*, 73.

²⁸² Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Îdâh*, 63.

²⁸³ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Îdâh*, 65.

İbn Cinnî de fâilin merfû olması konusunda hocası Ebû Ali el-Fârisî ile aynı görüştedir. O'na göre fâil, fiilden sonra gelen ve fiili yapana delalet eden veya fiilin kendisiyle kâim olduğu merfû' isimdir. Misal: قام زيد . Bu cümlede قام fiili mâzi, زيد ise fiilden sonra geldiği için fâildir.

Fiil her zaman fâile ihtiyaç duymaktadır. Fâilin, fiile tekaddümü câiz değildir. Eğer görünüşte ondan sonra bir şey yoksa mahâlsiz zamir yerine gelmiştir. Misal: قام زيد . قام merfû' bil ibtidâ'dır. قام fiili ise زيد'in zamiridir. Oda fâilin fiili olduğu için merfû'dur. Eğer fiil zamirden yoksun ise, tesniye (ikil) veya cem' (çoğul) alâmeti gelmez. Misal: قام زيد, و قام الزيدان, و قام الزيدون. Hepsi قام fiilinde tek bir lafız ile olur. Eğer içinde zamir varsa o zaman tesniye ve cem' alâmeti getirilir. Misal: الزيدان قاما, و الزيدون قاموا . fiilinin sonundaki ألف tesniye alâmeti ve zamirdir. الواء cem' alâmeti ve zamirdir.²⁸⁴

Eğer fâil müennes ise, müennes alâmeti olarak gelir. Misal: قامت هند . قام fiiline bitişik olan التاء harfi müenneslik alâmetidir.

Eğer müenneslik alâmeti hakiki değilse, ister müenneslik alâmeti koyulur ister koyulmaz. Misal: حسنت دارك

Hakiki te'nis ile müzekker fâili ayırmak câizdir. Buna şu dizeler örnek verilebilir:

إن امرأاً غرّه منكناً واحدةً بعدي بعدك في الدنيا المغرورُ

Eğer kadının tek kalması aldatırsa, Benden ve senden sonra dünyada aldatma olacak.

Burada şâir غرّه şeklinde değilde ت harfini hazfederek غرّه şeklinde söylemiştir.

Her çoğul fiil de müzekker ve müennes kullanılır.

Misal: قام الرجال, و قامت الرجال, و قامت النساء, و قام النساء . isteyen çoğul te'nis isteyen tezekkür yapar.²⁸⁵

Yine Zeccâcî'ye göre, fâil kat'î bir şekilde merfû'dur. Eğer mefûlun bih fâil ile birlikte zikredilirse mansûb olur. Misal: قام زيد . قام fiil-i mazidir, زيد fâildir ve

²⁸⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 33

²⁸⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 34

merfû'dur. Tesniye olarak şu şekilde olur: قام الزيدان, cem'i ise, قام الزيدون şeklinde olmaktadır. Cem'i fiili قام şeklinde gelmektedir, قاموا şeklinde gelemez.

Eğer mefûl ile birlikte gelirse, misal: ضرب زيدٌ عمراً cümlesindeki زيدٌ fâildir ve merfû'udur. عمراً fâilin yapmış olduğu işte etkilenen mefûl mansûbtur.

ez-Zeccâcî'ye göre mefûlün fâile takdimi caizdir. Misal وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ²⁸⁶

2.3.4. Nâib Fâil

Nâibu'l-fâil, bir cümlede herhangi bir nedenle hazfedilen fâilin yerine geçen unsurdur. Fâil hazfedildiğinde genelde etken cümledeki mefûlün bih nâibu'l fâil olur. Misal: وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ الْإِنْسَانِ ضَعِيفًا²⁸⁷ “İnsan zayıf yaratılmıştır.” Bu ayette fâil olan الله lafz-ı celâli hazfolunmuş yerine mefûlün bih olan الْإِنْسَانُ kelimesi nâibu'l-fâil olmuştur.

İbnü's-Serrâc, nâb-i fâil-i şu şekilde açıklamaktadır: “yapılan bir fiil de fiili yapan fâilin zikredilmemesidir. Misal: ضَرَبَ زَيْدٌ خَالِدًا, أُخْرِجَ خَالِدٌ cümlelerin işi yapan fâil zikredilmemiş hazfedilmiştir. Çünkü ضَرَبَ ve أُخْرِجَ fiilleri mechûl olarak gelmiş, esâsen cümlede mef'ûl konumunda olan زَيْدٌ ve خَالِدٌ nasb olarak gelmesi gerekirken ref' olmuş ve nâib-i fâil olmuştur.”²⁸⁸

İbnü's-Serrâc ve İbn Cinnî'ye göre nâibu'l-fâil, fiilin meçhul olması durumunda söz konusu olur ve fâilin vekili olduğundan, fâil için geçerli olan hususlar onun için de geçerlidir. Dolayısıyla o da merfûdur.

Mef'ulun bih, fâili merfû yapar. Çünkü fiilin oluşundan önce olduğu için, her ikisi ona isnad edilir. Misal: ضَرَبَ زَيْدٌ, وَ شَتَمَ بَكْرٌ .

Eğer fiil iki mef'ûlü aşarsa ikisinden önce olanı fâil yerine geçer ve merfû' olur. İkincisi ise hâl olduğundan dolayı mansûb olur. Misal: أُعْطِيَ زَيْدًا دَرَهْمًا . Eğer fâil olarak isimlendirilmemişse, Misal: أُعْطِيَ زَيْدٌ دَرَهْمًا . Eğer fâil üç mef'ûlü aşarda ilki fâilin yerine geçer ve merfû' olur. Sonraki iki mef'ûl ise mansûb olur. أُعْطِيَ زَيْدًا دَرَهْمًا . أُعْطِيَ زَيْدٌ عَمْرًا خَيْرَ النَّاسِ , eğer fâil olarak isimlendirilmemiş ise, Misal: أُعْطِيَ زَيْدٌ عَمْرًا خَيْرَ النَّاسِ . Eğer fiil teaddî değilse fâili müzekker yapmak dışında câiz değildir. Fiil olmamış bir

²⁸⁶ Zeccâcî, *el-Cumel*, 10.

²⁸⁷ Nisâ,4/ 28.

²⁸⁸ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 76-81.

şeyden olmaz. Misal: قام زيد, و قعد عمرو. Bu şekilde denmez: قُعد ve قُيم gibi. Eğer harf-i cerre birleşirse ya masdara ya da zarfı fâilin yerine kullanılması câizdir. Misal: سرت بزید فرسخین یومین سیرا شدیدا eğer الباء harf-i cerri kaldırılırsa fâilin yerine işi yapmamış olur. Misal: سرت بزید فرسخین یومین سیرا شدیدا . سرت بزید فرسخین یومین سیرا شدیدا harf-i cerri yapılan işte merfû' yerine geçer. Şayet فرسخین fâilin yerine geçerse şu şekilde cümle oluşur: سرت بزید فرسخین یومین سیرا شدیدا fâil için olunanın dışında başka bir fiil merfû' olmaz.²⁸⁹

İbn Cinnî'ye göre, mef'ûlun bîh açık bir şekilde bulunuyorsa fâil ve dışındakilerin yerine geçmez. Misal: ضربت زیدا يوم الجمعة ضرباً شديداً eğer fâil yoksa şu şekilde olur: ضربت زیدا يوم الجمعة ضرباً شديداً . ضربت زیدا dışında merfû' olmaz.²⁹⁰

Zeccâî naib-i fâili şöyle açıklar: sâlim mâzi fiille birinci harfin harekesi damme, ikincisi ise kesre olur ve fâili hazfederek yerine mef'ûl geçerek olur.

Misal: ضُرب زيدٌ

Aynı zaman da, fiilin ikinci harfi الياء veya الواو ve ilk harfinin harekesi ise damme yapılarak olur.

Misal: كَيْلَ الطَّعَامِ, و بيع المتاع, و صيغ الخاتم, و قيل في أخيك قولٌ حسنٌ.²⁹¹

Yine ez-Zeccâî, fiilin ilk harfin damme ikinci harfin ise sakin olarak yapılabileceğini söylemektedir.

Misal: كُولَ الطَّعَامِ, و نُوعِ المتاع, و قُولَ القَوْلِ

Eğer fiil mustakbel ise ilk harfi damme, ikinci harfi ise fethalı yaparak olur.

Misal: يُضْرَبُ زيدٌ, و يُؤْكَلُ الطَّعَامُ.²⁹²

Eğer bir cümlede fiil müteaddî ve iki mef'ûl var ise, mef'ûllerden birincisi ref' edilir ve fâilin yerine geçer, ikinci mef'ûl ise mansûb üzere kalır.

Misal: زیدا أعطی زيدٌ درهماً birinci mef'ûl olduğundan dolayı ref' edildi ve nâib fâil oldu. درهماً ise ikinci mef'ûl olduğundan dolayı bulunduğu hâl üzere bırakıldı yani nasb edildi.

²⁸⁹ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 72-73, İbn Cinnî, *el-Luma*, 35.

²⁹⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 36.

²⁹¹ Zeccâî, *el-Cumel*, 76.

²⁹² Zeccâî, *el-Cumel*, 77.

Eğer, ضَرْبُ زَيْدٍ سَوْطًا şeklinde cümle gelirse câizdir. Ancak cümle şu şekilde gelirse, ضَرْبُ سَوْطٍ زَيْدٍ câiz değildir. Çünkü (السوط) nâib fâilin yerine geçmiştir.

Ancak cümle, ضَرَبْتُ زَيْدًا ضَرْبًا şeklinde olursa, nâib fâil yapmak için, زَيْدًا ref edilip, cümlenin başındaki fiil ise mechûl olur, ضَرْبًا ise bulunduğu hâl üzere mansûb olarak kalır ve ضَرْبُ زَيْدٍ fâilin yerine geçerek nâib fâil olur. ضَرْبُ زَيْدٍ ضَرْبًا şeklinde olur.²⁹³

Eğer fiil, lazım fiil ise, mechûl fiilin bünyesinde bulunan fâil hazfedilir ve nâib-i fâil, masdar, mutasarrif zarf veya cerr ve mecrûr olur.

Misal: (فِي الْحَدَائِقِ) cümlesinde ki (فِي الْحَدَائِقِ) nâib fâildir.

Cümlenin aslı ise, يَنْزَعُ النَّاسُ فِي الْحَدَائِقِ şeklindedir. Cümledeki fâil olan النَّاسُ hazfedildi ve فِي الْحَدَائِقِ ile mecrûr olup nâib fâil olmuştur.²⁹⁴

2.3.5. اسم كان Kâne'nin İsmi

Bunlar şunlardır: كان, وصار, و أمس, و أصبح, و ظل, و بات, و أضحى, و مادام, و مازال, و ما برح, و ليس مافتى, و ما برح, و ليس. Bu fiillerin hepsi mübtedâ ve habere göre mübtedâyı ismine delalet ederler. Bu fiillerin hepsi mübtedâ ve habere göre mübtedâyı ismine dönüştürüp mefû' yaparlar. Haberi ise mansûb yaparlar. İsmi, fâille müşebbehe olurken haberi ise, mef'ûlun müşebbehe olur.

Misal: كان زيد قائماً, و صار محمدٌ كاتباً, و أصبح لأميرٌ مسروراً, و ظل جعفرٌ جالساً, و بات أخوك لاهياً, و مادام سعيدٌ كريماً, و مازال أبوك عاقلاً, و ما إنفك قاسمٌ مقيماً, و مافتى عمرو جاهلاً, و ليس الجمل حاضراً.²⁹⁵

İbn Serrâc, كان ve kardeşleri geldiği mübtedâyı fâile benzetirken aynı zaman da bunların geldiği cümlelerin tamamının geçmiş zamana delâlat ettiğini söylemektedir. Misal: كان زيد قائماً Zeyd ayakta idi. Zeyd'in ayakta olması geçmiş zamana delalet etmektedir görüşünü savunmaktadır.²⁹⁶

Ancak كان ve kardeşleri çekimlendiği zaman ise bunlar mâziye (geçmiş zamana) delâlet etmeyip çekimlendiği zamana delâlet etmektedirler. Misal: يكون زيد قائماً denildiği zaman burada “ Zeyd ayakta idi” anlamına gelmemekte, fiil-i muzâri

²⁹³ Zeccâcî, *el-Cumel*, 78.

²⁹⁴ Fuad Ni'met, *Mulahhas Kavaidu'l-Luğatu'l-Arabiyye*, 1/48.

²⁹⁵ Zeccâcî, *el-Cumel*, 41; İbn Hişâm, *Katr'u-n Nedâ*, 210; İbn Cinnî, *el-Luma*, 36.

²⁹⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 82.

olduğundan dolayı “Zeyd ayağa kalıyor idi” anlamı taşıdığı için şimdiki zaman veya geniş zamana delalet etmektedir.

İbn Serrâc bu görüşte olduğu gibi ez-Zeccâcî ve İbn Cinnî’de كان ve kardeşleri’nin mutasarrif yani çekimli fiiller olduğu görüşündedir.²⁹⁷

Zeccâcî ve İbn Cinnî كان ve kardeşleri’nin isimden önce takdimini câiz görmektedirler. Misal: كان قائما زيد.²⁹⁸

İbn Cinnî’ye göre كان ve kardeşleri’nin haberleri, mübtedânın haberleri gibi müfred, cümle ve zarf olarak da gelebilirler. Misal: Müfred olarak; كان زيد قائما. Cümle olarak; كان زيد في الدار Zarf olarak; كان زيد وجهه حسن

ليس nin haberin de ب harfî cerri kesinlikle fazlalıktır. Misal: ليس زيد قائما yani ليس زيد بقائم gibi.²⁹⁹

Sözde te’kid için, كان fazla olabilir. Haberin ise mansâba ihtiyacı yoktur. Misal: مررت برجلٍ - كان - قائمٍ yani مررت برجلٍ قائمٍ

كان’ye bu cümlede ne ismin ne de haberin ihtiyacı vardır. Burada كان fazlalıktır.³⁰⁰

Kûfe ekolüne mensup âlimlerine göre ise , كان den sonra gelen isim كان ile merfû olmaz. Bu isim, كان eklenmeden önce ibtidâ ile merfû olmuştur ve bu merfûluk değişmeyip aslı üzerinde kalmıştır. كان زيد قائما misalinde زيد kelimesi aslında mübteda olup haber ile merfû olmuştu. Mübteda iken neyle merfû olmuş ise bu durum devam etmektedir. İsim cümlesinde قائم şeklinde merfû iken, كان nin haberi olduğunda ise كان ile mansub olmuştur.³⁰¹

Bilginlerin görüşlerine ve verilen örneklere baktığımız zaman كان ve kardeşlerinin cümledeki yerleri ve anlamları kullanım biçimlerine göre farklılıklar kazandıklarını görmekteyiz.

²⁹⁷ İbnü’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-nahv*, 83; Zeccâcî, *el-Cumel*, 41.

²⁹⁸ Zeccâcî, *el-Cumel*, 42; İbn Cinnî, *el-Luma*, 37.

²⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 39.

³⁰⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 38.

³⁰¹ Ebû’l-Hayyân Muhammed b. Yûsuf, Ali b. Yûsuf el-Endelusî, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fî şerhi kitabi’t-teshîl*, Thk. Hasan Hindâvî, (Dimaşk; Dâru’l Kalem, H/1421/2000), 4. 115

2.3.6. ما Harfinin ليس'ye Benzerliği

İbn Cinni el-Luma adlı eserinde ehl-i Hicâz ve Benî Temîm'in görüşlerini ele almıştır. Ehl-i Hicâz'a göre, ما harfinin durumu ليس'ye benzemektedir. İsmi ref' haberini ise nasb eder. Misal: ما زيد قائماً cümlesinde زيد, ما'nın ismi durumunda ref' olarak gelmiştir. قائماً ise ليس'nin haberidir ve nasb olarak gelmiştir. Benî Temîm'e göre ise, ما harfi hem ismi hem de haberi ref' eder. Misal: ما زيد قائم

İbn Cinnî'ye göre haberin takdimi câiz değildir. Eğer haber takdîm olunursa Benî Temîmliler gibi hem haber hemde isim ref' olur. Misal: ما قائم زيد. Yine إلا ile nef-i anlamı bozulması da câiz değildir. Misal: ما زيد إلا قائم.³⁰²

Zeccâcî'ye göre bir cümlede ليس nef-i konumunda ise, haberin takdimi câizdir. Bu yönüyle ما harfinden ayrılmaktadır. Misal: ليس قائماً زيد. Cümlede haber olan قائماً, ليس'nin haberi konumundadır ve isimden önce nasb hâli üzerine gelmiştir. Yine ليس, زيد'nin ismidir ref' olarak gelmiştir.

Yine bir cümlede ليس nef-i konumunda ise, إلا ile nef-i anlamı bozulmaz. İsim ref', haber ise nasb olur. Bu yönüyle ما harfinden ayrılmaktadır. Misal: ليس زيد إلا. Cümlesindeki gibi إلا gelmesine rağmen isim olan زيد ref' ve haber olan قائماً de nasb halindedir.³⁰³

Yine ما زيد قائماً أبوه cümlesindeki haber قائماً'dır ve nasb'dır. أب ise, fiili gerçekleştirdiğinden dolayı ref' halindedir. ما زيد قائماً و لا سائراً أخوه cümlesindeki nasb edildi. Çünkü birinci habere atf edilmiştir. Cümledeki أخ kelimesi ise fiili gerçekleştirdiğinden dolayı ref' halindedir.³⁰⁴

Sîbeveyh ve Ferrâ'ya göre, fiildir görüşündirler.³⁰⁵ Çünkü ليس'ye tâu't-tenis bitişmesi, ليست şeklinde olması, ليسوا, ليسا şeklinde olduğu gibi kendisine merfû zamirlerin eklenebilmesi ve yine Fiiller gibi gizli zamirler taşımasıdır.

³⁰² İbn Cinnî, *el-Luma*, 29.

³⁰³ Zeccâcî, *el-Cumel*, 106.

³⁰⁴ Zeccâcî, *el-Cumel*, 107.

³⁰⁵ Bîşr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetul-hâncî, 1408/1988), 2/37; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. İmâduddin b. Seyyid Âl ed-Dervîş, (Beyrût: Alemu'l-kutûb, 1432/ 2011), 2/43.

2.3.7. **إنّ** Haberî

Bunlar şunlardır: **لعلّ**, **وليتّ**, **ولكنّ**, **وكانّ**, **وانّ**, **إنّ**. Bu harfle mübtedâ ve habere gelmektedir. Mübtedâ'ya geldiği zaman **إنّ** ve kardeşlerinin ismi olarak mansûb olur. Habere geldikleri zaman ise, haberi merfû' olur. İsmi mefûl-u müşbebe olurken, haberi ise fâil-i müşbebe olur. Misal: **إنّ زيداً قائمٌ، وبلغني أنّ عمراً منطلقٌ، وكانّ أباك لأسدٌ، و ما قام زيد لكن جعفرأ، وقائمٌ وليت أباك، و لعل أخاك واقف.**

إنّ ve kardeşlerinin anlamları farklıdır. Bunların anlamları şunlardır:

إنّ، و أنّ: Te'kîd anlamındadır.

كانّ: Teşbîh anlamını sağlar.

لكنّ: İstidrâk .

ليت temenni anlamını sağlamaktadır.

لعلّ: teracci manasında kullanılmaktadır.

إنّ ve kardeşlerinin haberleri tıpkı mübtedânın haberleri gibi müfred, cümle ve zarf olarak gelebilirler.

Haberin takdimi câiz değildir. Sadece şu durumlar istisnâ; eğer haber zarf olarak gelirse ve harf-i cer'li olarak gelirse takdimi caizdir. Misal: **إنّ في الدار زيداً، و لعل عندك عمراً**

Fethalı (الام) "lâm" habere gelir. Kesre **إنّ** ve kardeşlerinde yoktur. Sadece te'kîd için gelirler. Misal: **إنّ زيداً قائم**

Şâyet **ليت زيداً قائم** denildiği zaman câiz değildir.³⁰⁶

İbn Cinnî'ye göre **إنّ** ve kardeşlerinin haberlerini merfû yapan âmilin bu edatların kendileri olduğunu söylerken;³⁰⁷ Kûfeli âlimlere göre ise **إنّ** ve kardeşleri'nin haberini merfû yapan âmilin önceden ne ile merfû ise o durum üzerinde kaldığıdır.³⁰⁸

³⁰⁶ İbn Cinnî, *el-Luma*, 40; Zeccâcî, *el-Cumel*, 51-53.

³⁰⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 40.

³⁰⁸ İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 153.

2.3.8. لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ)

لا ismini nasb haberini ise ref'eder.

Cinsini nefyeden lâ'nın amel şartları şunlardır:

1- İsim ile haberin nekre ve tenvinsiz olması. Bu şekilde olursa خمسة عشر misalinde olduğu gibi mebnî olur. Misal: لا رجل في الدار, ولا غلام لك, ولا جارة لك

2- İsim ile لا (lâ) arasına bir şey girmemesi. Yani ismin hemen lâ'dan sonra gelmesi, sonrada haberin gelmesi. Misal: لا شيء عندك جارة, ولا غلام, ولا جارة جارة. Misal: لا حول ولا قوة الا بالله veya tekrarlanarak gelirse لا حول ولا قوة الا بالله misalinde olduğu gibi gelirse câiz olur. Allah cc. şöyle buyurdu: لا يَبْنَعُ فِيهِ وَلَا خَلَالَ³⁰⁹

Aynı şekilde, لا حول ولا قوة الا بالله, لا حول ولا قوة الا بالله, لا حول ولا قوة الا بالله yada لا حول ولا قوة الا بالله olarak veya لا حول ولا قوة الا بالله misalinde olduğu gibi gelirse câizdir. Aynı şekilde, لا حول ولا قوة الا بالله, لا حول ولا قوة الا بالله, لا حول ولا قوة الا بالله misalinde olduğu gibi gelirse câizdir.

لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ)'sı üç şekilde gelmektedir.

1- Tenvînli bir şekilde nasb olarak gelir. Misal: لا رجل ظريفاً عندك

2- Tenvînsiz olarak gelir. Misal: لا رجل ظريف عندك

3- Tenvînli bir şekilde ref' olarak gelir. Misal: لا غلام ظريف عندك

Aynı şekilde nûn'lu tesniye olarak gelmektedir. Misal: لا غلامين لك, ولا جاريتين عندك

لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ)'nın durumu (إنّ) inne 'nin durumu aynıdır. Nasıl ki (إنّ) "inne" haberi ref' ediyorsa لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ)'da haberi ref' etmektedir.³¹⁰

³⁰⁹ İbrâhim, 14/31.

³¹⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 42-43.

2.4. Diğer Merfûâtlar

2.4.1. en-Na't veya Vasf (النعته أو الوصف)

Zeccâcî sıfat (na't), kendinden önceki isme nekrelîk ve ma'rifelik yönünde tabî olduğu gibi hareke yönünde de tabîr. Eğer kendinden önceki isim mer'fû ise na't mer'fû', kendinden önceki ismin mansûb ise mansûb ve kendinden önceki isim mecrûr ise mecrûr olur. Şeklinde tanımlamıştır.

Misal: هذا زيدٌ العاقلُ. Cümlede mevsuf olan tabî olunan isim زيدٌ'dir ve ref' edilmiştir. (العاقلُ) ise na't'tır.

İsim tesniye ise tesniye olarak gelir. Misal: قام الزيدان العاقلان

İsim cem' ise cem' olarak gelir. Misal: قام الزيدون العاقلون.³¹³

Nekra, genel olarak bütün isimlerin cinsindedir. Başka hiçbir şeye tahsis edilmezler.

Misal: رجلٍ, و فرسٍ, و ثوبٍ, و دارٍ

Ma'rife ise beş şekilde gelir.

1. **Özel isim.** Misal: زيدٌ, و عمرو, و جعفرٌ, و محمدٌ

2. **Zamir olarak gelir.** انا, و أنتَ, و أنتِ, و أنتما, و أنتم, و أنتنَّ, و الباء, و الهاء, و الكاف

Misal: غلامي, و غلامه, و غلامها, و غلامك

3. **Mübhem (kapalı) olarak gelir.** هذا, و هذان, و هؤلاء, و ذلك, و ذاك, و تلك, و أولئك

4. **Elif (ا), Lam (ل) ile gelir.** Misal: الرجل, و الغلام

5. **İzâfet olunarak gelir.** Misal: غلامك, و غلام زيدٍ. Misal: جاني زيدٌ الراكبُ. Eğer جاني زيدٌ şeklinde gelse bu câiz değildir. Çünkü (زيداً) ma'rife iken, (راكبُ) nekredir³¹⁴.

İbn Cinnî bu konuyu şöyle tanımlar: Vasıf olan lafız mevsufuna tabidir. Yani vasf (na't,) kendinden önceki isme nekrelîk ve ma'rifelik yönünde tabî olur. Mevsuf

³¹³ Zeccâcî, *el-Cumel*, 13.

³¹⁴ Zeccâcî, *el-Cumel*, 14.

yani tabi olduğu isim nekre ise na't'ta nekre olur. Mevsuf ma'rife ise na't'ta ma'rife olur.

Eğer isim zamir ile birlikte gelirse, burada na't olmaz. Çünkü zamir olursa sifata ihtiyaç olmamaktadır.

Nekrelik yönünde ki na't'a misal: جائي رجلٌ عاقلٌ

Ma'rifelik yönünde na't'a misal: هذا زيدٌ العاقلُ

Eğer bir şeyin sebebini sıfatlandırarak olursak bu şu misali verebiliriz. هذا رجلٌ عاقلٌ أخوه.³¹⁵

Fuad Ni'met, na't'ı şu şekilde iki kısma ayırmıştır.

1. Hakiki na't: Sıfata kendi içinde delalet edip isme tabi olan na't'tır. Misal: جاء الرجلُ الفاضلُ

Hakiki na't kendi içinde üç kısma ayrılmıştır.

a. İsm-i zahir: Misal: القاهرة مدينةٌ عظيمةٌ . (عظيمة) na't'tır.

b. Cümleye benzeyenler. Zarf ve cerr ile mecrûr olanlar. Misal: للحق صوتٌ فوق . (فوق) zarftır ve (صوت) kelimesinin na't'ıdır.

نذاع ألعان من روائع النغم . (من روائع) cerr ile mecrûrdur ve (ألعان)'nın na't'ıdır.

c. İsim veya fiil cümlesi. Misal: ماضي يوم برده قارص . (برده قارص) isim cümlesidir ve (يوم)'un na't'ıdır.

2. Sebebi na't: İsim ile irtibatlı olup sifata delalet eder. Misal: جاء الرجلُ الفاضلُ أخوه.³¹⁶

³¹⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 65.

³¹⁶ Fuâd Ni'met, *Mulahhas kavâidu'l-luġatu'l-Arabiyye*, 1/51-53.

2.4.2. et- Tevkîd (التوكيد)

İbn Cinnî'ye göre te'kîd isme tabidir ve merfûâtlardandır. Metbûunu te'kîd eder ve onun zahiri manası dışında mecâzi manada kullanıldığı veya sehven söylendiği ihtimalini ortadan kaldırır.

Dokuz tane te'kîd edatı vardır. Bunlar şunlardır: و نفسه, و عينه, و كله, و أجمع, و أجمعون, و جمعاء, و جمع, و كلا, و كلتا

قام زيدٌ نفسه, و رأيت زيدًا نفسه, و مررت بزيدٍ نفسه: Misal:

قام أخوك عنه, و رأيت عينه, و مررت به عينه

317. جاء الجيش كله أجمع, و رأيتَه كله أجمع, و مررت به كله أجمع

و جاء القومُ كلهم أجمعون, و رأيتهم كلهم أجمعين, و مررت بهم كلهم أجمعين, و جاء القبيلة كل جمعاء, و ورأيتها كلها جمعاء, و مررت بها كلها جمعاء, و جاء النساء كلهن جمع, و رأيتهن كلهن جمع, و مررت بهن كلهن جمع.

و يتبع أجمع أكتع و أبصع, و يتبع أجمعين أكتعون و أبصعون, و ويتبع جمعاء كتعاء و بصعاء, و يتبع جمع كنع و بضع.

Tabi olunanlar şiddetli te'kîdlerdir. Her birinin birine takdimi câiz değildir. Şâyet cümle şu şekilde gelirse, جاء القوم أجمعون كلهم (أجمعين) yerine (أجمعون) olması câiz değildir.

كلا و كلتا, Eğer قام الرجلان كلاهما, و رأيتهما كليهما, و مررت بهما كليهما, Tesniyeleri ise, bir zamire izâfet olunursa (l) üzere ref', (الياء) üzere ise nasb veya mecrûr olur.³¹⁸

Zeccâcî'de, yukarıda İbn Cinnî'nin belirttiği te'kîd edatlarını incelediğimiz eserinde vermiştir. Te'kîd'i i'râb yönünde na't'a benzediğini söylemiştir. Misal: رأيت زيدًا نفسه, و لقيت القوم كلهم³¹⁹.

Bütün isimler te'kîd olunur ancak nekreler hariç. Çünkü nekre te'kîd ifade etmez. Eğer şu şekilde cümle olursa, قام رجلٌ نفسه, و قبضت درهماً, Çünkü te'kîd kesinlik bildirir ancak nekre kesinlik bildirmez.

³¹⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 66.

³¹⁸ İbn Cinnî, *el-Luma*, 67.

³¹⁹ Zeccâcî, *el-Cumel*, 21.

Te'kîdin atfı ve birbirlerinin yerlerine kullanımı câiz değildir. Eğer cümle şu şekilde gelirse, قام زيدٌ نفسُهُ و عينُهُ câiz değildir. Eğer atıf harfî olmadan te'kîd tekrar edilerek gelirse câizdir. Misal: قام القومُ كلُّهم أجمعون.³²⁰

Te'kîd, lafzî ve mânevi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

1. Lafz-i Te'kîd: İster isim, ister fiil, ister harf, ister cümle olsun bir lafzın kendisinin veya mürâdifinin aynen tekrarı suretiyle olur. Misal: جاء الوزيرُ الوزيرُ، و الحرية الحرية أعلى مطلب

2. Mânevi Te'kîd: Mânevi te'kîd ise yukarıda saydığımız te'kîd edatlarıyla olmaktadır.³²¹

2.4.3. Bedel (بدل)

Zeccâcî ve İbn Cinnî'ye göre bedel, kendisi ile matbûu arasında herhangi bir vasıta olmaksızın zikredilen bizâtih maksûd olan bir tabidir.

Bedel dört çeşittir. بدل الكل، و بدل البعض، و بدل لا شتام، و بدل الغلط و النسيان. Bedel de ma'rifenin ma'rifeye, nekrenin nekreye, ma'rifenin nekreye ve nekrenin ma'rife'ye gelmesi caizdir.

Ma'rifenin ma'rifeyle bedeline misal: قام أخوك زيدٌ

Nekrenin nekreye bedeline misal: مررت برجلٍ غلامٍ رجل

Ma'rifenin nekreye bedeline misal: مررت برجلٍ زيدٍ

Nekrenin ma'rife bedeline misal: ضربت زيدًا رجلاً صالحاً.³²²

İbn Cinnî'ye göre bedel çeşitleri:

1. قام زيدٌ أخوك، و رأيت أخاك جعفرًا : Misal: بدل الكل

2. ضربت زيدًا رأسه، و مررت بقومك ناسٍ منهم : Misal: بدل البعض

3. يعجبني زيدٌ عقله، و عجبت من جعفرٍ جهله و غباوته : Misal: بدل لاشتمال

³²⁰ Zeccâcî, *el-Cumel*, 22.

³²¹ Fuâd Ni'met, *Mulahhas kavâidu'l-luġatu'l-Arabiyye*, 1/54.

³²² Zeccâcî, *el-Cumel*, 23; İbn Cinnî, *el-Luma*, 68.

الواو : Cem' manası ifade etmektedir. Misal: قام زيدٌ و عمرو . Zeyd ve Amr kalktı. Bu cümle de Zeyd ve Amr'ın ikisinin kalkmış olmasıdır. Hangisinin daha önce kalkmış olması (tertib) bilinmemektedir.

الفاء : Tertib ve takip ifade etmektedir. Yani birinci isim ile ikinci isim arasında fasıla olmamasıdır. Misal: قام زيدٌ فعمرو

تَمْ : Tertib ve terahi manası ifade etmektedir. Terâhi demek: birinci isimle ikinci isim arasında bir zaman fasılasının, yani belir bir zaman aralığının olduğunu ifade etmektedir. Misal: قام زيدٌ تَمْ عمرو

أو : Müfredleri ve cümleleri birbirine bağlar. Eğer, "Zeyd veya Amr kalktı."deniliği zaman şüphe anlamına gelmektedir. Şayet, اضرب زيداً او عمراً , teyhîr anlamı katmaktadır. Eğer, جالس الحسن أو ابن سيرين , denildiği zaman ise ibâha anlamı katmaktadır.³²⁸

لا : Mâ kalbinde sabit olan hükmü ma badinde nefyeder. Misal: قام زيدٌ لا عمرو

بل : Bilakis, aksi anlamına gelmektedir. Misal: قام زيدٌ بل عمرو

لكن : istidrâk anlamına gelmektedir. Misal: ما قام زيدٌ لكن عمرو

Bu harfin atf olabilmesi için nefyden veya nehidenden sonra gelmesi gerekir. Buna göre, قام زيدٌ لكن عمرو , câiz olmaz.

أم : İstifhâm anlamı katmaktadır. Munfasıl ve muttasıl olmak üzere iki kısma ayrılır.

1. Munfasıl: Tesviye hemzesinden sonra gelir. Aynı zamanda (أي) "hangi" anlamında gelmektedir. Misal: "Zeyd mi yoksa Amr mı yanında?" أزيد عندك أم عمرو؟ Bu cümlede أم (أي) , "hangisi" anlamına gelmiştir.

2. Munkatı': هل عندك زيدٌ أم عندك عمرو anlamına gelmektedir. Misal: هل عندك زيدٌ أم عندك عمرو

أما : Birinci ismin başında da zikredilmesi şartıyla, (أو) edatının ifade ettiği şüphe, ibâha ve tehyîr anlamlarına gelmektedir. Misal: قام أم زيدٌ وأما عمرو ³²⁹

³²⁸ İbn Cinnî, *el-Luma*, 70.

³²⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 71.

Atf konusunda incelediğimiz kaynaklarda, gerek ez-Zeccâî ve gerekse Fuâd Ni'met, bu konuyu eserlerinde kısımlara ayırmamışlardır. Sadace atf-ı nesak ve edatları üzerinde durmuş olup müellifimiz İbn Cinnî ile ittifak halindedirler.

2.4.5. Fiillerin İ'râbı

İ'râb mebnî ve mu'reb olmak üzere iki kısımdır.

Mebnî ise sükûn ve fethâ olmak üzere iki kısımdır.

Fethâ üzere mebnî fiiller mâzi fiillerdir. Misal: قامَ و جلسَ و ذهبَ و ظرفَ

Emir fiilleri ise, sükûn üzere mebnî'dir. Misal: قُمْ و خذْ و اضربْ و انطلقْ

Mu'reb fiiller ise, hemze (أ), nûn (ن), tâ (التاء) ve yâ (الياء) harfleri mâzi fiilin başına ziyâde olarak gelen muzâri fiillerdir.

Muzâri fiillerin mu'reb olması bakımından isimlere benzetilmektedir. İsimler nasb ve cezm edatları gelmediği sürece merfû'dur. Aynı şekilde nasb ve cezm edatları muzâri fiillere gelmedikleri sürece muzâri fiillerde merfû'dur.

Muzâri fiillerin nasb hali fethâ, cezm hali sükûn ve ref' hali ise damme ile olmaktadır. Misal: ضربَ fiili sâlim fiildir. Bu fiil muzâri olarak gelmiştir. İlk cümlede يضربُ damme üzere merfû' olmuştur. İkinci cümlede لن nasb edatıyla birlikte gelmiş ve fetha üzere mansûb olmuştur. Üçüncü cümlede ise لم cezm edatıyla gelerek sükûn üzere meczûm olmuştur.³³⁰

Zeccâî "el cumel" adlı eserinde fiilleri mâzi, gelecek zaman (mustakbel) ve bulunulan hali bildiren fiiller olmak üzere üç kısıma ayırmıştır.

1. Mâzi fiil; daha önceden yapılmış yani dün veya daha öncesinde yapılmış işi bildirir. Her zaman "fetha üzere mebnî'dir." Misal: قامَ و قعدَ و انطلقَ gibi

2. Gelecek zaman (mustakbel); gelecekte yapılacak olan yani yarın veya daha sonra yapılacak işi bildirmektedir. Bunu yapabilmek için mâzi fiillere elif (ا), nûn (ن), tâ (التاء) ve yâ (الياء) ziyâde harflerinden biri getirilerek yapılmaktadır. Misal: أقومُ و

³³⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 88.

تقوم و يقوم و يقوم gibi. Mustakbel fiiller nasb ve cezm edatları almadıkları sürece ism-i fâillere denk olduğundan dolayı her zaman merfû'dur.³³¹

3. Bulunulan hali bildiren fiiller; lafzî olarak mustakbel fiil ile arasında fark yoktur. Şimdiki zamanı bildiren fiildir. Misal: الان و يصلي الان gibi.

Eğer mustakbel fiili şimdiki zaman fiilinden ayırmak istersek başına السين veya getirilerek mustakbel fiili yapılabilir. Misal: سيقوم و سوف يقوم gibi.³³²

İbnü's-Serrâc'a göre ise, muzâri fiillerin i'râbı damme olarak gelirse ref', fetha olarak gelirse nasb ve sükûn üzere gelirse cezm olarak adlandırılır.³³³ İbnü's-Serrâc'da mâzi fiilin başına zevâid harfleri getirilerek olur görüşündedir.³³⁴

Zevâid harflerin mâzi fiillerin başına gelerek muzâri fiillerin yapılması konusunda bilginler ittifak halindedirler.

Mâzi fiilin başına elif (ل) gelirse gerek müzekker için gerekse müennes için mütekellim anlamı katmaktadır. Misal: أنا أفعل

(أنتَ تفعل) Tâ harfi, muhâtab müzekker ve muhâtaba için kullanılır. Misal: أنتَ تفعل و أنتَ تفعلين yine (أنتَ) Tâ harfi gâib müennes içinde kullanılmaktadır. Misal: هي تفعل gibi. Aynı zaman da müzekkerlerin ve müenneslerin cem'i ve tesniyeleri içinde kullanılmaktadır.

Yâ (الياء) harfi gâib müzekkerlerin müfredleri ve gâib müzekker-müennesleri için kullanılmaktadır.

Nûn (ن) harfi ise, müzekker ve müennes için topluluğu bildirmekte ve "biz" anlamını katmaktadır.

Nasb veya cezm edatları gelmediği sürece isimlerde olduğu gibi muzâri fiiller merfûdudur.³³⁵

Ferrâ'ya göre, muzâri fiile nasb ve cezm edatları eklenmektedir. Nasb edatlarının eklenmesi sonucu muzari fiil mansub olmaktadır. Cezm edatlarının eklenmesi sonucunda meczum olmaktadır. Nasb ve cezm edatları eklenmediği zaman

³³¹ Zeccâcî, *el-Cumel*, 7.

³³² Zeccâcî, *el-Cumel*, 8.

³³³ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 47.

³³⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 48.

³³⁵ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 48.

merfû olurlar. Böylece nasb ve cezm edatlarının eklenmemesi bir âmil olmuş olur ki merfû yapan da bu mücerretliktir.

Kisâ'ye göre ise, muzâri fiilini merfû yapan âmilin muzari fiilinin başında gelen muzari harfi olduğunu ifade etmektedir.³³⁶

2.4.6. **نعم ve بئس Durumu**

İkisi birer gayr-i mutasarrif yani çekmi olmayan mâzi fiillerdir. Övme ve yerme fiilleri olarak bilinen **بئس** ve **نعم** fâil olabilecek kelime türleri için bazı özel şartlar zikredilmiştir. **بئس** ve **نعم** den sonra gelen isimler merfû' olur. Fâil olabilecek kelime türleri için şartlar şunlardır:

1- Elif-lâm (ال) ile mu'arref olmalı ya da böyle bir kelimeye izafe edilmiş olmalıdır. Misal: **نعم الرجل زيدٌ و بئس الغلامُ جعفرٌ** Burada **الرجلُ** ve **الغلامُ** kelimeleri **بئس** ve **نعم** fiilleri tarafından merfû yapılmıştır.

2- Fâilin muzâfun ileyhinin, başında eliflâm (ال) bulunan bir kelimeye muzâf olması. Misal: **نعم غلام الرجل زيد و بئس وافد العشيرة بكر** gibi.

3- Eğer fâil müennes olarak gelirse sonuna müenneslik alâmeti ilhak olunur. Misal: **نعمت المرأة هندٌ** şeklinde gelebileceği gibi **نعمت المرأة هندٌ** şeklindedir.³³⁷

Eğer isim tesniye veya cem' olarak gelecek olursa **بئس** ve **نعم** bulunduğu hal üzere gelir. Yani tesniye ve cem olmaz. Misal: **نعم الرجلان الزيدان و نعم الرجلون الزيدون**³³⁸

Ferrâ ve Kisâ' gibi kûfelî âlimler ise **بئس** ve **نعم** 'nin isim olduklarını söylerler. Bu konudaki delilleri şunlardır:

1. **بئس** ve **نعم** harf-i cerler eklenir. Nitekim Araplar cahiliye döneminde kız çocukları ile müjdelendiklerinde şöyle derlerdi; **والله ما هي بنعم الولدُ**; *"Allaha yemin ederim ki bu güzel bir çocuk değildir."*

³³⁶ Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî es-Sabbân el-Mısrî, *Haşiyetu's-Sabbân alâ şerhi Eşmûnî*, (Beyrut: 1998), 3/234.

³³⁷ Zeccâcî, *el-Cumel*, 108; İbn Cinnî, *el-Luma*, 98-99.

³³⁸ Zeccâcî, *el-Cumel*, 108.

2. Ayrıca sevdiğine yürüyüşü kötü olan bir binekle giden âşığın şu sözü ki: *ne güzel yürüyüştür. Kötü bineğin üzerinde*” bu örneklerde görüldüğü gibi şâyet isim olmamış olsalardı, cerre harfleri gelmezdi.³³⁹

2.4.7. حَبَا ‘nin Durumu

حَبَا ‘ medhetmek ve övmek anlamlarına gelmektedir. Kendinden sonra gelen ma’rife’yi ref’ ve nekre’yi nasbeder ve temyize dönüştürür. Misal: حَبَا زَيْدٌ و حَبَا. حَبَا زَيْدٌ burada merfû’ bi’l ibtidâ زيد ise burada onun haberi konumundadır. Hakikatte ise birinci الباء harfi ikincisine idğam edilir ve merfû’ yapılıır. نعم ve بئس ref’ yaptığı gibi حَبَا’de زيد’i ref’ yapmaktadır.

Yine حَبَا زَيْدٌ رجلًا misalinde olduğu gibi رجل cümlede temyiz durumundadır.

2.4.8. عَسَى ‘nin Durumu

Yakınlık anlamına gelen عَسَى gayr-i mutasarraf mâzi bir fiildir. كان ve kardeşlerinin durumu gibi ismi ref’, haberi ise nasbeder. Ancak haber konumunda olan muzâri fiillerin önlerinde أن bulunur. Misal: عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ. و عَسَى جَعْفَرٌ أَنْ يَنْطَلِقَ.

Allah cc. şöyle buyurdu: ³⁴⁰ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنَّكَ بِالْفَتْحِ

Haber konumunda olan muzâri fiillerin önlerinde bulunan أن ‘nin hazfedilmesi câizdir. Misal: ³⁴¹ عَسَى زَيْدٌ يَقُومَ

İbn Serrâc ve Kûfeli âlimlere göre ise عَسَى rica etme anlamına gelmektedir.³⁴²

2.4.9. Efal-i Mukârabe

Efâl-i mukârabe şunlardır: عَسَى, و كَادَ, و كَرَبَ, و جَعَلَ, و أَخَذَ, و قَارَبَ, و طَفِقَ gibi. Haberin vukûununun yaklaştığını ifade etmektedir.

Efâl-i mukârabelerden عَسَى ümit ifade eden fiildir. Bu fiilin sadece mâzileri kullanılır ve haberlerinin başındaki muzâri fiillerin önlerinde أن bulunur. Misal: عَسَى زيدٌ أن يقومَ isim ref’ olur, أن ise başına geldiği muzâri fiili masdarlaştırarak nasbeder.³⁴³

³³⁹ İbn Hişâm, *Katr’u-n nedâ*, 71.

³⁴⁰ Mâide, 5/52.

³⁴¹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 99-101.

³⁴² İbn Hişâm, *Katr’u-n nedâ*, 72.

³⁴³ Zeccâcî, *el-Cumel*, 200.

كاد زيدٌ يقومُ, و كاد . Misal: كاد زيدٌ يقومُ, و كاد .
كاد زيدٌ يقومُ, و كاد, و كرب, و جعل, و قارب
عبداللهِ يركب³⁴⁴ gibi.

2.4.10. إنَّ ve كان 'nin Bir Arada Kullanımı

Misal: كان قائماً, ise, قائماً 'nin haberi ve إنَّ (كان) 'nin ismi, (زيداً) . إنَّ زيداً كان قائماً
haberidir.

Tesniyesine misal: إنَّ الزَّيْدِيْنَ كَانَا قَائِمِيْنَ

Cem'ine misal: إنَّ الزَّيْدِيْنَ كَانُوا قَائِمِيْنَ

Bu durum ihtiyaridir. Misal: كان قائماً (قائمٌ). إنَّ زيداً كان قائماً
işlevi ortadan kaldırılır. Ve haber merfu' olur.

Tesniyesine misal: إنَّ الزَّيْدِيْنَ كَان قَائِمَانِ

Cem'ine misal: إنَّ الزَّيْدِيْنَ كَان قَائِمُونَ³⁴⁵

³⁴⁴ Zeccâcî, *el-Cumel*, 201.

³⁴⁵ Zeccâcî, *el-Cumel*, 141.

3. İBN CİNNÎ'Yİ MERFÛÂT KONUSUNDA DİĞERLERİNDEN AYIRAN ÖZELLİKLERİ

3.1. İbn Cinnî'yi merfûât Konu Tesbitinde Diğerlerinden Ayıran Özellikleri

İncelediğimiz kaynaklar da merfûât konusunun neler olduğu hakkında bilgiler arasında farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. İbn Cinnî'yi diğerlerinden ayıran özellikler de merfûât konusunun tesbitinde başlamaktadır. Bundan dolayı incelediğimiz kaynaklardaki merfûât konularının neler olduğu şu şekildedir.

İbn Serrâc'ın “*el-Usûl fi'n-nahv*” adlı eserini incelediğimiz zaman şu konuları merfûât konusunda ele aldığını görmekteyiz.

1. Mübtedâ
2. Mübtedâ'nın haberi
3. Fâil
4. Olmuş bir olayın etkisinde kalıp fâil olarak isimlendirilmeyenler (Nâib Fâil) konusunu ele almıştır.

5. Lafız da fâile benzeyenler, *كان و أخواتها* (Kâne Ve Kardeşleri) b. *إنَّ و أخواتها* (İnne Ve Kardeşleri)

6. Taaccub

7. *بئس* ve *نعم*'nin durumu

8. Fiil oluşan isimler. Bunlarda kendi aralarında dört kısma ayrılmıştır: a) İsm-i fâil ve mefûlün bîh. b) Sıfat-ı müşebbehe. c) Mastar. d) Fiilden isim.³⁴⁶

Zeccâcî'nin “*el-Cümel*” 'ine baktığımızda ise şu konuları merfûât bağlamında ele aldığını görmekteyiz.

1. Fâil ve mef'ûlun bîh

2. İbtidâ

3. İsimler ref' haberi ise nasb eden harfler (*كان و أخواتها* Kâne Ve Kardeşleri),

³⁴⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 442.

4. İsimleri nasb haberi ise merfû' yapar harfler (إِنَّ و أخواتها) (Inne Ve Kardeşleri)

5. إِنَّ ve اِنَّ 'nin farkı

6. إِنَّ ve كان 'nin bir arada kullanımı

7. ((ما))

8. Ef'âl-i'l mukâربه

9. Olmuş bir olayın etkisinde kalıp fâil olarak isimlendirilmeyenler (Nâib fâil).³⁴⁷

İbn Hişâm “*Katru Nedâ*” ‘sında ise,

1. Mübtedâ

2. Haber

3. Fâil

4. İsimler ref' haberi ise nasb eden harfler (كان و أخواتها) (Kâne Ve Kardeşleri),

5. İsimleri nasb haberi ise merfû' yapan harfler (إِنَّ و أخواتها) (Inne Ve Kardeşleri) ve

6. Nâib fâil şeklinde merfûâtları konu edinmiştir.

İbn Cinnî'ye baktığımız zaman ise şu konuları merfûât bağlamında değerlendirmiştir.

1. Mübtedâ

2. Haber

3. Fâil

4. Olmuş bir olayın etkisinde kalıp fâil olarak isimlendirilmeyenler (Nâib Fâil),

5. Lafızda fâile benzeyenler. Bunlar ise iki kısımdır: a. كان و أخواتها (Kâne Ve Kardeşleri) b. إِنَّ و أخواتها (Inne Ve Kardeşleri).

6. ما Harfinin ليس 'ye Benzerliği

³⁴⁷ Zeccâcî, *el-Cumel*, 450.

7. لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ)³⁴⁸

Yukarıda verilen konularda İbn Cinnî'yi diğerlerinde ayıran özellikler şunlardır:

İbn Serrâc, merfûât konusunda İbn Cinnî'den farklı olarak “taâcub” ve “Fîilde oluşan isimler” konusunu eserine almıştır. İbn Cinnî ise İbn Serrâc'tan farklı olarak ما Harfinin ليس 'ye benzerliği ve لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ) konusunu ele almıştır. İbn Serrâc بس ve نعم 'nin durumun merfûât konusu içerisinde değerlendirilen İbn Cinnî müstakil bir konu şeklinde eserine almıştır.

Zeccâcî ise, İbn Cinnî'den farklı olarak şu konuları eserine almıştır. Fâil konusunu mefû'lun bîh ile birlikte aynı başlık altında ve yine haber konusunu mübtedâ konusundan ayırmayıp tek başlık halinde ele almıştır. Yine İbn Cinnî'den farklı olarak incelediğimiz eserinde merfûât konuları arasında “أَنَّ ve إِنَّ”nin farkı” “إِنَّ ve كَانَ'nin bir arada kullanımı” ve “Ef'âl-i'l mukârabes” konuları yokken ez-Zeccâcî bu konulara özel başlık altında merfûât bağlamında değerlendirmiştir. ez-Zeccâcî عسى 'nin durumu ef'âl-i'l mukârabes konusu altında incelerken İbn Cinnî ise müstakil bir şekilde bâb başlığı altında ele almıştır. Yine İbn Cinnî eserinde لا في النفي (Cinsini nefyeden lâ) konusuna değerlendirilen, Zeccâcî değinmemiştir.

Yine diğer eserlerde rastalamadığımız ancak İbn Cinnî'nin müstakil konu olarak ele aldığı medhetmek ve övmek anlamlarına gelen حبذا'nın durumu konu edinmesia açında da diğerlerinden ayrılmıştır.

³⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Luma*, 27.

3.2. Merfûât Kısımları Bakımından İbn Cinnî'yi Diğerlerinden Ayıran Özellikler

3.2.1. Mübtedâ

Mübtedâ'nın âmili konusunda İbn Cinnî ile Kûfeli âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır.

İbn Cinnî'ye göre de mübtedâ, isim cümlesini oluşturan isimlerden ilkinde denir. Mübtedâ, ibtidâ ile merfûdur. Yine İbn Cinnî'ye göre her ne kadar lafzî âmillerden soyutlanma anlamına gelmiş olsa da ibtidâ ile merfû' olmaktadır.³⁴⁹

Kûfeli âlimlere göre ise, mübtedâyı merfû yapan âmil, haberdir. Yine onlara göre mübtedâyı merfû yapan âmil, haberde bulunup mübtedâ'ya dönen bir zamirdir.³⁵⁰

3.2.2. Haber

İbn'ü Serrâc Mübtedâ ve haberi ma'rifelik-nekrelik açısından;

a. Mübtedânın ma'rifelik; haberin nekre olması: Misal; عمرو منطلق, cümlesinde ma'rifelik olan عمرو mübtedâ; nekre olan منطلق haberdir. Mübtedâ ve haber konusunda asıl olması gereken de budur.

b. Mübtedâ ve haberin ma'rifelik olması.

c. Mübtedâ ve haberin nekre olması.

4- Mübtedânın nekre; haberin ma'rifelik olması. Şeklinde dört kısma ayırmıştır.³⁵¹ Ancak İbn Cinnî ma'rifelik-nekrelik konusuna değinmiş olmuş olsada³⁵² İbn Serrâc gibi kısımlara ayırmamıştır.

Zeccâcî ise ma'rifelik ve nekre konusuna değinmemiştir. Ancak, İbn Cinnî'ye göre ise ma'rifelik ve nekre bir cümlede bir araya gelirse, mübtedâ ma'rifelik olmuş olur,

³⁴⁹ İbn Cinnî, *el-Luma*, 29.

³⁵⁰ İbnü'l Enbârî, *el-İnsâf*, 47.

³⁵¹ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 65-67.

³⁵² İbn Cinnî, *el-Luma*, 29.

haber ise nekre olur. Misal: زيد جالس. (زيد) ma'rife olduğundan dolayı mübtedâdır. (جالس) ise, nekre olduğundan dolayı haberdir.

3.2.3. Fâil

İbn Serrâc'a baktığımız zaman, fiil-fâil bünyesini oluşturan fiilleri, hakiki ve hakiki olmayanlar olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Yine hakiki fiili kendi içinde, fiilin fâile geçişli olmaması ve İsm-i fâilden sonra fiilin bir isme bitişik olması şeklinde ikiye ayırmış, bunu da yine kendi içinde, etkili olan ve sadece isme bağlantılı olanlar olarak iki kısma ayırmıştır.

Hakiki olmayanları da kendi içinde şu şekilde, fiillerin ihtisar için müstear (istiare yapılmış) bir çeşidinin olması ve onun hakkında bu fiillerin failleri hakikatte mefûlleridir şeklinde beyân edilenler, lafızda fiil olup hakikatte fiil olmayanlar ve menkul fiiller, kendileriyle kendisi için fâil kılınandan başkasının kastedildiği fiiller, şeklinde üç kısma ayırmıştır. İbn Cinnî ise eserinde böyle bir ayırım yapmamıştır.³⁵³

Zeccâcî'nin incelediğimiz eserinde Mefûlün fâile takdimi câizdir görüşü karşımıza çıkmaktadır. İbn Cinnî'nin ise incelediğimiz eserinde böyle bir görüşü bulunmamaktadır.

İbn Cinnî'yi diğerlerinden farklı kılan müenneslik alâmeti hakiki değilse, ister müenneslik alâmeti koyulur ister koyulmaz³⁵⁴ şeklindeki görüşüyle diğerlerinde ayrılmıştır.

3.2.4. İsimleri ref' haberi ise nasb eden harfler (كان و أخواتها) Kâne Ve Kardeşleri)

(كان و أخواتها) Kâne Ve Kardeşleri) İbn Cinnî'ye göre mübtedâ ve habere göre mübtedâyı ismine dönüştürüp mefû' ve haberi ise nasb eder.³⁵⁵

³⁵³ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 72-73.

³⁵⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 34.

³⁵⁵ İbn Cinnî, *el-Luma*, 36.

Kûfeli âlimlerine göre ise , كان den sonra gelen isim كان ile merfû olmaz. Bu isim, كان eklenmeden önce ibtidâ ile merfû olmuştur ve bu merfûluk değişmeyip aslı üzerinde kalmıştır.³⁵⁶ Bu yönüyle İbn Cinnî Kûfeli âlimlerden ayrılmıştır.

3.2.5. İsimleri nasb haberi ise merfû yapan harfler (إِنَّ وِ أَخَوَاتِهَا) İnne Ve Kardeşleri)

İbn Cinnî'ye göre إِنَّ ve kardeşlerinin haberlerini merfû yapan âmilin bu edatların kendileri olduğunu söylerken;³⁵⁷ Kûfeli âlimlere göre ise إِنَّ ve kardeşleri'nin haberini merfû yapan âmilin önceden ne ile merfû ise o durum üzerinde kaldığıdır.³⁵⁸

3.2.6. Atf

Atf konusunda incelediğimiz kaynaklarda, gerek Zeccâcî ve gerekse Fuâd Ni'met, bu konuyu eserlerinde kısımlara ayırmamışlardır. Ancak İbn Cinnî atf-ı beyân ve atf-ı nesak şeklinde ikiye ayırmışken, diğer bilginler sadece atf-ı nesak ve edatları üzerinde durmuş olup İbn Cinnî ile ittifak halindedirler.

3.2.7. Fiillerin İ'râbı

Kisâ'ye göre, muzâri fiilini merfû yapan âmilin muzari fiilinin başında gelen muzari harfi olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁹ İbn Cinnî ise muzâri fiillerin başına nasb ve cezm edatları gelmediği sürece merfû'dur ifade etmiştir.³⁶⁰

Zeccâcî'ye göre mâzi, gelecek zaman (mustakbel) ve bulunulan hali bildiren fiiller olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Gelecek zaman (mustakbel) fiil kalıbı muzâri kalıbı ile değerlendirmiştir. Muzâri harfler arasında İbn Cinnî'den farklı olarak elif (ل), harfi olarak vermiştir.³⁶¹

İbn Cinnî ise fiilleri mâzi ve muzâri olmak üzere iki kısımda incelemiştir.

³⁵⁶ Ebû'l-Hayyân, *a.g.e.* 4/115.

³⁵⁷ İbn Cinnî, *el-Luma*, 40.

³⁵⁸ İbnü'l Enbârî, *el-İnsâf*, 153.

³⁵⁹ Sabbân, *Haşiyetu's-Sabbân alâ Şerhi Eşmûnî*, 3/234.

³⁶⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, 88.

³⁶¹ Zeccâcî, *el-Cumel*, 7-8.

Muzâri harfleri verirken hemze (أ), nûn (ن), tâ (التاء) ve yâ (الياء) harflerini vermiştir. Muzâri fiillerin mu'reb olması bakımından isimlere benzetilmektedir.³⁶²

3.2.8. نَعْم ve بئس Durumu

Ferrâ ve Kisâî gibi kûfelî âlimler نَعْم ve بئس 'nin isim olduklarını söylerler. Bu konudaki delilleri şunlardır: نَعْم السير على بئس العير ve بئس harf-i cerler eklenir "ne güzel yürüyüştür. Kötü bineğin üzerinde" bu örneklerde görüldüğü gibi şâyet isim olmamış olsalardı, cerre harfleri gelmezdi.³⁶³

İbn Cinnî'ye göre ikisi birer gayr-i mutasarrif yani çekmi olmayan mâzi fiillerdir.³⁶⁴

İbn Cinnî نَعْم ve بئس 'nin her birinin birer gayr-i mutasarrif fiiller olduğunu ifade ederken, Ferrâ ve Kisâî ise bunların birer isim olduklarını ifade etmişlerdir.

³⁶² İbn Cinnî, *el-Luma*, 88.

³⁶³ İbn Hişâm, *Katr'u-n nedâ*, 71.

³⁶⁴ İbn Cinnî, *el-Luma*, 98.

SONUÇ

Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk asrında Araplar, dillerini doğal yollara göre nesilden nesile öğrendikleri şekilde gramere ihtiyaç duymadan ve dillerini bozmadan konuşuyorlardı. Bu yüzden onların, dilin korunmasını sağlayan kâidelere ihtiyaçları yoktu. Onlar gerek kelimeleri ve gerekse oluşturdukları cümleleri doğal bir şekilde yaratılışlarında var olan bir kabiliyetle gayet akıcı bir tarzda kullanıyorlardı.

İslâmiyet ile beraber Arapça yeni bir kimlik kazanmış, fetih hareketleriyle birlikte farklı kültür ve milletlerden Müslüman olan kimselerin din dili olan Arapçaya yönelmesi sonucu lahn (i'râb hataları) ortaya çıkmıştır. Bu çeşit hatalar Hz. Peygamber (as.) henüz hayatta iken başlamış, dört halife ve Emevîler devrine kadarda devam etmiştir.

Başta Kur'ân-ı Kerîm'i böyle yanlışlardan korumak ve Arap olmayanlarında bu dili Araplar gibi okuyup anlayabilmelerini sağlamak için ve yine dili hatalı kullanmaktan korumak için Arapçanın kaidlerine ihtiyaç duyulmuş ve nahiv çalışmaları başlamıştır.

İncelediğimiz kaynaklarda nahvi ilk tesis eden kişiler hakkında ihtilaf olmuş olsa da genel görüş de Ebu'l Esved'in Hz. Ali'den nahvi aldığı ve geliştirdiği yöndedir. Böylelikle Hz. Ali'den aldığı nahiv bilgisiyle Ebû'l Esved nahiv çalışmalarını başlatmıştır.

Ebû'l Esved'den sonra müslüman âlimler, dini kaynakları ve Arapçayı koruma düşüncesiyle bu dile özgü kuralları tedvîn ve tesbit etmeye çalışmışlardır. Araplardan dil malzemeleri toplayarak bunları inceleyen Basralı dilbiciler ile daha sonra onlardan ders alarak Kûfe'de bağımsız bir dil ekolü oluşturan Kûfeli dilcilerin yaptıkları çalışmalar sonucu Arap gramer tarihinde dil mektepleri (ekoller) ortaya çıkmıştır.

Bağdat'ın kuruluşundan sonra ise Basralı ve Kûfeli âlimler Bağdat'a gidip böylece dil Basra ve Kûfe'de gerçekleştirilen faaliyetler, tedrici bir şekilde Bağdat'a kaymıştır.

Basra ve Kûfe'den Bağdat'a kayan dil faaliyetleri neticesinde Basralı âlimlerin etkisinde olanlar, Kûfeli âlimlerin etkisinde olanlar ve aralarında Ebû Ali

el-Fârisî'nin ve İbn Cinnî'nin de bulunduğu Basra ile Kûfeli âlimlerin arasında dengeyi sağlayıp ekol taasupçusu olmayanlar şeklinde aralarında kısımlara ayrılmıştır.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde nahiv çalışmaları İslamiyetten sonra başladığını ancak bu çalışmaların ilk kimler tarafından başlatıldığı hususunda daha sonraki âlimler tarafından ihtilaf konusu olmuştur. Fakat genel görüşün Ebû'l Esved'in nahiv çalışmalarını başlattığını görmekteyiz. Aynı zamanda nahvin tedvîn ve tasnîf'i hususundada gelenekçiler ile moderen dilciler arasında ihtilaf olduğunda görmekteyiz.

Bu çalışmamızda, İbn Cinnî'nin hayatını incelediğimiz zaman nesebinin Arap olmadığını Yunan asıllı olduğunu görüyoruz. Ancak Doğum yerinin Musul olduğu husunda âlimler ittifak halinde olsalarda, doğum tarihi konusunda ihtilaf vardır. Fakat İbn Cinnî'nin, hocası Ebu Ali el-Fârisî ile tanıştığı tarih dikkate alındığında onun 322/948 yılında doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre ise, kaynaklarda İbn Cinnî, 27 Safer 392 (14 Ocak 1002) tarihinde Bağdat'ta vefat ettiğini ve yaşamı boyunca birçok alanda eser te'lif eden İbn Cinnî'nin nahiv alanında en önemli eserlerinin “*el-Luma*” ve “*el-Hasâis*” adlı eserler olduğunu görmekteyiz

Çalışmamız esnasında, merfûât konusunu incelediğimiz zaman âlimlerin konuyu ele alırken metod farklılıkları karşımıza çıkmaktadır. Metod farklılığı hususunda her ne kadar konuları ele alma bakımından Basra ekolüne yakın olmuş olsada İbn Cinnî'nin yeri geldiği zaman gerek tanımlar hususunda gerek konu tesbiti bakımından ve gerekse konuları ele alma açısından Basralılarla ihtilaf ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu ihtilafların ve çalışmaların dilin geleneksel döneminde olduğu gibi günümüzde de gelişimine katkıda bulunacağı ve geliştireceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Afganî, S. *Tarih-n-Nahv*. Beyrût: Câmîatul Lübnâniyye.
- Altıkulaç, T. (1994). “*Ebû Amr b. Alâ*”. *DİA*, (X,95). İstanbul: TDV Yayınları.
- Altıkulaç, T. (2002). “*el-Kisâî*”. *DİA*, (XXVI,69). Ankara: TDV Yayınları.
- Avfi, A.K. (2012). *el-Hilâfat en-Nahviyye fî Bâb Merfûât*. Suudi Arabistan: Câmîatu'l-Ummul Kura.
- Azizova, E. (2013). “*Ukâz*”. *DİA*, (XXXII,61-62). İstanbul: TDV Yayınları.
- Brockelmann, C. *Tarihu'l-Edeb-Arabî*. (5. Baskı) Kahire: Dâru'l Maârif.
- Cerrahoğlu, İ. (1996). “*Garibu'l-Kur'ân*”. *DİA*, (XIII,379). İstanbul: TDV Yayınları.
- Cevheri, İsmâîl b. Hammâd. (1979). *es-Sihah, Dar'ul-İlm*. (2. Baskı). thk. Ahmed Abdulgafûr Atâr. Beyrut; Daru'l-İlm-i'lilmelayin.
- Cürcânî, Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. nşr. Muhammed Sıddîk el-Minşevî. Kahire: Dâr'ul-Fadileh.
- Çıkar, M.Ş. ez-Zeccâcî'nin el-İdâh fî İlel-i'n-Nahv Ve el-Cumel fî'n-Nahv adlı eserleri bağlamında nahiv ilmine bakış. *Nüşha dergisi*. (14. Sa.). S; 71-78.
- Dayf, Ş. *el-Medârisu'n- Nahviyye*. (7. Baskı). Kahire: Mektebet'ul-Asriyye.
- Durmuş, İ. (2006). “*el-Müberred*”. *DİA*, (XXXI,433). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû Ali el-Fârisî, (1969), *el-İdâh*. (1. Baskı). thk. Dr.Hasan Şâzilî Ferehûd. Riyâd: Riyâd Üniversitesi.
- Ebû'l-Hayyân el-Endulisî, Muhammed b. Yûsuf, Ali b. Yûsuf (2000). *et-Tezyîl ve't-Tekmül fî Şerhi Kitabi't-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. Dimaşk: Dâru'l Kalem.
- Ebu Tayyib el-Luğavi. (1974). *Meratibu'n-Nahviyyin*. (2. Baskı). thk. Muhammed Ebu'l Fadl. Beyrût: Mektebet'ul-Asriyye.
- Elmalî, H. (2010). “*Ebû Osman el-Mâzinî*”. *DİA*, (X,210). İstanbul: TDV Yayınları.
- Emin, A. *Duha'l-İslam*. Beyrut: 1933.

- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. (2011). *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. İmâduddin b. Seyyid Âl ed-Dervîş. Beyrût: Alemu'l-Kutûb.
- Gunmiyîn, Merlîn Adnân. *Esâlîbu Tertîbi Ebvâb en-Nahvi'l-Arabî*. (Yüksek Lisans Tezi). Ürdün: Câmîiatu'l-Beyt, Edebiyat Fak. Arap Dili Ve Edebiyatı Bölümü.
- İbrâhîm, M. *en-Nahvu't-Ta'limî*. İskenderiye: Neş'tu'l-Mârif.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (1993). *el-Elfâz el-Mehmuze Ma Yahtacu İleyhi'l-Katib*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (2010). *el-Hasâ'is*. (2. Baskı). thk. Muhammed Ali el-Neccâr, Beyrut: Alam Al-Kotob.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. *el-Luma*. thk. Dr.Semîh Ebû Mağalî. Ummân: Dâr'ul Cedellâvî.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (1985). *el-Muzekker Ve'l-Muennes*. (1. Baskı). thk. Dr. Târik Necm Abdullah. Cidde; Dâru'l-Beyân el-Arabiye.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (2000). *Sır Sina' el-İ'rab*. (1. Baskı). thk. DR. Hasan Hindevî. Beyrut: Dâr el- Kutub'ul-Alemiyye.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (2007). *Tefsir Ebyat el-Meani fi'Şi'ri'l-Mutenebbi*. (1. Baskı). thk. Dr. Rızâ Receb. Dimaşk: Mektebe DR. Mervan.
- İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân. (1962). *et-Temam fi't-Tesir eş'ar*. (1. Baskı). Bağdat: Matbaa el-Ânî.
- İbnü'l Enbârî, Enbârî, Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed. (1957). *Esrar el-Arabiyye*. thk: Muhammed Behcet el-Bîtar. Dimaşk: Metbu' el-Cami'i el-Arabi.
- İbnü'l Enbârî, Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed. (1998). *Nuzhetu'l-Elibba*. thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâr'ul Fikr'il Arabi.
- İbnü'l Enbârî, Ebû'l Berekât Kemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed. (2002). *el-İnsâf fi Mesâil'l-Hilâf Beyne'l Basriyyin Ve'l Kûfiyyin*. (1. Baskı). thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk. Kahire; Mektebetu'l- Hancî.

- İbn Fâris, Ahmed. (1997). *es-Sahibi fî Fıkhı'l-Luga*. (1. Baskı). thk. Ahmed Hasan Besec. Beyrut; Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- İbn Hişâm, Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, (2017). *Katr'u-n Nedâ Ve Bellu's-Sadâ*. Mısır; Mektebeti Dâr'ul-Fecr.
- İbn Hişâm, Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, (2000). *Muğniye el-Lebib*. (1. Baskı). thk. Abdullatif Muhammed Hatib. Kuveyt.
- İbnü'l Kıftî, Ali b. Yusûf. *İnbahu'r-Ruvât*. Thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâr'ul Fıkr'ul Arabi.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. (1971). *Uyunu'l Ahbar*. (4. Baskı). Thk Yusûf Ali Tavîl. Beyrut: Dar'ul-Kutub'ul-ilmiiyye.
- İbn Nedim. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâr'ul Ma'rife
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed es-Serî, (1996). *el-Usûl fi'n-Nahv*, (3. Baskı). thk. Abdu-l Huseyn el-Fetlî. Muessestu er-Risâle.
- İbn Teymiyye, (2001). *ed-Dirâset el-Lugaviye ve-n-Nahviyyin*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l İslamiyye.
- Muhammed Mahmud, Husni Mahmud. (2010). *el-Medrese Bağdâdiye*. (1. Baskı). Irak: Dâru'l-Ammar.
- Müberred, Ebu'l Abbâs Muhameed b. Yezîd, (1994). *el-Muktadab*. thk. Abdulhâlik el-Azîme. Kahire: Vuzaratu'l-Evkâf.
- Naimî, Saîd. (1990). *Arap Dili Âlimi Olan İbn Cinnî*. (1. Baskı). Bağdat: ed-Dâr Şuunu es-Sekafiyet el-Amme.
- Ni'met, Fuad. *Mulahhas Kavaidu'l-Luğatu'l-Arabiyye*. (19. Baskı). I.Cilt.
- Sabbân, Ebû İrfan Muhammed. (1998). *Hâşiyetü's-Sabbân Alâ Şerhi Eşmûnî*, Beyrut.
- Sekkakî,(1987). *Miftahu'l-Ulûm*. (2. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kutûb el-İlmiyye.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, (1988). *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetul-Hâncî.

- Sîrafi, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân. (2007). *Ahbaru'n-Nahviyyin*. (2. Baskı). Kahire: Mektebetu's-Sekafet ed-Diniyye.
- Suyûtî, Celâluddîn. *Buğyetu'l-Vuat*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim.
- Suyûtî, Celâluddîn. (2017). *el-Iktirâh*, (6. Baskı). thk. AbdulFettâh Mustafa Halîl. Kahire: Mektebet'ul-Adab.
- Suyûtî, Celâluddîn. (2008). *el-İtkan fî Ulum'il Kur'ân*. (1. Baskı). thk. Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrut: Muessesetu-r-Risâle.
- Suyûtî, Celâluddîn. (1998). *el-Muzhir*. thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahîm. Beyrut: Mektebetu'l Asriyye.
- Özbalıkçı, M.R. (1994). "Ebû Ali el-Fârisî". *DİA*, (X,90). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özbalıkçı, M.R. (2009). "Sîbeveyh". *DİA*, (XXXVII,130-132). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özdoğan, M.A. (2018). *Arap Dili Ve Belağatında lafız Ve Anlam*. İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Samerrâî, Fazıl. (1969). *İbn Cinnî en-Nahvî*. (1.Baskı). Bağdat: Dâr en-Nezir.
- Tantavî, Muhammed. *Neş'etu'n-nahv ve tarihu eşheri'n-nuhât*. Kahire: (2. Baskı). Dâr'ul Maârif.
- Topuzoğlu, T.R. (2013). "Halîl b. Ahmed". *DİA*, (XXXVII,309). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tülcü, S. (2012). "Züheyr b. Ebû Sulmâ". *DİA*, (XXXXIV,540-542). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yâkût, İbn Abdillâh el-Hamevî. (1993). *Mu'cem'ul-udebâ*. Beyrut: Dâru'l Garb el-İslami.
- Yavuz, M. (1997). "el-Hasâis". *DİA*, (XVI,275). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, M. (1996). *İbn Cinnî Hayatı Ve Arap Gramerindeki Yeri* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeccâcî, Abdurrahmân b. İshâk, (1984). *el-Cumel*. (1. Baskı). thk. Ali Tevfik el-Hamd. İrbid: Dâru'l Emel.

Zubeydi, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhic. (1984).
Tabakâtu'n-Nahviyyin ve'l-Lugaviyyin. (2. Baskı). thk. Muhamed Ebû Fadl
İbrâhîm. Beyrut: Dar'ul-Maârif.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Büyükkaya, Ali
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
Faks :.....
E-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora		
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2021
Lisans	İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2016-2017	Kahramanmaraş Elbistan İlçesi İkizpınar Camii	İmam-Hatip
2017-2020	Malatya Doğanyol İlçesi Merkez Çolak Camii	İmam-Hatip
2020...	Malatya Arapgir İlçesi Merkez Camii	İmam-Hatip

Yabancı Dil:

ARAPÇA

Yayımlar

Hobiler: Dil öğrenmek, seyahat etmek ve kitap okumak.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

28/09/2021

Tez Başlığı: “Merfuatlar Bağlamında İbn Cinni'nin Nahiv Anlayışı”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin, 28/09/2021 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 (Yüzde On Beş) tir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Adı Soyadı : Ali BÜYÜKKAYA

Öğrenci No :

Anabilim Dalı : Temel İslami Bilimler/ Arap Dili Ve Belağatı

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR

28/09/2021

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

...../...../20....

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü